Bárka XXXIII. 2025/I.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

T A R T A L O M

3 **HALMAI TAMÁS**
Statika, Reveláció, Tilinkó — versek

6 **VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ**
Advent — vers

7 **LACKFI JÁNOS**
Koldustetű, Van-e víztartalma — versek

9 **TÓTH KRISZTINA**
Matrjoska — vers

10 **JÁSZBERÉNYI SÁNDOR**
Az eseményhorizont elhagyása — novella

18 **MARNO JÁNOS**
Vérárnyékszék, Lássuk a medvét 1.1, Lássuk a medvét 2.3, Lássuk a medvét 3.3, Misztérium — versek

21 **KOVÁCS ISTVÁN**
Családregény-töredék – több szakaszban — vers

23 **FECSKE CSABA**
Megkésett vallomás, Hűség, Hat év — versek

25 **SZAUER ÁGOSTON**
Teremtés, Kozmológia, Példázat, Lencse, Séta, Porcelán — versek

27 **KOVÁCS DOMINIK–KOVÁCS VIKTOR**
Hideg falak — novella

31 **GÉCZI JÁNOS**
Domine Deus ecce nescio loqui!, A megfordított N, Arcmás mellé írott vers — versek

33 **BÁNFAI ZSOLT**
Torlaszok, Háború, Oratórium — versek

35 **FILIP TAMÁS**
A legkedvesebb, Akit követnek nyomai, Mozaik, Annyi dal van bennük — versek

37 **ORCSIK ROLAND**
Második, Diófa-változat — versek

39 **BECSY ANDRÁS**
Karácsony, Az idegen, Magány, A vendég — novellák

45 **POÓS ZOLTÁN**
Hajtásról hajtásra — vers

46 **MÁTÉ ISTVÁN**
Családi kör, Két lépés között, valahol, Hídavató — versek

49 **VESZPRÉMI SZILVESZTER**
Akinek az anyja fénybe öltöztethetné a világot, Aki hallott a régi lovakról, Aki látta az anyját a tűznél — versek

PAPÍRHAJÓ

51 **BERÉNYI KLÁRA**
Még újabb tragédiák a nagyvilágból (megszívlelendő bölcs tanácsokkal), Pláza, Szélkölyök, Varjú és szarka — versek

54 **SOMFAI ANNA**
Holle anyó unokái — mese

56 **ACSAI ROLAND**
A „madárnyelv" hiteles tolmácsolója. Schmidt Egon madarai – Schmidt Egon: Miről dalolnak a madarak? — kritika

MŰHELY

59 **FRIED ISTVÁN**
Miért Jókai? — tanulmány

66 **JÁNOSI ZOLTÁN**
Európé tenyerén. *Vári Fábián László* Közelít valaki *című új verseskönyvéről* — tanulmány

78 **SÜTŐ CSABA ANDRÁS**
A vers formai alakváltozásai a Tőzsér-líra első évtizedeiben. *Az Érintések kötet poétikai változásai* — tanulmány

85 **NYERGES GÁBOR ÁDÁM**
„A messzi rokon". *Orbán Ottó* Óda a tavasz szelleméhez *című versének elemzése* — tanulmány

*

90 **GYARMATI GABRIELLA**
Olyan, mint egy negyven év után most kitört vulkán – Völgyesi Éva képzőművész — megnyitóbeszéd

FIGYELŐ

95 **ACSAI ROLAND**
Rekviemek női hangra – *Gergely Ágnes: Az én száz versem* — kritika

98 **BENCE ERIKA**
Nagyregény és hosszú olvasás – *Darvasi László: Neandervölgyiek I–III.* — kritika

102 **BÖDECS LÁSZLÓ**
Az énkeresés körei – *Győrffy Ákos: A csend körei* — kritika

105 **DÁVID PÉTER**
Versek hálózata – *Győri László: Láncra vert eső* — kritika

HALMAI TAMÁS ◀

Reveláció

Mikor ébredek, még a rádió.
Kórus emlékeztet, hogy egyedül.
Kórus vigasztal: reveláció
reggel minden. Tájjal tele az űr.

A szólamok! Y szünetek! A tiszta
szépségből túli tisztaság kicseng.
Az embert új életre szabadítja
egy efféle megváltó incidens.

A magány az, hogy egyalakit vágyom
tudni. Lenne itt! S a vágy megjelentet:
itt vagy, mielőtt önmagammá vásom,

és szemed világa nekem világnyi.
A völgyből kilátótoronyra látni.
És tulipánsor veri föl a kertet.

Ci Ci

Statika

„Isten országa közöttünk van,
a csillagos ég felettünk,
a pokol pedig bennünk.”
(Visky András)

A séta az, hogy bőszen összebotlom
a levegőt a porral, dúdolgatva.
Pirosan ömlik alá őszi bokron
a bogyók mozdulatlan zuhatagja.

A tér megáll, a dél megállapodni
óhajt, füvek közt fénye szétszivárog;
a *földút égtől áteredő holmi –*
átadás-átvétel után kivárok.

Mikor szerződtünk sorsra, szerelemre,
s hogy elmúlni is kész leszünk végtére?
Ki hagyta ránk a szavakat? És vére

mért bennünk csobog lét óta? Csókkal súgd.
Nélkülünk is épül a szentek szentje,
de velünk kötnek statikai alkut.

Reveláció

Mikor ébredek, még a rádió.
Kórus emlékeztet, hogy egyedül.
Kórus vigasztal: reveláció
reggel minden. Tájjal tele az űr.

A szólamok! A szünetek! A tiszta
szépségből túli tisztaság kicseng.
Az embert új életre szabadítja
egy efféle megváltó incidens.

A magány az, hogy egyvalakit vágyom
tudni. Lenne itt! S a vágy megjelentet:
itt vagy, mielőtt önmagammá vásom,

és szemed világa nekem világnyi.
A völgyből kilátótoronyra látni.
És tulipánsor veri föl a kertet.

Tilinkó

„…minden tett úgy lesz tökéletesebb,
ha néhány magamról lemondtam.”
(Báthori Csaba: *Hajnali beszéd*)

„mi kívánság mind kárhozat”
(Iancu Laura: *Külön*)

Bűnösökkel teli a menny. Hogyan
másképp? Ha oda emberestül páráll
a lét, s fellegek hűs odvaiban
ördög is megpihen. Titkok lábánál.

De új élet már réges földön is
kélhet; zsengécske tilinkó a hajnal,
hogy meg ne higgyünk többé genezis
nélküli éjt. Kacérkodik anyaggal

lelkigyakorlat – gyakorlat teszi
a lelket. Meztelen minden király.
Szebbek madár óhajos terhei

tartóoszlop kívánságainál?
Nem tudja, ó, nem, elhagyni a szépség
a varjak urbánus népiességét.

Advent

Magányos lélek
neszez az éjben.
Ha lepelben járna,
csak feketében.
Madárrá lenni
ereje nincs már,
nyílik a föld,
pusztul a kincstár.

Eszmél a lélek,
reped a gyásza,
gyertyányi fényt
vajúdik világra.
Ébred a szél,
kihűlnek a vermek,
s az alagút végén
ott áll a gyermek.

Hogy meg ne fázna,
Éganya-szőtte
pendelyt adott rá
gondviselője.
Két szeme kigyúl
és lelkétől áldott
meleggel tölti
fel a világot.

Koldustetű

Kivittem a kályha hamuját a kert végébe,
a kerítés mellé, ahol elszórni szoktam,
mindazon fatestek temetője itt ez,
melyek halálukban minket melegítettek.
Némelyik még a kertben is álldogált,
gyümölcsével táplált, mielőtt kiöregedvén
a ház melegéhez hozzájárult volna.
Aztán a házban begyújtottam, majd
végigsimítok magamon, a karácsonyra kapott
vidám pulóveremen, és fura, ismerős
braille-írást tapintok a puha felületen, nocsak!
Koldustetveket ragasztott rám
valamelyik növény, ó, mennyi gyerekkori
zokni, tréninggatya hívatlan vendégei
voltak ezek a kiállhatatlan kis zsizsikek,
melyek így szaporítják tovább a fajt,
ráragadnak az arra járó irhájára, gúnyájára,
és elvitetik magukat, amíg csak tartanak
a szívós tépőzárak, melyekkel belénk akaszkodtak.
Gyerekként, a vibráló játékkedv
és ugrabugra szenvedély korában
idegtépően lassú folyamatnak tűnt
megszabadítani ruházatomat ezektől
a tényleg fejtetűnek látszó apró, élettelen
magvaktól. Most inkább kicsit meghatódottan
állok a kerti út szélén, és bogarászom
pulóveremből a ragadós kiskomákat,
napi imáimat morzsolgatva közben.
Imamagokat vetek az égbe,
miközben, ha úgy vesszük,
koldustetűmagokat vetek a földbe,
még ha akaratlanul is, bő termésről
gondoskodom, potyognak az őszi
fűbe a rejtelmes útra kelő parányok,
landolnak a kövér eperkásával borított
alkonyi égbolton a fohászok,
kikel, minden kikel a maga logikája szerint,
bármilyen abszurdnak is látszik
ez most, a kezdet kezdetén.

Van-e víztartalma

Mi van meggyurmázva
fent, felhő-alakban?
A leírhatatlan,
a kimondhatatlan?

A kibírhatatlan,
az elmenthetetlen,
mit lementünk mégis
szöszös fellegekben?

Mi áll a használa-
ti utasításban?
Hogy használat előtt
biztosan felrázzam?

Felhőket és eget,
gomolygó világot?
Ki mondja meg nékem,
pontosan mi áll ott?

Tinktúra-formában
vagy csupán belsőleg?
Vattának használjam
a bolyhos felhőket?

Van-e víztartalma
minden pillanatnak?
Tényleg mindig belső
tengerek ringatnak?

Matrjoska

Bennem lakó anyám felébreszt éjjelente.
Üvöltve rádiózik, rosszul hallja a múltat.
Ha kimegyek a mosdóba, a lámpafényben
kiül az arcomra és visszabámul.

Az öregek otthonából már kitették,
most bennem él és használja a hangom.
Ha elküldöm, ütögeti a szívem,
belülről visszerekkel megkötöz.

Kiabál a fiammal, lecsavarja a fűtést,
hülyén sminkel, hamisan énekel.
Nem hagy aludni, beszélgetni szeretne,
próbál rávenni, hogy én legyek ő.

Ha nem felelek, elkezdi unalmában
szólongatni a bennem lévő anyákat,
az összes héjat, levedlett, régi testet,
és hajnalig sorolja a nevüket.

A legbelső anyám egy hallgatag sejt.
Virraszt a mormolásban éjszaka,
membránkendőjét hirtelen ledobja,
és elindul, hogy végre csend legyen.

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR
(Sopron, 1980) – Budapest

Az eseményhorizont elhagyása

A doxiciklin hatni kezdett.
A fogaim nem kocogtak többé, és az izmaim sem görcsöltek tovább a takaró alatt. Sokáig bámultam a moszkitóhálót, mire kitisztult a fejem. Végül felálltam az ágyról, az ajtóhoz botorkáltam, és kinyitottam. Hunyorogtam a kinti fényben. A napsütés csillogott a levegőben lebegő poron. Ignációt láttam a misszió nyitott vaskapuja előtt. Egy csoport nő vette körül, színes ruhákban. Jajveszékeltek és a kezüket tördelték.
„Nincs gyógyszer." – mondta Ignáció. A teste megfeszült, ahogyan rázta a fejét. Ősz haja világított az alkonyatban.
„Nagyon sokan betegek. A kisbabák is."
„Nem tudok gyógyszert adni. Nekünk sincs elég az esős évszakra. Nem jutna mindannyiuknak."
„Az Isten nevében segítsen."
„Az ENSZ nem ad gyógyszert?"
„Csak a menekülttáborban. Minket hagynak itt meghalni. Isten nevében segítsen."
„Isten nevében sem tudok gyógyszert adni. Ez nem kórház, hanem plébánia. Most menjenek."
Ignáció visszaindult az épület felé.
Az asszonyok abbahagyták a jajveszékelést. Némán álltak a vaskapu előtt, és bámulták a hátát.
„Örülök, hogy jobban van." – mondta Ignáció, amikor meglátott a vendégszoba ajtajában.
„Én is."
„Gondolom, szomjas. Én egy hordó vizet is meg tudok inni utána."
„Igen."
„Jöjjön velem, keresünk valamit a konyhában." – mondta, és belém karolt.
Az ebédlőben félhomály volt. Ignáció leültetett az asztalhoz. A falakra tűzött szentképeket bámultam, amíg visszajött a konyhából a vízzel. Leült mellém, miközben kiittam a palackot.
„Hozzak még?" – kérdezte, miután végeztem. Inas férfi volt, mély ráncokkal az arcán. Azok közé a szép emberek közé tartozott, akik szépen is öregszenek.
„Nem. Köszönöm." – feleltem.
„Hihetetlen, hogy ilyen hamar túl van rajta. Én egy hétig is nyomom az ágyat."
„Gyorsan észrevettem."
„Igen, ez igaz. De fiatal is. Még vasból van a szervezete. Fiatalon nekem sem ártott semmi."
„Annyira azért nem öreg, Ignáció."
„Hatvanhárom éves vagyok."
„Húsz évvel idősebb nálam."
„Majd meglátja, hogy mennyit számít az a húsz év."
„Biztosan. Ebben az esetben viszont számított, hogy időben kaptam gyógyszert."
„Igen, az kétségtelen segített. Honnan tudta, hogy maláriás?"
„Tíz évvel ezelőtt már túlestem rajta. Emlékeztem a hidegre. Az ember soha nem felejti el, hogy mennyire fázott."
„Ez a láz miatt van."

„Sosem éreztem még ilyen hideget az életben. Amikor azt hinnéd, hogy nem fázhatsz jobban, még hidegebb lesz."
„Mindez az ötven fokban. Hihetetlen, nem? Majd megfagy az ember a tűző napsütésben."
„Igen. Amint éreztem, hogy fázni kezdek azonnal visszafordultam. Nem nagyon tudom, hogyan értünk ide."
„Már nem volt eszméleténél. Úgy kellett magába erőltetni a gyógyszert."
„Köszönöm."
„Nem tesz semmit. Látja, egy nap alatt rendben van."
„Igen, egy teljes napot vesztettem."
„Veszíthetett volna többet is. Annak örüljön, amit Isten ad, és ne kérdezze, hogy miért veszi el, amit elvesz."
„Nem gondoltam, hogy megint elkapom. Még nem kezdődött el az esős évszak."
„De most már nagyon közel vagyunk. Maga is látja a viharfelhőket."
„Igen."
„Minden nappal egyre feketébbek. Egyébként, úgy tűnik, idén korábban kezdődik a malária szezon."
„Erre én vagyok az élő bizonyíték."
„Igen, de a faluban is sokan betegek."
„Ez volt a jelenet a ház előtt?"
Ignáció tekintete elkomorult. Aráncok világítottak az arcán.
„Igen. Mindig ezt csinálják. Idejönnek, hogy adjunk gyógyszert. Mi meg nem tudunk adni."
„Értem."
„Hát ők nem értik."
„Nem lehet könnyű."
„El sem tudja képzelni, milyen nehéz. Jeanban és Armandban van fegyelem, és nem lesz lelkifurdalásuk. Én szeretném, ha elnyelne a föld, amikor nemet mondok."
„Tényleg, hol vannak a többiek?"
„Bementek a faluba vacsorát venni a sofőrjével. Remélem, nem baj, hogy elvitték az autót."
„Dehogy."
„Látom, hogy kimerült. Pihenjen egy kicsit. Majd a vacsoránál találkozunk."

2.

Négyen ültünk a vacsoraasztalnál, a három pap és én. Perlistin, a sofőröm nagyon boldog volt, hogy életben maradtam, és ezzel nem úszott el a fizetése. A vacsora után felállt, és jó éjszakát kívánt. Ki akarta aludni magát, mert abban maradtunk, hogy hajnalban indulunk. Egyedül maradtam a papokkal. Ignáció volt a legöregebb közülük, és az egyedüli fehér. A másik két pap afrikai volt, Jean Kongóból, Armand a Közép-Afrikai Köztársaságból származott. Armand elővett egy húszliteres kannát, és bort töltött a másik két papnak.
„Maga jobb, ha nem iszik." – mondta, majd hozzátette: „az antibiotikum miatt".
A papok csendben kortyolták a bort, csak a ventilátor zúgását lehetett hallani a fejünk fölött.
„Szóval maga újságíró?" – kérdezte Jean.
„Fotós vagyok. Bocsánat, hogy nem mutatkoztam be rendesen. A menekülttáborokat fotózom."

„Semmi baj. Nem volt éppen báli ruhában, amikor megérkezett. Az a lényeg, hogy jobban van, hála Istennek."
„Ámen." – mondta a két pap, és ittak.
„Maga milyen vallású?" – kérdezte Armand.
„Hagyd már." – mondta Ignáció.
„Nem baj." – feleltem. „Ami azt illeti, nem vagyok vallásos."
„Akkor nem hisz a Szentlélekben."
„Nem igazán."
„A lélekben sem?"
„Nem."
„Akkor miben hisz?"
„Mostanában sok modern fizikát olvasok. Főleg az asztrofizikáról."
„A Bibliát kellene olvasnia, és akkor hinne valamiben."
„Én hiszek a fizikában."
„Tényleg? És mit tanít a fizika?"
„Tényeket. Felfedi az univerzum titkait."
„Mihez kezd vele, ha nem hiszi, hogy van lelke?"
„Sokkal jobban tisztában vagyok a saját jelentéktelenségemmel."
„És ettől jobban érzi magát?"
„Nem. De azt például tudom, hogy lehetetlenül apró vagyok egy végtelen univerzumban, aminek a nagyságát egyszerűen nem lehet felfogni. Mégsem vagyok teljesen jelentéktelen. Élek, és meghalok, de ami voltam, nem vész el teljesen. Nem lehet kitörölni a létezésből."
„Ez istenhitnek hangzik." – mondta Ignáció mosolyogva.
„Nem egészen. Ez az információ-megmaradás törvénye. Ha fogok egy könyvet, és hamuvá égetem, de tegyük fel, eközben minden fizikai információt rögzíteni tudok, ezeknek az információknak a birtokában össze tudom állítani, és elolvasni a könyvet."
„Ezotéria." – morogta Armand.
„Nem, ez tudomány. Volt ezzel a törvénnyel egy kis probléma."
„Az, hogy nincsen benne Isten?"
„Nem. A fekete lyukak. Azok az összeomlott csillagok, aminek a gravitációja mindent magába szív. Fényt, anyagok, hullámot, mindent. Egészen eddig látható cáfolatai voltak az információ-megmaradás törvényének, mert ami beesett rajtuk, örökre eltűnt."
„Szóval, akkor még sincs örök a világban Istenen kívül."
„Eddig azt hittük. Egy brit fizikus azonban bebizonyította, hogy bizonyos részecskék ki tudnak lépni az eseményhorizontról. Ez azt jelenti, hogy a fekete lyukak sem nyelnek el mindent."
„És ennek örülünk?"
„Szerintem roppant érdekes. Minden információból áll, és a dolgok jelenlegi állása szerint nem lehet kitörölni az információt."
„Szóval, akkor mégis hisz a lélekben?"
Nem tudtam válaszolni Armand atyának, mert Ignáció közbeszólt.
„Úgy tűnik, hogy idén korábban kezdődött a malária."
„Igen." – mondta Jean atya, és maga elé bámult. „Holnap többen fognak jönni."
„Behordom az ágyakat az iskolába, és felállítjuk a gyengélkedőt." – mondta Ignáció.
„Rendben. Én megpróbálom elérni Mongót, és kérni, hogy küldjenek gyógyszert."
„Adré közelebb van, és ha jól tudom, ott van kórház."
„Nekik sincs semmi gyógyszerük." – mondta Armand.

„Nagyon úgy tűnik, hogy járvány lesz. Még el sem kezdett esni az eső. Sokan fognak meghalni gyógyszer nélkül."
„De Isten ott lesz nekik. Talán Abéchéből is küldenek orvosságot."
„Mire megjön, sokan nem fognak élni már."
„Mert a szegények mindenkor veletek lesznek." – mondta Armand. Nem kellett ismernem a szöveget. Az arcára volt írva, hogy a Bibliából idéz.
„Ámen." – mondták a papok. Ittak, hallgattunk.
„Arra gondoltam, hogy megoszthatnánk a gyógyszerünket a súlyos esetekkel."
„Nincs elég gyógyszerünk nekünk sem. Egyébként semmit sem segítene. Azt tudjuk csinálni, mint mindig: lázcsillapítás a szokásos módszerrel, és persze valami étel. Másra nincs lehetőségünk."
„Legalább a gyerekeknek adjunk gyógyszert az Isten szerelmére!" – mondta Ignáció.
„Nem. Akkor nekünk sem lesz, ha megbetegszünk."
„De nem vagyunk betegek!"
„Még. Ignáció, te minden évben megbetegszel. Idén is el fogod kapni. Gyógyszer nélkül a te korodban bele is halhatsz."
„De."
„Nem adjuk oda a saját gyógyszereinket. Én vezetem ezt a plébániát, ez a döntésem." – zárta le a vitát Jean atya. Felém fordult.
„Volt kint a menekülttáborokban?"
„Igen."
„És mit látott?"
„Tömegeket víz és élelem nélkül a nap alatt. Láttam a táborok mellett a tömegsírokat. Katasztrófa, ami a határon történik."
„Darfúrban több sír van."
„Darfúrba nem tudtam átmenni. Az itteni tömegsírok is nagyobbak, mint amilyeneket valaha is láttam. Húsz méter szélesek és olyan mélyek, mint a..."
„Fekete lyukak?" - kérdezte Armand.
„Nem tudom, milyen mélyek a fekete lyukak."
„Pedig amit mesélt, illik a tömegsírokra. Ami azt illeti egész Darfúrra illik. Innen nem jut ki információ."
„Kijut. Én például fotóztam. Ez információ."
„Ámen." – felelték a papok.
„Feküdjünk le, testvérek, késő van. Holnap nehéz nap jön." – mondta Jean.
Armanddal ketten felálltak, és a szobáikba mentek. Segítettem Ignációnak leszedni az asztalt, elmosni a tányérokat és a poharakat. A megmaradt ennivalót egy ősöreg hűtőszekrénybe tettük, ami az akkumulátorokról ment. Amikor végeztünk, kimentünk a ház elé. Ragyogtak a csillagok felettünk, miközben elkísértem a papot a szobájához.
„Tudja, nem lehet könnyű magának." – mondta Ignáció.
„Már sokkal jobban vagyok."
„Nem a malériára gondoltam."
„Hanem?"
„Arra, hogy Istenben nem, de az információ-megmaradásban hisz."
„Nem olyan szörnyű ez, atyám."
„Hogyne lenne. Őrjítő lehet abban a tudatban élni, hogy a végén senki sincs, hogy összegyűjtse ezt a rengeteg információt."

3.

Kelt fel a nap, amikor elindultunk. A levegő gyorsan melegedett. Először balzsamos volt, majd nyomni kezdte az ember agyvelejét. Tele volt elektromossággal, felállt tőle a szőr a kezemen.

A terepjáró imbolygott a homokdűnék között, és a Száhel előttünk imbolygott vele.

Három órán keresztül mentünk a homokkövek és a satnya cserjék között. Mire megálltunk egy falunál, már kicserepesedett a szánk, és forró vattát lélegeztünk az ötvenfokos melegben. Kisgyerekek rohantak a kocsihoz a kunyhók közül, a nők abbahagyták a munkát. Kecskeszarszagú volt minden. Hunyorognom kellett, mire észrevettem a nyájat a tűző napsütésben. Némán álltak a kecskék egy vesszőből font karámban a kunyhók túloldalán.

Perlistin kiszólt az ablakon, hogy van-e hideg vizük. Volt. Egy asszony egy gyékénnyel letakart gödörből felhúzott egy kosarat, és mindkettőnknek átnyújtott egy-egy műanyagpalackot. Nyilvánvalóan ezerszer utántöltötték őket, kopottak voltak, de az oldalukon gyöngyözött a víz. Ittunk. A szoba-hőmérsékletű víz jeges üdítőnek ízlett a dögletes forróságban.

Az volt a tervem, hogy elmegyek a szudáni határra. A menekülttáborban dolgozó külföldiek azt mondták, hogy naponta ezer ember érkezik gyalog az országba, és a szám folyamatosan növekszik, mióta sem a felkelők, sem a kormányzati csapatok nem ejtenek túszokat.

Perlistin nem rajongott az ötletért. A határon mindenki képviseltette magát, akinek volt fegyvere. A csádi nemzeti hadseregen kívül még vagy öt különböző milícia ellenőrizte a határt. Isten tudta, milyen hangulatban lesz, amelyikbe belefutunk. Nem rajongott az ötletért, de végül persze belement. Nem nagyon volt más választása. Négy gyereket nevelt a feleségével, és úsztak a tartozásokban.

A papok hívtak, hogy visszafelé ugorjunk be a plébániára, és vacsorázzunk velük, mielőtt visszaindulunk. Azt mondtam nekik, hogy feltétlenül, amennyiben belefér az időnkbe. Ez tulajdonképpen egy udvarias nemet jelentett. Biztosra vettem, hogy az éjszakát a határon fogjuk tölteni, a csillagos ég alatt.

A faluból már nem vezettek utak. Egy kiszáradt folyómederben mentünk, satnya cserjék és vörös sziklák között. A hegyek előttünk reszkettek a forróságban. Egy órája mentünk, amikor megláttuk a homokvihart. Láttuk, hogy lábak verik fel a port, ahogyan közelebb értünk. Nők, gyerekek gyalogoltak az úton. A fejükön vitték a holmijukat és az állataikat. Hatalmas tömeg volt, nem látszott a vége a horizonton. Kiszálltam a kocsiból, és csináltam néhány képet. Kaparta a torkomat a homok, és levert a víz, miközben állítgattam a gépet. Felettem viharfelhők úsztak lustán az égen, mintha az alattuk gyalogló embereket követték volna. Pompás felhők voltak, kátrányszínűek és haragosak. Egyedül Afrikában látsz ilyen felhőket. Ezek adtak némi árnyékot a menetnek, ha éppen az eszükbe jutott.

Miután befejeztem a fényképezést, indultunk tovább. Fél órán keresztül mentünk szemben a tömeggel, amikor feltűnt az út oldalán egy terepszínűre festett Toyota Pickup egy ötvenkaliberes géppuskával a platóján.

Amikor észrevettek minket, a levegőbe lőttek a géppuskával. Mélyen és öblösen dörögtek a sorozatok, messzire visszhangozták őket a hegyek. Perlistin oldalra kapta a kormányt, a kocsi leszaladt az útról, és lefulladt. Szerencsére senkit sem ütöttünk el. A tömegből rutinosan a földre vetette magát mindenki, egyedül a birkák, a kecskék és a szamarak álldogáltak értetlenül. Perlistin próbálta beindítani az autót. Mire sikerült neki, tudtam, hogy nincs nagyobb baj. Egyszerűen megüzenték nekünk, hogy nem mehetünk tovább.

Visszafordultunk. Néztem a visszapillantó tükörből, hogy az emberek is felállnak a földről, és

szedelőzködni kezdenek. Eszembe jutott, hogy nem fotóztam le, ahogyan mindenki a földön fekszik, és haragudtam miatta magamra. Jó kép lett volna, én pedig hagytam, hogy lebénítson az adrenalin. Hiba volt.
Mentünk húsz kilométert, amikor megláttam egy nagyobb csoportot az út szélén. Egy törött lábú szamarat álltak körül, és bámulták a keservesen bőgő állatot. Szóltam Perlistinnek, hogy álljon meg, mert le akarom fotózni, ahogyan megölik.

Már kiszálltam a kocsiból, amikor Perlistin kiabálni kezdett, hogy jönnek a katonák. Felnéztem és láttam is, hogy közeledik valami. Nem vártam meg, hogy odaérjenek. Visszaültem a kocsiba, és mentünk tovább. A katonák egészen addig a faluig követtek minket, ahol a vizet vettük. Sötétedett már, mire a plébánia vályogból tapasztott falaihoz értünk. Sokan álltak bent az udvarán. Amikor megálltunk, körbevették az emberek a kocsit. Úgy kellett ellökdösni őket az útból, hogy elérjünk a parókia bejáratához.

4.

A papok már megvacsoráztak. Csendben ültek az asztal körül, amikor beléptünk. Ignációnak felderült az arca.
„De jó, hogy jöttek." – mondta. Felugrott az asztaltól, a konyhába ment, és kihozott két francia katonai élelmiszercsomagot, kibontotta, elénk tett egy-egy spagettikonzervet.
„Egyenek." – mondta. „Jó étvágyat." – válaszolták a többiek. Enni kezdtünk. Néma csend volt, a papok nézték, ahogy eszünk. A feszültséget vágni lehetett a levegőben.
„Valami baj van?" – kérdeztem.
„Tegnap éjjel betörtek. Elvitték az összes gyógyszert."
„Remélem, egyikük sem sérült meg."
„Nem. Igazából semmi mást nem vittek el. Még az ételt sem."
„Hogyan jöttek be?"
„Nem zárjuk az ajtókat. Gondolom, átmásztak a kapun."
„Felfeszítették a zárat a szekrényen?"
„Nem, a szekrényt sem zárjuk. Egyszerűen csak feltűnt, hogy minden gyógyszert elvittek."
„Sajnálom."
„Én is. Teljesen védtelenek leszünk, ha elkezdődik az esős évszak. Jean és én még túléljük valahogyan, de Ignáció minden évben megkapja a maláriát."
„Jaj, ne temess már" – vágott közbe Ignáció. „Nem lesz semmi bajom."
„De lesz, és ezt te is tudod."
„Ha gondolják, be tudok szólni a püspökségre Mongóban holnap, hogy gondjuk van. Útba esik."
„Azt megköszönném." – mondta Jean, felállt az asztaltól, és kiment a szobából.
„Elvihetnék magukkal Ignációt."
„Szívesen."
„Szó sem lehet róla."
„Majd visszajössz a mongói küldöttekkel."
„Nem fogom itt hagyni a betegeket."
„A betegek meglesznek nélküled."
„Nem megyek sehová."
„Meg akarsz halni?"
„Nem akarok meghalni."

„Makacs vénember, nem érted, hogy a javadat akarom?"
„Értem, testvérem, de nem megyek sehová. Itt van dolgom. Tele van a kórház."
Hallgattam egy darabig, ahogyan a papok vitatkoznak. Éreztem, hogy végigfolyik a gerincoszlopomon a fáradtság.
„Ha meggondolja magát, Ignáció, szívesen elvisszük. Reggel négykor indulunk." – mondtam, és felálltam. Fülledt forróság volt a vendégszobában. Perlistinnel kivonultunk a parókia belső udvarára, leterítettük a pokrócokat, és lefeküdtünk.

5.

Ignáció nem gondolta meg magát. Üres tekintettel kortyolgattam a porkávét az asztalnál, amikor megjelent.
„El akartam búcsúzni." – mondta, miközben Perlistinnel hordtuk ki a holminkat a kocsiba.
„Ez kedves öntől. Biztosan nem jön velünk?"
„Biztosan."
Perlistin beült a kocsiba, és beindította a motort.
„Vigyázzon magára, atyám." Kezet fogtunk.
„Imádkozni fogok magukért."
„Köszönöm." – feleltem, és beszálltam Perlistin mellé.
Félhomály volt még, a horizonton vörös vonalban derengett a nap. A fényétől a felhők feketébbnek és dühösebbnek tűntek, mint valaha. Bámultam a pap integető alakját, ahogyan kihajtottunk a plébánia nagykapuján.
Délután öt órára értünk Mongóba. A püspökségen egy nagydarab nő fogadott minket, a papok mind kint voltak a bozótosban. Elmondtam, hogy nincs gyógyszer a plébánián, mire a nő megígérte, hogy még az este szól a püspöknek, és két-három napon belül odaküldenek valakit az orvossággal. Teával kínált minket, de elutasítottuk. Tizenkét órányi út állt előttünk a fővárosig.
Az eső még Mongóban ért minket. Felülről és oldalról is esett, olyan volt, mintha egy vízesésbe állt volna az ember. Húszpercenként elállt, majd újrakezdte. A levegő a föld nehéz szagától lett terhes, és a kocsi ablakáig ért a köd. Őszinte örömöt láttam Perlistin arcán, amikor elértünk a betonútig.
„Rendes emberek voltak ezek a papok." – mondtam.
„Azok."
„Remélem, megkapják a gyógyszereket."
„Nem fogják. „Ez az eső most négy hónapig esni fog." – mutatott ki a szélvédőn Perlistin. „Négy hónapig minden járhatatlan lesz a határon. Legfeljebb helikopterrel lehet bevinni valamit."
„A püspökségnek nincs helikoptere."
„Nincs."
„El kellett volna hozni az öreget."
„Maradni akart."
„Szerinted ő lopta el a gyógyszereket?"
„Nem tudom. Lehet."
„Kinézni kinézem belőle."
„Nem számít, hogy ki lopta el. Az számít, hogy nincs."
„Remélem, túlélik az esős évszakot."

„Vagy igen, vagy nem."
„Erőltetnem kellett volna, hogy velünk jöjjön az öreg. Ez nem játék."
„Az ember nem rabol el egy papot."
Az ablaktörlő monoton ritmusát hallgattam. Elnyomott az álom. Mire felébredtem, már ment le a nap. Az eső szünetet tartott, Perlistin lehúzódott a kocsival, hogy mozogjunk egy kicsit. A vörös földből füstként szállt a pára az ég felé. A lángoló horizont néztük, ahogyan a nap megpróbál áttörni a fekete esőfelhőkön, és veszít. Pompás látvány volt.

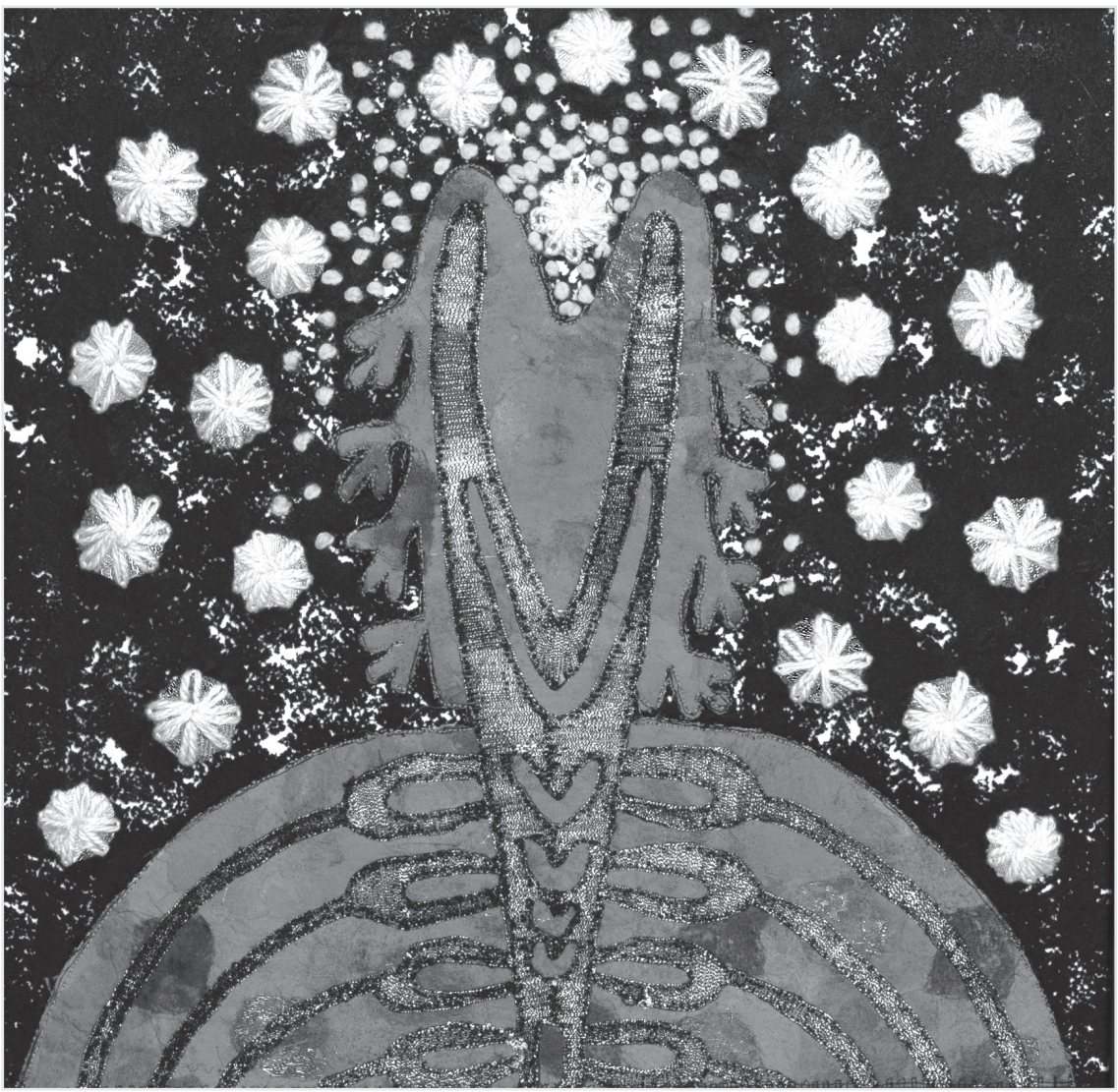

Varázslat (2022; textil vegyes technikával, gépi és kézi hímzéssel; 38×39 cm)

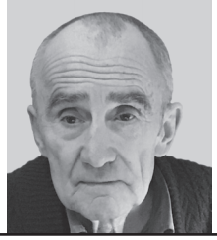

Vérárnyékszék

Hess a Búsba, Buñuel!
Udvariasabban, egyúttal
határozottabb hangon:
Húzz el balra, valamint jobbra –
hadd szakadjunk itt meg
a moziban ülve, izgalmunkban
a habzó röhögéstől.
(Ínyünket sorvassza csupaszra
és sebezze véresre a fogkő.)

Lássuk a medvét 1.1

Lássa a halál!
Nekünk bőven elég,
ha hagyatkozhatunk egész
éjjel a képzeletünkre.
Az egy állat.
Nem állítjuk, hogy az, viszont
gond nélkül el tudjuk képzelni, hogy
az egy állat.

Lássuk a medvét 2.3

Plüss neki! Kedves Dezső,
féleértés azért csak ne essék,
szó sincs róla, hogy megelégeltük
főmedvéidet, Dömit, vagy ki a fenét,
Medve Gábort, akit mértani háromszögünknek
is tekinthetnék éppen, ha meglennénk
mindannyian még – mi csak
azt a hatalmas dögöt óhajtanánk
kívül tartani kimúlt körünkön,
aki csakazértis be-belopja magát
éjszakánként a málnásunkba,

hogy aztán ott roppant karmaival
derűs üzeneteinket betűről betűre
magába falva s vérfürdő színűre
mázolva összekaristolja, magyarán
megmondva: összekörmölje.

Lássuk a medvét 3.3

Marhacsontvelőtorony. Remeg
és gőzölög, és csordul a nyála a stábnak.
A pirítóst ne feledjétek! („Az is csak
étek!" morogja magában egy statkós.)
Kedves Dezső! Milyen távollétre saccolsz?
Milyen hosszúra, úgy értem, mivel
a pillanatról elfeledkeztünk – időben, ha-
ha-ha! – egyeztetni. Amint a pontban is.
A Várkert Bazár nekem pont akkor
esett ki, amikor még osztályoztad
a cetlijeidet. Tárgyaidat elérintetted,
alanyaid elszálltak, vagy ott döglöttek
a cetlik között.

Misztérium

Dávidnak

Égnek a házak, az ablakok füstöt
okádnak, én meg csípem a hangyát, ilyen,
igen, a természetem. Fürtökben
ragyogva lógnak egy fakereszten
a szorgos kis fekete lelkek, magam
meg csak ülök itt éjjel egy ósdi
fotelben, és nem jön a szememre
álom – a hangyákkal szemben. Ellenben
virrasztok, őrszem gyanánt – seregem
szálláshelyének ismerete híján.
Merhetem ezt? Állítani, és nemcsak
úgy odavetni fél nyelvvel nyeglén? Egy
szál katona, zord kényszerzubbonyban.
Ha rágyújtok, robban-e tüdőm is

a zsinórral? Gondoskodik-e mentemről
teremtőm? Robajlik, nyújtottan vánszorogva,
formálódik is, vastagszik nem egy felhő,
mialatt idelent azt is észleled,
ami bent rekedt egy tyúkólban, rókalukban.
A tyúkot és a nyüzsgő rengeteg
sárga csibét. Mind együtt, szanaszét.
Rubin cseppek, alvadt pihék és tollak,
az imént keltek, és rorátét toltak,
akkor történt. Eredj, katona, aludd ki
magad, szomjadat oltsa az álom, volt,
ami lett, és annak is tűnt, egészen
addig, amíg a hangyatermészet
szorgoskodott és tűrt, tűrte az űrt,
mikor a kórus emelkedett, és megbékült
szintúgy, mikor az úr dugóba került,
bizonyos keringőbe, mely a macska
farkára emlékeztet, Vége, cica, lásd be,
hogy utol vagy érve, örülj, ha túlélted,
másoknak ennyi érve se maradt,
boldog az, akinek befellegzett,
s aki nem tartja fenn magát feleslegnek,
annak még leeshet, hogy nem is volt
rossz lófrálnia a fellegekbe'.

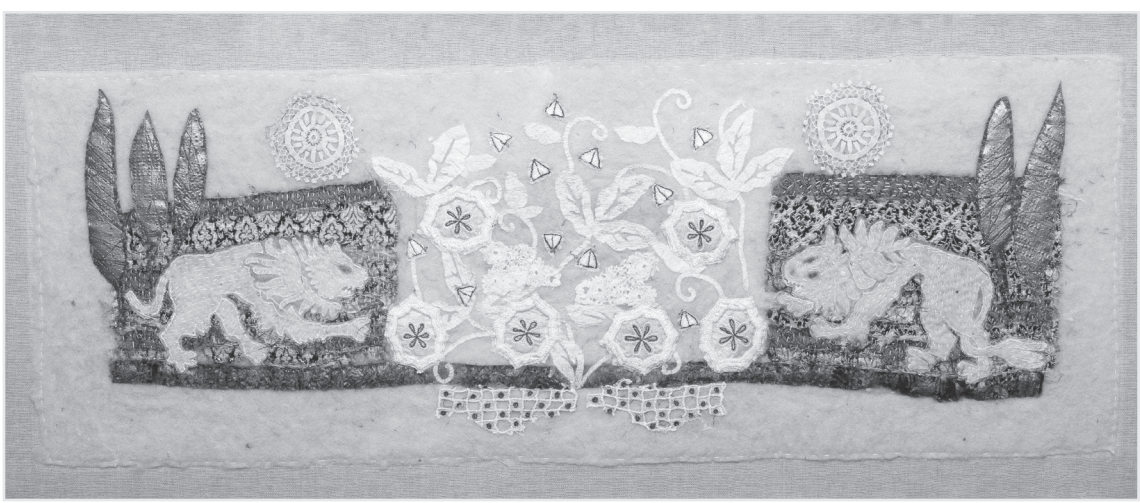

A fehér virágok kertje (2017; textil vegyes technikával, gépi és kézi hímzéssel; 41×101cm)

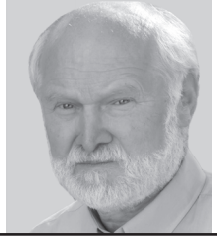

Családregény-töredék – több szakaszban

A nevető és a síró maszk
egymásba illesztve
az átszellemült komolyság képzetét keltheti.
Gyermekkoromban
minden embert annak láttam.
Komolynak.
Ofélia nagynénikémet is,
aki csak a színháznak és a lóversenynek élt.

Múlt és jelen:
az örökkévalóság eresztékei.
Átlátni rajtuk
az ötvenhatos forradalmon túl
egészen a Kerepesi úti
ügetőpályáig.
És látni ott
tanácstalanul maga elé bámuló,
bundáját vesztett hiszékeny nagymamát.
A nagymamámat,
ki húga rábeszélésének engedve
gazdag szeretett volna lenni.
És ez mért volna baj?
A baj az, hogy szegényebb lett.
A reménybeli nyeremény-tikettek
szétszórva hevernek,
mint pénztár elleni rohamban
elesett katonák.

Az évtizedeken át idáig hullámzó
magabiztos lármából
piros hangbójaként
időnként lázlobos sikoly csapódik a felszínre,
Ofélia nagynénikémé,
ki egy személyben hajtó
és színésznő szeretett volna lenni.

Tehetségét ki vonta volna kétségbe,
ha színészkedni férje szerint is
elképesztően tudott.
Ő már meg se hallotta az örökös végszót:
Hogy vesztett!...
Már megint veszített!…
Igazi vesztesnek ő,
a hajszolt férj érezte magát.

De holnap újra szítom a tüzet –
mondta Ofélia nagynénikém
naponta átszellemülten,
mint Luther
Az ember tragédiájában,
amelyet akkoriban tiltottak be
a munkásosztály elleni szítás,
uszítás vádjával –
a Londoni szín miatt.
És az országos nagyközönség
pisszenni se mert.
Persze a hallgatás
félrevezető lehet,
akár a vastaps.

És nagynénikém tipp-topp lovai
az ezt követő múló éveken is
nyeretlenül ügettek át.
Mígnem beköszöntött az a bizonyos ősz,
Az ember tragédiájában meg nem írhatott
Budapesti szín…
s megannyi hősének néma csöndje
a kilehelt lelkek színpadán.

Ofélia nagynénikém ekkor feladta;
kimenekült Dániába.
A férje itt maradt
síró és nevető maszknak:
félig özvegy,
félig agglegény királynak.

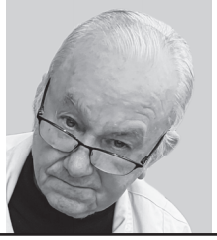

Megkésett vallomás

városom végre megszólaltál bennem
a Széchenyi utca csillogó kirakatai
őrzik riadt arcomat a lustálkodó levegő
cigarettáim füstjét köddé vált lányok
és fiúk hangját hirtelen magad alá gyűrtél
éretlen kamaszként és én hódítónak éreztem
magam pedig csak kiszolgáltatott voltam
mint katona a sebesült bajtársát cipeltem kétségbeesve
kitépett gyökereimet komor utcáid
fölitták lélegzetemet álmaimat ablakaid
kilesték titkaimat hamar megkaptál mégis hosszú volt
hozzád az út negyven év után mondhatom el
ide tartozom lábamra tekerednek utcáid
nem eresztenek hunyott szemmel is tudom
hol járunk ha buszon villamoson ülök
vár a Thália söröző hűvös söreivel és Simon
barátommal ha nem is váltjuk meg a világot
picit igazítunk rajta verseinkkel városom
ha akarom ha nem én most már hozzád tartozom
mint vakolat a falhoz hát ne vess le magadról

Hűség

anyai nagyapám csonttá
soványodva emberi mivoltából
kivetkőztetve hősi halottként tért
haza Szibériából megtört asszonyához
aki megmutatta neki sírját a temetőben
bizonyítván hogy az előtte álló személy
nem lehet ő csak egy csaló csavargó
legföljebb kísértet kegyetlen a sors
csúfot űz a szerencsétlenből megalázó kérdések
megválaszolása után nyert csak bebocsáttatást

régi életébe saját házába mely néhány év múlva
asszony nélkül maradt és nagyapám aki szép férfi
hírében állt párja hűségét viszonozván
vagy csak azért mert szerette holtában is
özvegyen élte le hosszúra nyúlt kopár életét

Hat év

in memoriam S.M.

hat év mennyi az örökkévalóságban
és mennyi a végképp beszűkült időben
hat év nélküled megélni sok
elfelejteni téged kevés
hat év épp annyi idő amennyi kellett
feldúlt életem folytatásához
hat éve nem tudod hogy nem vagy
én hat éve tudom nagyon ugyanezt
hat fényévre vagy tőlem azt hiszem
beállt az idő mint a téli Balaton
megpróbálok átbotorkálni rajta

hat éve kilógok az életemből
mint csupasz láb a takaró alól
októberi hajnalon

Nagyítás (2024; vegyes technika, papír; 290×380 mm)

Teremtés

A dolgok. Fű, fa, lepke, kő…
Néhány anyag, mely mérhető.
Talányos jelképek pedig.
Többek, mint formájuk, nevük,
de önmagukkal elfedik
testetlen, apró lényegük.

Kozmológia

A világ lényegéhez
mindig kevés a szó,
köréje burkot képez
az el nem mondható.

Példázat

Tengerszem lesz e vers,
kicsinyke felszíne
nagy messzeségeket
torzan vetít ide.

Tölcsére mély, sötét.
A lélek ívei.
Vizére ráhajolsz,
és arcod elnyeli.

Lencse

Az ég egy halszemoptika,
mindent parányinak mutat,
holdat, tűhegynyi csillagot,
rejtvén valódi voltukat.

És túlfelől milyen lehet,
ha titkaink nagyítja ki?
Mint mikroszkópon át bogár
feltáruló kis tagjai.

Séta

A fűszál is toposz.
Kis vágást ejt a széle.
Ártatlanul gonosz,
hogy emlékezz a rétre.

Porcelán

Talán egy nimfa
volt e lány,
azóta festék,
porcelán.

Figyeld az arcot,
kebleket:
lehet, hogy holnap
elreped.

KOVÁCS DOMINIK–
KOVÁCS VIKTOR

Hideg falak

Föltétlen a szándékomba áll, hogy őtet *legalább megszabott időre kihozzam,* írta a papírra az öreg, majd még egyszer átolvasta az egészet, aztán a félkész levelet a tűzre dobta. Minek irkáljon többet, inkább nekiindul. A padlásról lehozta az egyik véndőt, újságpapírba csomagolt papírpénzt vett elő belőle, hatvan pengőt hagyott csak az edény aljában. Inget vasalt, a szekrényből elővette az évek óta használatlan kimenő öltönyét, vizes ronggyal végigdörzsölte a bakancsát. Aztán elgyújtotta az utcára néző szoba kályháját, a szotyolaszár mellé néhány darab akácot is hozott. Így tovább tart a meleg, s ha még hajnalban is tesz rá egy rakatot, talán a hosszú ideje hűvös falak is engednek valamennyit, mire megérkeznek. Lefekvés előtt türelmetlenül húzta végig az arcán a borotvakést, apró vörös sebek nyíltak a nyomában. Éjszaka nemigen bírt aludni, ha egy-két percre sikerült is neki, rögtön az unokáját látta maga előtt: ahogy a Terike hat-hétévesen szőlőt böngészik a csupaszodó sorok közt. Novemberhez képest szokatlanul fagyos az idő, a gyerek a kezét dörzsöli, hogy ne fázzon.

A negyed ötös vonat, amin utazott, néhány perccel hét óra előtt érkezett a városba. Az égnek már világosodnia kellett volna, de a mozdonyok fekete füsttel köpték tele a pályaudvart. Az öregember próbálta kérdezgetni a járókelőket, merre van az intézet, amit keres, hogy jut innen el a legkönnyebben oda, de nem nagyon igazodott ki azon, amit feleltek neki. Kénytelen volt arra az eligazításra támaszkodni, amit még otthon a járásorvostól hallott. Jegyet váltott, villamosra szállt, a több mint fél órás út alatt az épületek ritkulni kezdtek, széles telkek meg villák között haladt el, a megállótól gyalogolnia kellett még valamennyit. Az épületbe lépve a dolga tovább bonyolódott: a gondnok el akarta küldeni, kikötötte, az igazgató úr biztosan nem tudja fogadni, meglehet, nincs is a klinikán. Ha beszélni szeretne vele, írjon előtte kérvényt. Erre az öreg elmondta, hogy korábban négyet is írt, de egyre se jött válasz, mit csinálhatott volna mást, minthogy személyesen eltörekszik ide. Különben az egy szem unokájáról volna szó, akit, ahogy ő tudja, itt kezelnek. Mialatt beszélt, a hiányzó kabátgomb helyéről kilógó szálakat pödörte. A kalapja a szemébe lógott, az őr a száját látta csak, meg ahogy az álla egy-egy mondat végén megremeg.

– A másodorvoshoz be tudom vinni - ajánlotta végül a gondnok, s fölgyalogoltak a harmadik emeletig. A lépcsőház ablakai az udvarra néztek, négy alak mászkált a kertben, vörös csíkos vászonkabát volt rajtuk és széles karimájú kalap, a kezük lánccal összekötve, mintha csak börtönben volnának. A lánc végét a felügyelő tartotta, ő irányította a lépéseket. A második szint folyosójának kettős ajtói mögül hangok hallatszódtak, jajkiáltás, egy összefüggéstelen szónoklat töredékei, röhej, énekszó. A másodorvos, dr. Felber Géza szobája viszont néma volt és tágas, ide nem szűrődött át a távoli helyiségek zaja. A professzor csak felerészben nézett ki úgy, ahogy az öreg az orvosféle embereket elképzelte. Az óra lánca kilógott ugyan a mellényzsebéből, az arca alján pedig mohaforma szakáll nőtt, se szipka, se pipa nem volt a kezében, merthogy rágta a dohánylevelet, a csöndet néha megszakították az ínyszívogatás lassú ütemei. Az öreg igyekezett egybefüggő mondatokban beszélni, értse meg a kegyelmes doktor úr, ő gondját viselné ennek a leánynak, csak engedjék haza, akármilyen orvosság kéne, beszerzi. Ha kell, ide Pestre is fölhozza majd időnként, akkor megnézhetik a doktor urak.

– Akárkinek nem adhatom ki – felelte a másodorvos.

– A nagyapja vagyok.

– De nem maga hozta be ide – dr. Felber próbálta rövidre zárni a dolgot. Az öreg mondatai is rövidebbek lettek. Akármilyen orvosság, akármilyen költség, akármilyen időnként.

– Egy hónapba is beletelik, mire kiállítják a végzést.

Erre az öreg a kabátja belső zsebébe nyúlt, és dr. Felber asztalára rakott kilencszáz pengőt. Ilyesmi összeget soha életében nem adott ki egyszerre a kezéből, még a Meskó János szűcsmester műhelyében hagyott pénz sem volt ennyi, azt a költekezést pedig a családja a legnagyobb tévedésének tartotta.

A feleségével mindketten a napszámosvilágba születtek bele, és sokáig úgy tűnt, abban is maradnak. Pedig irgalmatlanul sokat dolgoztak: nemcsak az urasági répaföld hosszú sorait kapálták, egyelték, forgatták ki gombos villával, hordták be a vagonokra, de az uradalom bérbe is átengedett nekik egy-két holdat. Olyan lapályos részen azonban, ahol a fölszedés idejére mindig megállt a víz, a termés java meg alatta maradt. Volt év, hogy csónakon kellett kihordaniuk a néhány kupacnyi répát, amit nagy nehezen betakarítottak. Hogy a faluban telket tudjanak venni, nemegyszer a kommencióba kapott korpát, kenyérlisztet, cukrot is pénzzé tették, s éltek helyettük prószán meg babon. Végeredményben két elgondolásuk volt, ami némileg előmozdította a gazdaságukat. Először is, hogy a nászukból nem született, csak egy gyerek, aki a keresztségben az anyja után a Zsuzsanna nevet kapta, a másik pedig, hogy az öreg valamelyik sógorán vagy nagybátyján, vagy akárkiján keresztül kiközvetíttette magát a helyi vasúthoz fűtőnek. Ez az állás a néhány koronányi fizetésen túl egy a korábbinál kedvezőbb földbérleti jogot is biztosított, két és fél holdat a nyulasi rész alján.

Az idő tájt több egymást követő télen is rettentő hideg volt, nemcsak a faluvégi tó, de sokszor a konyhában várakozó moslék meg a lavórban hagyott víz teteje is befagyott. A szobát nem bírta fölmelegíteni a kukoricaszár tüze, a vágott akácot pedig sajnálták behordani, hátha rosszabb idők is jönnek. Ezért aztán sokszor napközben is a vastag dunyhák alá kényszerültek, a szülők maguk közé vették a kislányt, két oldalról melegítették. A veszedelemtől való tartás valami furcsa jókedvet ébresztett bennük, régi történetek éledtek föl a szájukon, adomák, egy-egy nóta. A hideg aztán mindig elmúlt valahogy, kiolvadt a tófedél, a lavórbeli jégkarika mind, az öreg félelme azonban még évek múltán sem akart kiengedni. Mikor az egyik ősszel meglett a szotyola ára, haza sem vitte, rögtön a Meskó szűcshöz ment, hogy két meleg bundakabátot varrasson, egyet a leánya, egyet meg a felesége számára.

– Erre ennyit költeni! – harsant föl az öregebbik Zsuzsanna, miközben a bundakabátját forgatta a kezében. - Nagyasszonyok vagyunk mink?

– Azok vagytok.

– A fenéket vagyunk!

Az ifjabbik Zsuzsanna szívesebben belebújt volna az sajátjába, legalább egy próba erejéig, de az anyja véleményével nem mert ellenkezni. Téli öltözetnek maradt a mellény meg a vastag gyapjúkendő, a bundák pedig a naftalinszagú szekrénybe kerültek, néhányszor vették csak elő az évben, hogy átfésüljék, megtisztogassák. A pazarlás vétke fölött lassan járt az idő, annál is inkább, mert a pénznek mindig szükségét látták. A huszonegy éves leányuknak udvarlója lett néhány faluval odébbról, s a szülők két-három évig várakoztatták még őket, gyűjteniük kellett a lakodalomra, a staférungra, s közben még a házukat is megtoldották egy szobával. Nem szerették volna, ha a leányuk elmegy mellőlük, a fiatalember pedig, akit Dávid Palinak hívtak, könnyen beletörődött ebbe, elvégre ők öten voltak odahaza. Kezdetben úgy tűnt, szépen alakul majd a dolguk, nemhogy harag, de hangos szó sem támadt köztük. A Terike, aki a szülei esküvője után másfél évvel jött a világra, valósággal megbolondította a véneket, az apró hátát simogatták,

az öreg a vállára ültette, úgy barangoltak a szőlősorok meg a veteményes közt. Mikor nagyobb lett, többen firtatták, hogyhogy nem beszél a kislány, a nagyszülei ilyenkor a Terike réveteg szeméből próbálták megtudni, hol vannak az ő szavai.

Aztán a család is megnémult, a nők örökre, a férfiak meg majdnem örökre. Januárban, miközben ismét jeges szelek rángatták a kisajtót, a zsalugátereket, a két Zsuzsanna köhögni kezdett, percek alatt a láz is felgyulladt bennük, vacogtak-remegtek. Hiába adta rájuk az öreg a bundakabátot, ledobták magukról. A betegség egy hét múltán sem csillapodott, s bár a járásorvos megjelent náluk, porokat meg szérumokat erőltetett le az asszonyok torkán, mindkettejüket legyőzte a kór. Az öreg sosem haragudott még ennyire a sorsra, amely a legnagyobb nyomorában is gúnyolódik vele. Most aztán öltöztetheti az övéit, ahogy akarja, nem húzódik egyik váll sem, nem lendülnek tagadólag a karok. A temetést követő hetekben a két férfi némán kerülgette egymást a házban, az öreg csak néha törte meg a csendet. Mikor főzni kezdett, egyszer-kétszer a sparhelthez hívta a vejét, nem tudná-e megmondani, mennyi liszttel rántson alá a bablevesnek. A vő szótlanul rázta a fejét, éppen úgy, mint mikor a Terike szoknyájának a vasalásáról, vagy a mellénygombja fölvarrásáról volt szó. A leány gondja egyre inkább az öregapjára maradt, ő indította el az iskolába, s ment be kis idő múlva a tanító hívására, végighallgatni, hogy a Terike alkalmatlannak látszik bármiféle oktatásra. A gyerek a saját világában él, ahonnét semmilyen tanári szó nem bírja kimozdítani. Odahaza pedig hallgatott az öregapjára, segített kosárba szedni a lehullott őszi almákat, a szüretkor is ügyesen vagdosta a fürtöket a kezébe adott kiskéssel. Hosszú évekig éltek így, aztán egyszer a Dávid Pali némasága is megtört. Az öreg épp a kertből fölszedett krumplit tisztogatta, dobálta ládákba.

– Megnősülők – mondta a férfi az apósának. Az öreg ingje a hátához tapadt. A veje folytatta: – Van egy asszony Pusztaszentjánoson, az is özvegy. Azt mondta, mehetek hozzá.

A krumpli nagyot koppant a láda alján.

– Ahogy gondolod – felelte az öreg. – A leány marad, ugye?

– Azt is viszem.

– Nem viszed!

Az öreg próbált ellenkezni, titokban a jegyzőhöz, még a járásbíróhoz is elment, de mindenütt azt mondták neki, hogy a Terike törvényes gyámja az apja, nincs mód rá, hogy az akaratával szembeszegüljön. Így mikor a Dávid Pali az új rokonságával szekérre ültette a leányt, nem tehetett mást, minthogy néhány szem diót adott a kezébe, és hosszasan nézett a kocsi után. Visszaérve a házba egy órát is ült az ágya szélén, aztán dolgot keresett magának. Vizet öntött a malacok vályújába, fölszedte a veteményből hátramaradt fél sor répát, beszántotta az egész kertet. Később a fészerben időzött, megtisztította a kapáit, megfényesítette a kaszát, a szárvágót, a villákat. Ha zajt vagy kutyaugatást hallott, egyből a kiskapu felé nézett. Egy hétig bírta csak így, majd gyalog elindult Pusztaszentjánosra. Ismert egy-két embert a faluban, azokat kifaggatta, merre lakik az egykori veje. A házat a túlsó kertrész felől közelítette meg, amelyet nem szegélyezett deszkakerítés, a szürkületi ködben is jól látta, amint a Terike a tyúkudvarban mászkál. Az a ruha volt rajta, amit még ő készített ki neki, a bakancs azonban lekerült róla, mezítláb járkált a hideg sárban, a szoknyája vége a talpa alá gyűrődött. Mikor összetalálkozott a tekintetük, a leány elmosolyodott, a kutya ugatni kezdett, csörgött utána a lánc. Az öreg alighogy odaért a Terikéhez, a Dávid Pali is kijött a házból, s hazafelé utasította a volt apósát, most már semmi köze nincs hozzájuk, ne háborgassa őket. A Terike arca vörös lett, érthetetlen fuldokló hangok törtek elő belőle, aztán az apja elkapta a könyökét, s bevitte a házba.

Az öregben felötlött, hogy utánuk megy, jól odavág a Dávid Palinak, a gyereket meg visszaveszi magához, de megint eszébe jutottak a járásbíró szavai, a törvény nem mellette áll, az egésznek a Terike inná meg a levét. Ezért inkább úgy döntött, nem megy a tájukra, noha egyre rosszabb

híreket hallott Pusztaszentjánosról, a végén, hogy a leányt elirtották a háztól, mert állítólag megütötte a nevelőanyját, s a szülők nem akarják megvárni, hogy kegyetlenebb dolog is kiteljen tőle. Intézetbe csukatták, úgy van, valahová Pestre, a többi bolond közé. Ott mégiscsak tudják, hogy kell bánni az ilyenekkel. Az öreg rossz fogai összekoccantak, éppen, mint most, mikor a Felber doktor utasítására kinyitották előtte az ajtót, ő pedig újra láthatta az unokáját. Idegen kép fogadta: az ablakpárkányról a kövezett padló fele lógó sovány, kékes lábszár, az öregasszonyoké ilyen. A Terike a rácsozott ablak előtt ült, és kifelé nézett rajta, a felügyelőknek többször szólni kellett neki, mire a látogató felé fordult.

– Hazamegyünk, Terikém – az öregember közelebb lépett hozzá, óvatosan megsimogatta a vállát.

Sokáig kellett még várakozniuk, míg a kiadási végzés megjárta a főorvos szobáját. A folyosón a Terikéből nevetésfoszlányok törtek elő, mászkálni akart, az öreg csitította, a kiskorát emlegette, emlékszik-e az őszi almaszedésre, a szüretre. Épp elérték a két órai vonatot, a meleg fülkében az öreg érezni kezdte a gyomrát, sejtette, hogy az unokája is éhes. Kolbászt meg kukoricalepényt vett elő, kisebb darabokra törte, úgy adta a Terike kezébe. A leány nagy harapásokkal, hangosan evett, a délutáni fényben a nyál és a kolbászzsír megcsillant az állán, a nagyapja odahajolt hozzá, letörölte. Már sötétedett, mire gyalog a házhoz értek, az öreg újra elgyújtotta az utcafronti szoba kályháját, a forró vasalóval végigsimított a dunyhákon. Csak azután hagyta magára a Terikét, hogy az ütemesen szuszogni kezdett. A saját szobáját nem fűtötte be ismét, erő híján inkább az ágyra feküdt, félálomban mégis valami meleg vette körül. Mintha a felesége meg a leánya hevert volna mellé, forgolódás közben úgy érezte, a két bundakabát hozzásimul a testéhez.

Körforgás I. (2024; ecoline, papír; 400×600 mm)

Domine Deus ecce nescio loqui!

Fokhagymafüzérrel jöttem űzni,
s állok előtte vékony, sötétkék
kabáttal a vállon, a lábamon
gyapjúharisnya, papucs, hunyorogva,
mint aki kútból lépett elő.
Hol a pokol, amibe latinul
beleszólhat, aki idezúdult,
az a nyelv, amelyet megértenek,
amivel szól az ember, s az ördög
is beszél? A szeme reám villan,
feneketlen. Nem ugyanazt a könyvet
olvastuk, nem ugyanarra az
ívpapirosra hajtottuk a fület,
nem ugyanazokat a betűket láttuk.
Aki belezuhan a pupillába,
ijesztően fehér lesz a bőre.
Tekintetéből megérthető, hogy
ugyanazon ábécé miért épít
fel mindenkiben más gondolatot.
Uramisten, nem tudok beszélni!

A megfordított N

Mozdulatlan, betölti az udvar
minden szegletét, mögötte magas
körtefa, a kőkerítés, a szekér,
saroglyával. Az arca e ködben
úgy látszik idősebbnek, mint aki
hirtelen megöregedett, ott van
a ránctalan régi, és ráterül
az összeaszott új. Ami fel van
írva a kapura, fénylik, kivéve
a betűt középen, a fordítottat,
hogy ugyanúgy lehessen lentről, fentről,

jobbról és balról haladva olvasni
a vonalát, s így is, úgy is rejtve
maradjon. Meglehet, kifelé jőve,
hátulról lenne érthető. Talán
a két szár közti keresztvonalnál
érdemes kezdeni a megértést.
Talán a köddel, amit a betű
silabizálása okoz. Talán
azzal, aki olvasná, mi van az
И körül, de anélkül nem teheti.

Arcmás mellé írott vers

Várja az érkező ismeretlent.
A kalácsképű arc-skiccen a szemben
a rémület fekete pöttye ül.
Lehetett volna rajzosabb a fej,
az íriszben anyagsárga vagy zöld
a makula a híg vérsavótól
vagy a borzalomtól. Hogy bevonta
a karistolás hálója, s raja
belepte az aranyló döglegyeknek,
a maradványcsonk kibontakozik.
Köréje gyűlnek, rátelepednek
az újabb önarcképek. Zónára
sáv, képre kép, az ón fellegjére
Kohinoor 8B-felhő. Még meddig
nyilvánvaló, hogy fej is, és akad
ránca, nevetése, méhcsípéstől
dagadt szája, s mettől satírozott,
rétegről rétegre nehezedő
grafit? Meddig marad megnevezett?

Torlaszok

Együtt hallgattuk, amiről ti,
partra vetett testek beszélgettetek;
mennyi lehet a köves moszat hasatokban,
és a hordalékok fémes íze, milyen?
Korsó-, kancsószerű testetek kong, itt-ott
fedetlen keblű nők, mozdulatlan fehér szobrok,
az utolsó villám átszínezi a tejszín bőrt,
hullámverés az apró kavicsfogakon.
„Együtt nyeltük le ezt a folyót” –
suttogja valamelyikük, te elpirulsz,
én némán fényképezlek, lilás nyakadon
megigazítasz egy foszlásnak indult
hínárcsomót.

Háború

A hősöket idén is elfelejtették rehabilitálni,
egy veterán katona sisakját igazgatva
(nyolcszáz méterről még átviszi az acélmagvas lőszer)
a homokozó melletti fákon megbújt gyerekeknek
mesél, szélesre húzott mosolyán átbukik
a süllyedő nap, foghíjas állkapcsába
beköltöztek az antillai gyümölcsdenevérek,
van egy mondat, melynél szájában
a kövek befordulnak, fütyülő szélben
a megbontott deszkakerítés,
valami meleg cseperegni kezd,
puha, mint a vér,
fekete, mint a nap.

Oratórium

A csend az egyetlen menedék.
Az összefésült füvek biztonságában ilyen
egy ima, mely mentes már minden gondolattól.
Csak a kegyelem állapotában
tárul fel.

Fénynyelő homokpadok a tajtékok körül,
belül a kiharapott földnyelvek utolsó szólamai.
Feszült csend, falak fehér lepedői.
A megfeszített nyugalma.
Érintés, melyről majd a magára hagyott test
tanúskodik.

Valaki érkezik, kinek szólamaiban
ott az áhitat, mint csengő katedrálisokban
kórusmű után a némaság:
méltósággal elvonuló fellépők hagyják a dobogón,
hideg hajó belsejében.
Egy ideig ott ülünk még vacogva, mint akik
értik a misztériumot.

Körforgás III. (2024; ecoline, papír; 400×600 mm)

A legkedvesebb

Világvasárnapra virrad.
Felsorakozva várjuk
az út mindkét oldalán.
Lábunkhoz tettük mindenünket,
azt szeretnénk, hogy megvegye valaki.
Amikor lehajolnánk a legkedvesebbért,
látjuk, hogy nincs már semmink.
A nagy vásár elmarad hát,
nincs mit eladni, venni.
De mégis: valahogy igazabb
lett minden, és jó erről
hallgatni, beszélni, írni.

Akit követnek nyomai

Térítők pedig ne jöjjenek,
utam magától görbül jó irányba,
nem kell, hogy bárki is segítsen.
Országúttá gyalogoltam a lábam,
ha megálltam, mindig szemben álltam.
A sorban mindig én voltam előttem,
és magamat is én követtem.
Ha kérdezett a mögöttem jövő,
a másiknak feleltem.
Hogy lássák egymást a lángok,
éjjel fáklya volt kezünkben.
Minden szó közelebb vitt, hogy
érezzem: magammá változom szüntelen.

Mozaik

Hajnallal végződik minden
éjszaka. Határvidék, ahol
két ország parasztjai
egyszerre vetnek és aratnak.

A vízeséshez visszafut
robaja, a tornyok hallgatnak,
kiolvadt belőlük a harang.
Hol lehet Boriszka sírja?

Állóhajókból áll a flottám,
mégis megnyerek vele
minden csatát.

Annyi dal van bennük

Már akkor is volt, mielőtt lett.
De épp csak annyira,
mint egy elmaradt
fesztivál, melynek még
nulladik napja sincs.
Csak ketten váltanak rá
jegyet. Oda ülhetnek,
ahová akarnak, de
annyi dal van bennük,
hogy inkább színpadra
lépnek, és nekifognak,
hogy elénekeljék az összeset.
Olyan szép zöld és virágos
minden, fürdik benne a szem.
Örökrét? Belefekszenek.

Második

Hatalmas tömegben rohan. Golyózápor, többen elesnek, kiáltoznak, nagy a tülekedés, egymást taposssák. Egy csoport kiharcol magának egy ösvényt a testek között. Hozzájuk verődik, sokáig futnak erdőn, völgyön át, mire megérkeznek egy folyóparthoz. Várakoznak, ám csillag sem villan az éjben. Nemsokára megjön a komp, biztatják egymást a társak. Nem kérdezgetik tőle, kicsoda, micsoda, és ő sem érzi idegennek magát közöttük. Ekkor valahonnan messziről, a víz felől, vagy a háta mögül, nyüszítést hall. Figyelme egyre inkább a szakadozó hangra összpontosul. Végül kristálytiszta: belőle sírt föl.

Diófa-változat

Húsz év körüli,
örök kamasz,
zöld levélharangok
hatalmas koronáján.

A törzsét korlátozó
autógumitól rekedt
meg a fejlődése.

Apró diója
éretlenül csüng
hajladozó ágairól.

Nem férfi, nem nő:
karcsú, kérges
androgün.

Előtte aszfalt,
mögötte erdő,
eleven oszlop
a két világ
közti határ-
sávon.

Nem múlik el nap,
hogy ne lássam
a dolgozószobám
ablakából.

Nem én ültettem,
nem az enyém,
nem a magán-
tulajdonom.

Hogyan nem birtok-
olni egy fát.

Élni hagy, élni hagy-
om.

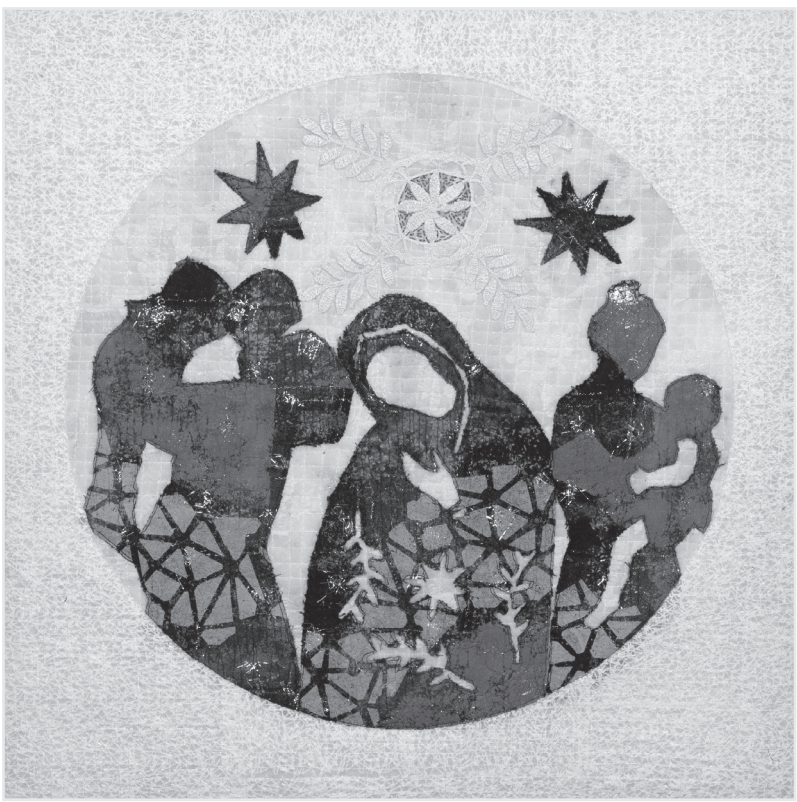

Csillagos ég alatt (2022; textil vegyes technikával, gépi és kézi hímzéssel; 50x50 cm)

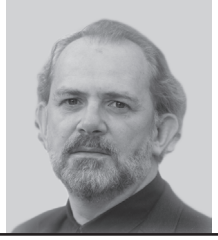

Karácsony

A karácsonyok baromi jók voltak, már reggel ment a pörgés.

A krisnások nyitottak. Fél nyolckor érkeztek, de nem úgy, mint nyáron, olyan narancssárga izében, hanem rendes kabátban, ám a hajuk ugyanúgy le volt borotválva, csupán csak egy tincset hagytak meg. A kipontozott arcukkal kedvesen mosolyogtak, és mondták, hogy az emberek menjenek fel a városba, mert kaját osztanak, kérdeztük, hogy miért nem hoznak ide egy jó nagy adaggal, erre azt mondták, hogy az nem az igazi.

Aztán jöttek libasorban a többiek. Mindegyik adott egy szórólapot, hogy a lakók hova irányuljanak, de feltétlenül irányuljanak!, ebbe és ebbe az utcába, mert ők is etetnek, és kérték, hogy ne toprongyosan, hanem valami tűrhető dolgot vegyenek magukra, de azért látszódjon, hogy szegények, szóval nem kell kiöltözni, a Máltaitól hozott farmerdzsekiket és a Wrangler gatyákat meg tegyék el jobb napokra.

A ferencesek meg, akik egész évben vacsoráztatnak, le voltak szarva a nagy karácsonyi versenyzabáltatás közepette, magányosan kuksoltak a kis kóterükben, és kavargatták, amit kotyvasztottak.

Nekünk napközben a központból kiküldtek egy fát, Soma belevágta a talpba, Ildi kihozta a raktárból a díszeket meg az égőket, mindig vett titokban egy gyertyát is és három-négy csillagszórót, volt szaloncukor, a takinénik főzték a kondérban a menzás teát, mi meg öntöttük magunkba.

Aztán este jött a csendesebbje, mondjuk, a Szegedi Sütödék. Rohadt sok kalácsot hoztak, kentük a szeletekre a vajat, műanyag poharakba mértük ki a teát.

Nyolcra a lakók többsége már bent volt. Megszárítkoztak, rendbe tették magukat, és a fához ballagtak, nekidőltek a falnak, az ajtófélfának, az öregebbjének jutott szék is. Ilyenkor mindig az volt, hogy:

– Kihoztad a gyufát?

– Nem nálad van?

– Nálam nincs – válaszolt valamelyikünk, aztán az irodából szerzett egyet.

– Hoztad a magnót is?

– Azt se hoztad ki?

– Azt hittem, te hozod.

– Akkor hozom!

– Gyere, most már mindegy!

Ezután Ildi meggyújtotta a gyertyát és a csillagszórókat, leoltotta a villanyt, és énekelni kezdett, de nem énekelt vele senki, őt hallgatták. Néhányszor még kinyílt az ajtó, ilyenkor kígyótáncba kezdett a gyertya lángja, de egy idő múlva már csak állt egyenesen, a csillagszórók meg szikrákat hánytak, és az emberek nézték, hogy hátha rájuk is pattan egy pici fény.

Az idegen

Őrült egy nyár volt. Cirkuszosok jöttek-mentek, szedtük össze nekik az embereket sátorállításhoz. Visszajött másfél év után Varga Matyi bácsi, mert akik melót ajánlottak neki, végül csak egy tanyára vitték, megverték, bezárták, és elvették a személyijét. Írattattak vele egy meghatalmazást a nyugdíjára, de sikerült megszöknie.

Az EU több ezer csomag lisztet küldött a frissen belépők hajléktalanjainak, amit ki kellett adagolnunk, de nem tudtak vele mit csinálni. Az erdeiek a Boszorkányszigeten nem gyúrtak tésztát, inkább konzerv volt a menü, a többiek meg a nappali melegedőben kajáltak. Eleinte eladták a boltosoknak, de később megtiltották a felvásárlást, így bosszúból a lakók végigszórták az egész készletet az úton a városig.

Júliustól óriási számlákat csinált az esti műszakosok telefonja. Vizsgálat indult a központban. Megnézték, hogy ki dolgozott a hívások idején. És mindezek kellős közepén egy betegszállító kanyarodott be hozzánk, hoztak egy fickót.

A román határnál találták, eszméletlen volt. Az egyik karját eltörték, két bordája meg megrepedt. Se irat, se mobil nem volt nála. Nem beszélt, és nem értette, amit mondtak neki. Épp a cigit oltottam el, mikor jöttek, Soma kihajolt, intett nekem az ablakból, hogy szól a főnöknek.

– Miben segíthetünk? – kezdte Ildi kedvesen, de mi már ismertük az ilyen hanglejtéssel kiejtett kedveskedést, és tudtuk, hogy ebből fesztivál lesz.

– A kórház kiadta, mert nincs ágy – mondta a sofőr. – Meg már semmi baja nincs.

– Aki a hordágyon van?

– Igen.

– Tudja, ez szociális intézmény, és nem egészségügyi.

– Ide küldtek minket, azt mondták, egyeztettek – magyarázta a sofőr.

– Én nem tudok erről.

– Ide bárki bejöhet, nem?

– Persze, este hattól reggel nyolcig. Ez egy éjjeli szálló – mondta Ildi.

– Na, mi nem fogjuk itt naponta hurcolászni.

– Márpedig igen, és telefonálok, ha nem jönnek.

– Márpedig ez nem így lesz, drágám!

– Márpedig most megfogja a rakományt, és visszaviszi oda, ahonnan hozta, édesem!

A beteghordók összenéztek, aztán a sofőr legyintett.

– Akkor most telefonálok – mondta az egyik ápoló.

– Gyere, keresnek – jött ki Soma, és Ildivel az irodába mentek.

A beteghordó eltette a mobilját. A cirkuszosok betettek öt embert a kocsiba, és elhajtottak. Aztán ácsorogtunk egy darabig. A sofőr rágyújtott, én meg vártam, hogy mit mond a központ, mert abban biztos voltam, hogy bent a központtal beszélnek.

– Jó, rendben – mondta Ildi, amikor kijött.

– Na, látja – mosolygott a sofőr.

– És a rendőrség?

– Majd jönnek. Ezt mondták három hete.

– Majd jönnek? Ennyi?

– Igen. Addig itt marad.

– Tehát nálunk marad – fújta ki főnökünk a szemébe lógó hajszálakat.

– Itt vannak a gyógyszerei, meg néhány recept, amit ki kéne váltani – mutatta az egyik ápoló.

– Várjunk csak! – emelte fel a mutatóujját Ildi. – Nekünk nincs egészségügyi végzettségünk.

Mi ezt nem csinálhatjuk. Nem gyógyszerezhetünk. Ez tilos.

– Ezt akkor is be kell vennie.

– És majd naponta kijön valaki? Vagy én etessem ezekkel?

– Nekünk csak ide kellett hoznunk – vonták meg a vállukat.

– Szóval egy szót se szól – mondta Soma.

– Egy szót se – válaszolt a sofőr.

– Akkor vigyék a hármas szobába.

A férfi egy hónapig dekkolt nálunk. Gyógyszereztük, kötöztük a sebeit, a nappali melegedőből hoztuk a kaját, néha már kicsoszogott az előtérbe, és állandóan magára mutogatott, hogy „uvállo", és mondogatta, hogy „én sok pénz".

Cirkuszosok jöttek, sátorállítók mentek. Matyi bácsinak új munkát ajánlottak, mondtuk, hogy ne menjen, de elment. A takarítónők próbálták megtisztítani a folyosót a liszttől, és a központból szóltak, hogy egy belga telefonszex nyúlt le a kasszából, és hogy kerítsük elő az éjjeli műszakos Király Petit.

– Péter! Normális vagy? – kezdte Ildi.

– Ildike, rossz alvó vagyok, és…

– A szolgálati vonalasról? Megőrültél?

– Az igazgatónő már hívott – motyogta Péter.

Aztán csak álltunk némán. Itt vége volt a raportnak, de túl rövidre sikerült, mindenki várt egy csattanós végszót, de nem jött.

– És hogy megy ez? – kérdezte Soma.

– El ne mondd! – szólt rá Ildi.

– De, mondja csak! – vágtam közbe, mert ez már engem is érdekelt. – Minden részlet fontos lehet.

Ildi ránk nézett, csóválta a fejét, elmosolyodott, aztán írta tovább a jelentést.

– Hát, először beszél, aztán rátér a témára.

– Akkor eleve a hívás felét buktad – mondtam neki.

– Ja.

– Meg nem is érted.

– Nem, de a muksó fordított.

– Ki? – nézett fel rá Ildi.

– Aki nem tud magyarul.

– És hogyan fordította?

– Néhány magyar szót már makogott, de főleg mutogatott. Később meg csak ő beszélgetett, aztán elment aludni, én meg a második részét…

– Köszönöm, Péter! – szólt rá Ildi.

– Szóval fordított. Akkor ez odavalósi lehet – mondta Soma.

Kinyomtattunk egy Európa országai térképet, és átmentünk a másik szárnyba.

– Hol lakik? – kérdezte Ildi németül, és az idegen elé rakta a papírt. Belgiumra mutatott.

Rohantunk az irodába, kértünk egy fordítót az igazgatónőtől, küldött egy német-francia szakos csajt, és hívta a belga nagykövetséget. Végül a rendőrség is befutott.

– Mi az az uvállo? – kérdezte Soma a tolmácsot.

– Vallon.

– Miért nem mondta, hogy belga?

– Mert ő nem belga, hanem vallon.

Ildi nézte az embert, és láttam, hogy mindjárt szétszedi.

– És mi volt az, hogy „én sok pénz"? – kérdeztem.

– Hogy gazdag, és hogy vigyék haza, ki tudja fizetni, de szerintem ez kamu.

Kimentem az ajtó elé, és rágyújtottam. Néztem az udvart, a lisztes gumiabroncsok nyomait, a lisztes lábnyomokat és a nyom nélkül eltűntek nyomait.

– Akkor ez a probléma is kilőve – mondta Ildi.

– Ja, pipa – mondta Soma.

Magány

Aznap egyedül voltam. Levágtam az ágyra a cuccomat, fogtam a jelenléti ívet meg egy tollat, és beírtam az érkezéshez a nevem. Egyszer a távozást is kitöltöttem reggel, de épp ellenőrök jöttek aznap, és lecsesztek. Dögöljetek meg!

Hamarosan jött egy szocmunkás fősulis egy kérdőívvel, hogy szerintem a népkonyha a népé, vagy csak a hajléktalanoké, mert egy csomó öreg megy a panelekből ételhordóval az ingyen kajáért. Mondtam, hogy az mindenkié, azért van, hogy senki se haljon éhen az országban, de az a baj, válaszolta a lány, hogy annyi pénz meg nincs, aztán a felmérésnek egy kompromisszum lett a vége, hogy a népkonyha a népé, de csak regisztrált hajléktalanokat szolgálnak ki.

A kohómérnök egy hetvenes figura volt. A gépezés hozta hozzánk, még a feleségét is eljátszotta, bevágták egy furgonba a nőt, és már vitték is. Úgy döntött, hogy elhúz Szegedről, mert volt még valami zavaros ügye is, de ahhoz pénz kellett. Állandóan beszélt és mutogatott, amíg írtam az egyszeri segély kérelmét, és figyelnem kellett, hogy melyik dolgot mondja nekem, melyiket magának.

– Rázós az ügy? – kérdeztem.

– Eléggé – mondta.

– És hova akar menni?

– Mindegy. Jó messzire.

– Van, akihez menjen?

– Nincs, de nem is kell.

– Egyedül veszélyes.

– Pedig az lenne a legjobb, de egyszerűen nem tudok magamra maradni – csóválta a fejét.

– El fog veszni.

– Rengeteg helyen voltam már, de nem tudtam elveszni.

– És megint menni akar.

– Én mindenhonnan el akarok menni, már gyerekként is.

– Gyerekként is?

– Igen. Apám meghalt, és a nővéremmel együtt anyám nyakán maradtunk. Ő varrónő volt. A munkahelyén megismerkedett egy férfival, az is a ruhagyárban dolgozott. Elkezdtek építkezni, addig albérleteztünk. A fickó a haverjaival építette a házat, anyám meg kaparásokra járt a kórházba. Aztán Zsolt, mert így hívták, egy idő után szakított anyámmal, és összejött a nővérem-mel, el is vette, én meg alig vártam, hogy egyetemre menjek.

Egyetem. Milyen régen hallottam ezt a szót! Töri szakos voltam. Magyarra akartam menni, de akkor még csak páros szakokat lehetett választani, és nem is volt kérdés, hogy miért kell egy teljesen vadidegen dolgot magolni ahhoz, hogy azt is tanulhassa az ember, amit szeretne. Majdnem hogy csak történelmet tanultam, hogy biztosan felvegyenek magyarra. Az évszámokat imádtam. Rányomultam a „horizontális látásmódra". Úgy mentem az utcán, hogy a rendszámtáblák számait évszámoknak vettem, aztán mondtam, hogy ki volt, mi volt, és hol. Például

a mi kocsinknak PO:11:77 volt a rendszáma, én meg vágtam rá, hogy ki uralkodott 1177-ben nálunk, ki a franciáknál, ki volt a német-római császár. Aztán persze nem vettek fel magyarra, csak törire.

– Tudja, honnan nem akartam eljönni? – nézett maga elé a mérnök.

– Nem.

– Izraelből.

– Mit csinált ott?

– Mérnök voltam, dolgoztam.

– Nem volt veszélyes?

– A végén igen.

Motyogott valamit magában, összedörzsölte a mutató- és a hüvelykujját.

– Egyszer Pick szalámit akartam enni – nevetett fel.

– Lehetett kapni?

– Nem. Kerestem, de sehol nem volt. De aztán kaptam.

– Hol?

– Elmentem a piacra, és egy palesztin kereskedő megígérte, hogy hoz nekem.

– Ne hülyéskedjen!

– Pedig így volt. Azt mondta, jöjjek vissza öt nap múlva, addigra meglesz.

– És hozott?

– Igen. Tudja, honnan szerezte be?

– Magyarországról? – kérdeztem, de ez inkább kijelentés volt, mint kérdés.

– Nem. Németországból.

– Ne már!

– Valamelyik boltból küldte az egyik üzlettársa.

– Eszméletlen.

– Ja.

– A Pick egy szimbólum. Az egész országé.

– Igen, és bárhová bújok, mindenhonnan rám talál ez az ország – mosolygott.

– Nem kell bujkálni, nem bánt ez a föld, meg szalámit is kap, ha itt marad.

Nevetett, és hátradőlt a széken. A tenyerét nézegette, abban is a vonalakat.

– Mit szeretne? – kérdeztem.

– Egy kis remeteséget.

– Igaz, este bejönnek az emberek, de beírhatom bennmaradósra, és akkor nappal magára maradhat. Itt el lehet magányosodni.

– Ez nem az, összekeveri a halál előtti csenddel.

Letisztáztam a kérvényt, ő átnézte és aláírta. Betettem egy borítékba, megcímeztem, és az elküldendőkhöz raktam.

– Néhány nap, és megkapja a pénzt – mondtam –, aztán menjen.

– Aztán megyek. Menni fogok.

Mikor maga mögött becsukta kifelé menet az ajtót, már fél négy volt. Át akartam menni a takinénihez, hogy megkérjem, várja be a váltást, ha késik, mert nekem pontban négykor el kell mennem, de kopogtak, jött a takinéni, és megkért, hogy várjam be a váltást, ha késik, mert neki pontban négykor el kell mennie. Oké, mondtam. Ezzel ő el, én pakolásztam még, negyed ötkor jött Misi, kicsit késett, de csak legyintettem. Felvettem a cuccomat, fogtam a jelenléti ívet meg egy tollat, és beírtam a távozáshoz a nevem. Felültem a járgányra, és hazatekertem.

Kati vasárnap már a templom előtt látta a mérnököt. Az utca túloldalán Tirekszék koldusoztatták, míg itták a löttyüket. Ilyen ország ez. Senkit sem hagy magára.

A vendég

Egy BMW Cabrio állt meg a kapunál. Kiszállt egy hatvan és hetven közötti, de inkább hetven fele járó fickó piros farmerben, állógalléros, vakító fehér ingben, amit majdnem a mellkasáig kigombolt, hosszú haját hátul összefogta, szóval tiszta dzsigolós volt az egész ember, majd az anyósülésről kisegített egy hasonló korú hölgyet, mögüle meg egy fiatal csajt. Magyarázott valamit a nőknek, mutogatott az épületre, aztán elindultak felénk. Álltunk az árkád alatt, ő meg már messziről integetett Ildinek, hogy „Ildike!", mi meg csak néztük.

– Jó kis kocsi – mondta Soma.

– De a lány egy csontkollekció – mondtam én.

– Nézzétek! Ez a belga – mondta Ildi.

Kezet fogott, lelkendezett, bemutatott a feleségének, a csajt meg már ismertük, ő volt a német-francia szakos egyetemista tolmácsunk. Mondta a nejének, hogy mi vagyunk a megmentői, legalábbis a lány ezt fordította nekünk, végig mutogatta, hogy hol aludt, hol volt a vécé, a tusoló, a mosógép, bement a portásfülkébe, leült az esti műszakosok székére, és eljátszotta, hogy mit kellett csinálniuk, felemelte a szolgálati vonalast, felvette a kagylót, aztán visszarakta, a nők meg nevettek, végül átjöttek az irodába. Közben mondta a tolmács, hogy ő meg a barátja már voltak is Belgiumban, az egyik szállodájában laktak fél áron, mert a férfi ezzel foglalkozik, szállodái és éttermei vannak Monsban, Charleroi-ban, meg még egy csomó vallon városban. Hozott egy kosár francia sajtot, meg olyan aszalt valamiket. Nagyon köszönte, hogy megmentettük, és mesélte, hogy megfogadta, a feleségét egyszer elhozza ide.

Néhány magyar szót is mondott, azon nevettek, de, fordította a tolmács, ettől függetlenül magyarul nem beszél. Kint még integettek a Cabrióból, és elhúztak. A szállodáiról sem beszélt nekünk.

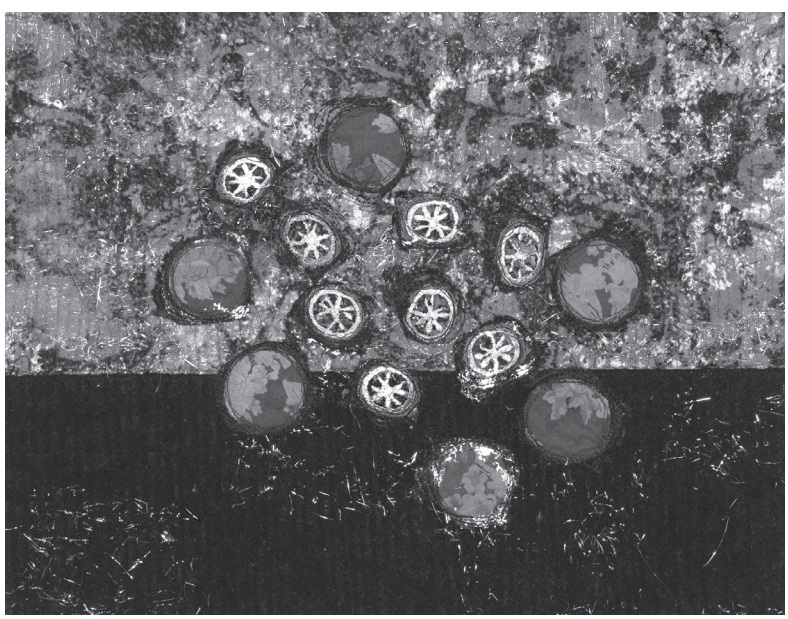

Tovatűnő pillanat (2024; vegyes technika, textil; 34×44 cm)

Hajtásról hajtásra

Ha kiveszed a koporsó utolsó szögét,
kulcsként működik majd, ami minden
ajtót kinyit – mondta álmodban az őrült nő,
aki mumifikálódott csecsemőjét ölelgette.

Mindenen sárga árnyalat, mint az esküvőre
vett sárga ponyva, ami harminc éve
porosodik az üres disznóólban.
Sosem csomagolták ki.

Mint egy hatalmas méretű levél, amire
egy teljes életet írtak. Kockáról kockára,
hajtásról hajtásra. Legyek laknak itt,
szárnyaik, mint a színes templomablakok.

Már tíz éve nincsenek disznók.
Senki sem tart már állatot az utcában.
Nincsenek disznótorok, egyre több
az üres ház. Nincsenek fák, nagyravágyó
ágakkal, csak *mindörökre elrontott dolgok*,

amik olyan természetességgel türemkednek
elő az egykor büszke házban, ahogy
a föld púposodik föl a csatornázás után,
az ágyások mellett. Mint egy tömegsír.

Családi kör

piaszag lengi körül
csirkecsontot szopogat
anya csendben mosogat

csurog a zsír az állán
adj egy puszit apunak
adj egy puszit apunak

Két lépés között, valahol

mert üldöző
mert üldözött
mert rejteget
nincs hova

(„Aki a mélybe ránt”
„Púp a hátamon”
becézget
mostoha)

mert szíve alatt
szíve körül
köldökzsinór tekereg

mert ígéretet tettem neki
jó
leszek
neki jó leszek

mert ő
az édesanyám
az édesanyám
lemondott rólam

mert abortuszra ment
nem tudni hol van
nem tudni hol
van

mert árva
mert a feje fölött
jár a lába

a folyónál nyoma veszett
a folyónál nyoma veszett
a folyónál nyoma
veszett

Hídavató

hajnal van.

hajnalban.
hajnalban.
a város.
megáll a.
víz fölött.
és lenéz:
talán most.

hajnalban.
hajnalban.
hajnalban.
világi.
fényei.
kihunynak.
csak győzzük.
kivárni.

hajnalban.
hajnalban.
hajnalban.
káprázat.
a folyó:
otthona.
embernek.
sirálynak.

hajnalban.
hajnalban.
szabadság.
híd állít.
a halál.
ugrásnak.
emléket.
világit.

hajnalban.
hajnalban.
hajnalban.
látva ezt.
fekete.
autóba.
szállunk: le.
száll az est.

hajnal van.

Néma üzenet (2022; nyomat, tűlyukasztás; 50x50 cm)

Akinek az anyja fénybe öltöztethetné a világot

A világot öltöztethetné rózsákba,
tavaszi szépekbe, őszi rikítókba, a tél közepén is,
pontos öltéseibe belebújhat a mindenség,
fodraiban a Krisztus sem fázna.
Érti az anyagot, visszabontja a szövést,
keze biztosan vág, tűje biztosan szúr,
apám koszlott nadrágjait javítja munkára,
az én ruháim és a húgaim ruhái
úgy omlanak le vállunkról,
mint a fűzfa legszebb lombjában,
de az anyánk ruhái rajtuk is láthatatlanok.
Apánk nadrágjáról eltűnik a folt,
és kiürül anyánk áldott keze,
hiába dicsérik, hiába hirdetjük.
Ha függönnyel, inggel jönnek is,
anyám szépséges munkája elveszik a sárban,
elhordjuk, apám dolgozni megy benne,
hiába, hogy anyánk áldott keze egyetlen öltéssel is
képes volna fénybe öltöztetni a világot.

Aki hallott a régi lovakról

Apám úgy szerette a lovakat,
hogy az édesanyámat se szerette annyira,
azt tanította, hogy a ló nem csalhat meg,
nem fut, sosem menekül el,
bárhová vigye is. Éjjel is lát a lápon taposni,
látja a szellemeket és a nagy titkokat.
De ezek a lovak már nem azok a lovak,
ezekről nem szólhat úgy mese.
Azok parazsat legeltek a tábor közepén,
azokat nem fogta kötő,
a legnagyobb paszulyra felvitték az apámat,
ó, Devla, ha csak egy olyan lovam lenne,

enyém lenne minden sárkány minden aranya,
minden büszkeségem csak az a ló lenne,
a sátram előtt örökké tűz égne,
etetném és etetném, ahogy ezeket a gebéket is,
apám szellemére, azokra a lovakra
egy életet rá lehetett bízni,
de olyan lovak már csak a mesékben vannak,
ezek megcsalnak, becsapnak,
odavesznek az éjjeli lápba,
és ha nagy titkos kincsekről tudnak is,
hírét magukkal viszik,
mint a rajtuk döglött legyet.

Aki látta az anyját a tűznél

Az ajtón fordultam be, láttam anyámat,
elviharzott, hidegen, mint a jég verése,
nem látott meg, csalánért indult a naphegyre,
hogy azzal füstölje tele a szobát,
mint mindig, amikor rossz kártyát vet.
Aznaptól nekem két anyám lett,
és ezt nem mondhatom meg neki.
Hogy láttam, és látom az anyámat félni,
pedig az anyám tudja, az anyák nem félnek.
Az egyik anyám erős, nem fog rajta az átok,
a másik a tábor minden mozgását figyeli,
és nekem ez a másik anyám az igazi anyám,
de ezt nem mondhatom meg.
Az én anyám a legbátrabb asszony,
ha kilép az ajtón, kihúzza magát,
dagad a mellkasa, egyenesen tart,
nem tudja, de nem a jóslatait,
a tekintetét félik.
A másik anyámat nem ismernék meg,
mert nem látták aznap a tűznél olvasni,
nem látták a koszlott paklját,
dühös pakolását, nem látták kirohanni az ajtón.
Úgy tért vissza, ahogy az anyám szokott,
csak én tudom, ő onnantól nem az egyetlen anyám,
és az igazi anyám fél, mindjobban fél.

Még újabb tragédiák a nagyvilágból (megszívlelendő bölcs tanácsokkal)

Állt a létrán két kínai,
létezésük vélt kínjai
már lebegnek fent vagy bárhol,
mert leestek a létráról,
bölcs tanácsadó, úgy bizony,
léted védi a tériszony.

Fent a létrán állt két orosz,
s porhüvelye nem fog poroszkálni többet a szép tajgán,
kinek létra fekszik tagján,
meglesz még a böjtje, torja,
ha csábított a lajtorja.

Fent a létrán állt két arab,
felszabadultak már a rab
földi létből, mert létrájuk
eldűlt, végsőt mérve rájuk,
hallgass rám, vagy ki fogsz hűlni,
eldől, ami el tud dőlni.

Fent a létrán állt két német,
mert láttak egy vicces mémet,
azt akarták kipróbálni,
s nem fognak már lábra állni,
bízhatsz bármely végső okban,
ám ne bízz egy létrafokban.

Fent a létrán nincs már senki,
földön talján, japán, jenki,
lehetsz bármely náció,
hat a gravitáció,
láthattad, hogy mi az ára,
ha felmászol a létrára.

BERÉNYI KLÁRA
(Debrecen, 1974) – Debrecen

Pláza

Gyerekem hevesen
kéri,
vegyek ezt, vegyek azt:
Légyszi!

Vegyek egy bilikék
nyálkát,
s agyament daloló
cápát,

iszonyú vigyorú
plüssöt,
zizegő bogarat,
tücsköt,

jegeket kilövő
lánykát,
ananász alakú
párnát,

kakilós madarat,
teknőst,
tunikás kapitány
Trek hőst,

elemes, csavaros
fúrót,
amit a vasutas:
Túrót!

Szélkölyök

Kóricál a szél.
Búja nincs, kölyök,
szomja sincs, ivott ma már
friss kutyatejből.
Rápirít a tél.
Visszaint, röhög,
nyelvet ölt: te vén szamár!
S elveszi heccből
jégkoronáját.

Varjú és szarka

Máma reggel virradóra,
szarka szállott rá a hóra,
egy varjúra rápirít.

Összevesznek egy kenyéren,
két sötét a hófehéren,
tárja-zárja szárnyait.

Varjak ülnek körbe nézni,
jó tucatnyi, mind vetési,
erőfölény, csillogó.

Éhesen maradt a szarka,
lábnyomát is eltakarta,
hűs közönnyel ott a hó.

▶ SOMFAI ANNA

Holle anyó unokái

Holle anyó körülhordozta tekintetét a birodalmán, a réges-régi kúton, a széles mezőkön és a hófödte, távoli hegycsúcsokon. Jó lenne bebarangolni, gondolta, csak úgy csavarogni egyet, és ha már útnak indul, talán még a fenti világba is felmerészkedne. Meglátogatná a kedvenc állatait, a sarki rókákat, a fókákat, a hóbaglyokat és főként a jegesmedvéket. Rossz híreket hall mostanában felőlük, olvad a jégtakaró, kevés az élelem, az állatok a szeméttelepek környékén kószálnak.

De hát nincs, akire a birodalmat hagyja, sóhajtott. És a birodalom még csak hagyján, de ki rázná fel helyette a dunnát, hogy olyan igazi, kavargó hóesést varázsoljon az embereknek, puha hótakarót a növényeknek, rejtekhelyet a sarkvidéki állatoknak? Ki hozná el az álmatlan nagyvárosokba halkan belopódzó csendet, ki vinne színt a gyerekek arcára, hógolyózás után ki bizsergetné az ujjaik végét, ki öltöztetné a hópelyheket egytől-egyig különböző kristályruhába?

Bárcsak volna unokája, akire a házat hagyhatná, aki segítene neki, akit tanítgathatna! Mikor is járt nála az utolsó kislány, már idejét sem tudja. De hol vannak ma már orsók meg kutak? Rokkát a mai lányok nagyanyja sem látott, életükben nem pergettek orsót, ráztak fel dunnát, vettek ki kenyeret a kemencéből. Ez az ősrégi kút emitt is csupán műemlék a fenti világban, legfeljebb pénzérméket dobálnak bele. Az anyó odacsoszogott a varázskúthoz, és ahogyan gyakran tette, rápillantott.

A kút ma egy iskolát mutatott, a gyerekek épp gombot varrni tanultak. Egy vékony, hosszú, barna hajú, szemüveges kislányra lett figyelmes, aki sokadjára próbálta felvarrni a gombot.

– Hatszor jobbra vezeted át a tűt, hatszor balra! Aki olyan ügyetlen, hogy elrontja, újrakezdheti – dörrent rájuk Lila néni, a félelmetes hírű technikatanárnő.

A gyerekek hívták Lila néninek, mert a feje céklaszínt öltött, ha nagyon haragudott, és mi tagadás, gyakran volt mérges. Hol azért, mert az osztály fele elfelejtett gombot meg cérnát hozni, hol azért, mert a gyerekek azt sem tudták, mi fán terem a karton: a gombok mellé kartonpapírt hoztak karton anyag helyett, hol pedig csak úgy, minden ok nélkül, megszokásból ellilult.

A kislány ijedtében összegubancolta a szálakat, pedig már a tizenegyedik öltésnél tartott. Holle anyó sajnálkozva csóválta a fejét. A kislány eközben felfejtette a varrást, de nagy igyekezetében megbökte az ujját. Papír zsebkendőt szorított a vérző sebre, és kikéredzkedett a mosdóba.

– Értékelhetetlen! Legközelebb varrd fel rendesen, különben egyes! – kiabált utána Lila néni.

Holle anyó szemügyre vette a gyerekeket, akik lehajtott fejjel dolgoztak. Nem merték megkérdezni, hogyan csinálják, pontosan tudták, hogy Lila néni nem szeret semmit kétszer elmondani.

Hogy történt, hogy nem, Holle anyó egyet perdült, kettőt fordult, máris az iskola folyosóján termett. Megvigasztalta a könnyező gyereket, leragasztotta az ujját, aztán bekopogtatott az osztályterembe.

– Elnézést kérek, hogy megzavarom az órát, de a tanárnőnek fontos üzenete érkezett – mosolygott rá Lila nénire, majd mielőtt az tiltakozhatott volna, karon ragadta, és kikísérte.

Az anyó hamarosan visszatért az osztályterembe, egyet csettintett, és azon nyomban hatalmas, csillogó takaró borította be a tanári asztalt.

– Holle anyó vagyok – mutatkozott be a gyerekeknek. – Ma én helyettesítem Lila nénit. A dunnám már öreg, és bizony jól jönne rá egy-két gomb meg egy kis foltozás. Ki segít nekem?

– A meséből jöttél? – kérdezte egy kisfiú, de az anyó csak titokzatosan mosolygott.

A gyerekek eleinte tartottak a fogatlan anyótól, aki fura kendőt és régies ruhát viselt, de aztán lassanként közelebb merészkedtek.

Először a szemüveges kislány jelentkezett, aztán egyre többen. Az anyó hol itt öltött egyet, hol ott igazított valamit, és hogy-hogy nem, kicsengetésre varázslatosan minden gomb és folt a helyére került.

– Most pedig jól megrázzuk! – kiáltotta az anyó.

A gyerekek nem kérdezősködtek, rázták a dunnát teljes erőből, olyannyira, hogy észre sem vették, amikor az anyó eltűnt. Közben ugyanis olyan hóesés támadt, hogy beborította az iskolaudvart, a háztetőket, a jelzőlámpákat, és még az iskola előtti zebránál posztoló rendőr tányérsapkáját is.

Aznap a gyerekek hócsatát vívtak az iskolaudvaron, hatalmas hóembert építettek, és valamivel korábban mehettek haza.

Lila nénivel is különös dolog történhetett, mert a következő órán egyáltalán nem kiabált, olykor álmodozva elmosolyodott, és néha még a gyerekek munkáit is megdicsérte. Csak az igazgató morgolódik, hogy időről-időre nélkülözniük kell az egyik legmegbízhatóbb kollégát, aki, ki tudja, hová és miért utazgat annyit mostanában.

Az anyukák és apukák azonban igazán hálásak Holle anyónak, hogy nem rájuk maradt estére, munka utánra még a gombvarrás is. A sarki rókákról, fókákról, baglyokról és jegesmedvékről nem is beszélve, akiknek óriási szükségük van Holle anyóra meg az unokáira.

Körforgás II. (2024; ecoline, papír; 400×600 mm)

▶ ACSAI ROLAND

A „madárnyelv" hiteles tolmácsolója. Schmidt Egon madarai

A 2023-ban elhunyt Schmidt Egon nevét, a Kossuth-díjas ornitológusét, az ismeretterjesztő könyvek szerzőjéét biztosan sokan ismerik, hiszen közel száz könyve jelent meg. Nekem első kedvenc íróm volt kisgyerekként, és azóta is olvasom a könyveit. Tandori Dezsőnek nagy barátja volt, ami a munkájukban is tükröződött, egymás könyveit is lektorálták: Schmidt Egon neve a *Madárnak születni kell…!* című Tandori-könyv lektoraként tűnik fel, míg Tandorié a *Madárdal erdőn-mezőn* című Schmidt-könyvben. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy az alapjában véve ornitológus szerző milyen írói eszközökkel dolgozik, ha gyermekirodalmi művet ír – amit többször megtett pályája során –, illetve azt is, hogy mennyiben ismeretterjesztő, és mennyiben szépirodalmi egy-egy mesekönyve?

Móra Kiadó, 1981

Ehhez a Bátki András által igen szuggesztíven és líraian illusztrált – a borítókép például a klasszikus kínai festészet madárábrázolásait idézi –, 1981-ben megjelent Schmidt Egon-könyvet, a *Miről dalolnak a madarak?*-at szeretném alapul venni. A mű főhőse egy kisfiú, aki nem kap nevet a történet során, így alakja egyszerre válik általánossá és titokzatossá. Persze ez némi pontosításra szorul: igazság szerint a kisfiú neve elhangzik a könyvben, de csak egyetlen egyszer, az édesanyjával folytatott rövid dialógusban, és kiderül, hogy Lacinak hívják. Ám az író a könyv többi részében mindig csak kisfiúként nevezi meg, ahogy a madarak is.

A kiinduló képben a kisfiú egy öreg diófa alatt játszik. Jó okunk van feltételezni, hogy az író ebben a könyvben saját gyerekkorából merít, és a kisfiú bizonyos mértékig voltaképpen az ő gyermekkori alakja. (Ellentétben például a tengerimalacos mesekönyvvel, a *Szervusz, Malacka!* cíművel, amelyikben az Andris nevű főhőst egyértelműen a szerző András nevű fiával azonosíthatjuk.) Mintha erről a kisfiúról írná azokat a sorokat, amiket gyerekkori önmagáról ír *A madárdal…*-ban: „Néha, ha nagyon egyedül vagyok (…) újra látom az öreg fákat (…) Hallgatom ismét az örök suttogást, mint annyiszor boldog gyermekéveim idején." A fikciós, a mesei sík azzal lép be a könyvbe, hogy a kisfiú képes beszélgetni a madarakkal – bevett mesei toposz ez, az olvasó szinte természetesnek veszi –, értik egymás nyelvét. A kisfiút egyébként a szerző olyan kicsinek írja le, aki még nem nagyon tud beszélni, ám később, az anyjával

Móra Kiadó, 1986

való rövid párbeszédben mégis kerek mondatokban szólaltatja meg. Vagyis a szerzői intenció szerint a hangsúly nem a beszélni nem tudáson van, hanem sokkal inkább a hallgatás szeretetének érzékeltetésén. Az állatokkal való beszélgetést is egyféle hangtalan, telepatikus beszélgetésnek kell elképzelnünk, ami nem zavarja meg a gyerekkor magányos csendjét.

A főhős először egy cinegével társalog, miközben az olvasó fontos ismereteket szerezhet a cinegék életéről, például, hogy hová és miből építik a fészkeiket, hogyan nevelik fiókáikat. Illetve már rögtön itt megjelenik a gyakorlati madárvédelem kérdése is, az öreg fák megtartása. Ez a könyv ismeretterjesztő síkja. A következő fejezetben a sárgarigóval ismerkedhetnek meg hasonló módon a gyerekek. Általában jellemző Schmidt gyermekirodalmi stílusára, hogy viszonylag kevés történettel dolgozik. Ebben a fejezetben is csupán annyi a konfliktus, hogy a rigó fészekanyaga belegabalyodik a falombba, és nem tudja tovább vinni a csőrében, de a kisfiú egy letört ággal leakasztja onnan. Ezután a fülemüle bemutatása következik. Ebben a fejezetben sor kerül egy álom leírására is: a kisfiú egy ágon ül a sárgarigóval, majd együtt vágnak neki az őszi vándorlásnak. Ez a rész egyértelműen – és a schmidti mércéhez képest már-már szürreális szinten – a fikciós részeket gazdagítja. De ezután rögtön a madarak rejtőszínével kapcsolatban kapunk információkat. Megtudjuk, hogy a fülemüle a földre építi a fészkét, amit fiókái korán elhagynak, de a szülők a földön etetik őket tovább. Egyébként a történetek a helyszínnek, a főszereplőnek, a motívumoknak és a visszatérő szereplőknek köszönhetően összefonódnak, és összefüggő mesét alkotnak, a házimacskák például visszatérő mumusként szerepelnek benne. A záró mese a vörösbegy története: a madár megsérül a nyár végén, de egy ember megtalálja, hazaviszi, meggyógyítja, és a lakásban áttelelteti: „Egész télen az embereknél maradtam. Szabadon röpködtem a szobában (…) Tavaszra teljesen meggyógyultam, és akkor egy napsütéses reggelen az emberek kinyitották az ablakokat, és én tudtam, hogy azt akarják, térjek vissza az erdőbe…" A kisfiú a madár történetét hallva felajánlja, hogyha bármi baja esnék a vörösbegynek vagy a fiókáinak, hozzájuk bátran fordulhatnak, segíteni fog nekik. Válaszában a vörösbegy biztosítja a kisfiút arról, hogy akkor is elmennek majd a házukhoz, ha nem betegek, hogy énekeljenek neki: „Erdőről, patakról, nyulakról, őzekről, mókusokról és persze madarakról. Mindenféle madárról."

M-érték Kiadó, 2005

Összefoglalásként elmondható, hogy Schmidt Egon mesenyelve szép, tiszta, könnyen érthető, élvezetes, szabatos stílusú, kedélyes, és ritkán alkalmaz fikciós megoldásokat. Általában inkább a valóságból merít, és elsődleges motivációja mindig az ismeretterjesztés.

A könyv érdekessége, hogy Nemes Nagy Ágnes *Madarak* című versével zárul – ez talán a szerkesztő ötlete lehetett. A vers valóban kapcsolódik a könyvhöz, hiszen a trochaikus mértékű vers beszélője egy kisfiú és egy kislány. A kislány szeretné megtudni, honnan jönnek, merre mennek a madarak, és bátyja vállalkozik rá, hogy kideríti, akárcsak Schmidt könyvében a magányos kisfiú.

Zárásként hadd mondjam el, hogy szerencsére a közelmúltban is jelentek meg madarakkal foglalkozó gyerekkönyvek. Az egyik kedvencem Balázs Imre József verses *Madárábécéje*, de említhetném a Kaláka és Gryllus Vilmos-dalokkal kiegészített *Muzsikáló madárházát*, Zalai Károly érdekes, anekdotikus *Minden hétre madár* című könyvét, vagy éppen Lauren Fairgrieve kézügyességfejlesztő *Madarat tolláról* modellépítő foglalkoztatóját. Aki pedig alapkönyvnek számító szakkönyvekre kíváncsi, annak kihagyhatatlan Siroki Zoltán *Díszmadarak a lakásban* című műve, Kovács Antal papagájos, illetve zebrapintyes kiadványa, és Naphegyi Károly *Madarak és madarászok* című könyve is. Szárnyaló olvasást kívánok hozzájuk!

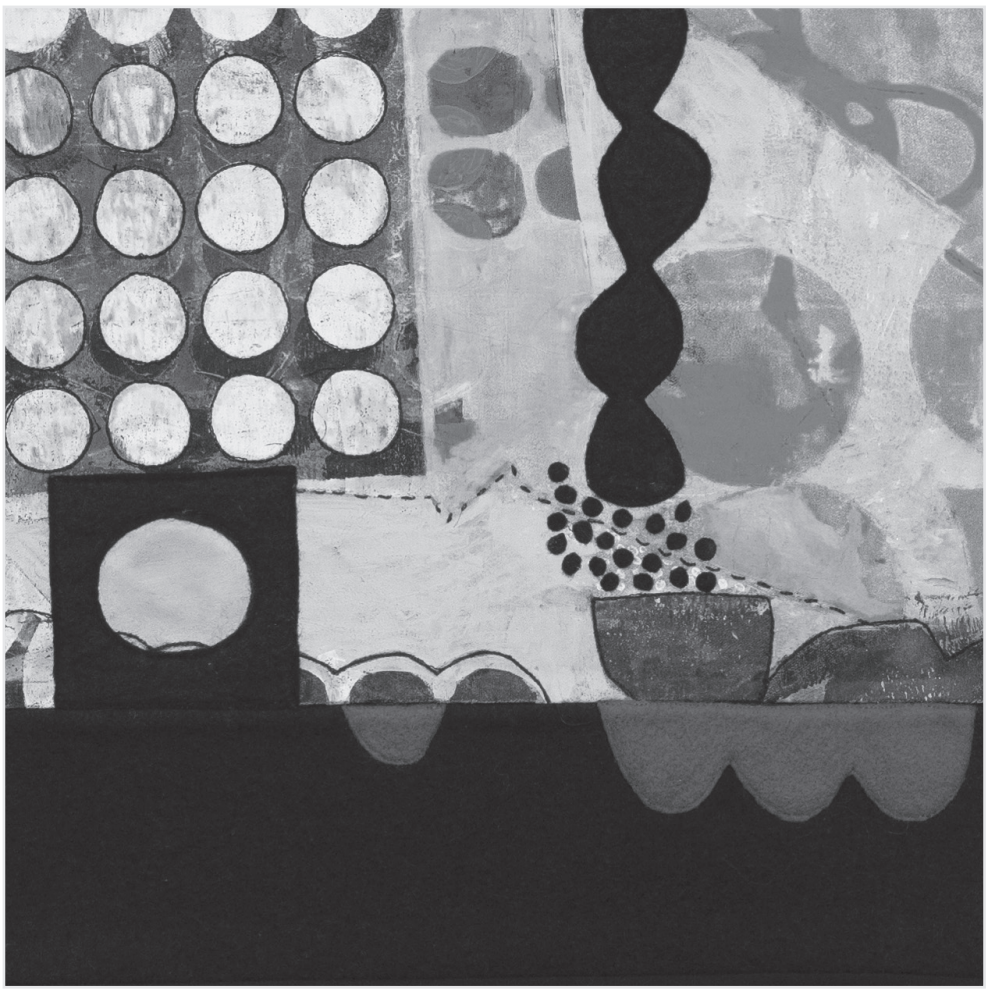

Formajáték II. (2019; vegyes technika, papír; 200×200 cm)

Miért Jókai?

Az írás e művésze és bűvésze nemcsak olvasni tanította meg népét, hanem írni is. Nincs magyar író, aki ne volna neki adósa.
(Kosztolányi: *Jókai*)

Márai Sándor „teljes" naplójában Jókairól szólva – több ízben is – az olvasói lelkesültség hangját üti meg, félreteszi önnön prózapoétikai elveit és elvárásait, mintegy aláveti magát az olvasmány élvezetének: „Az esős római éjszakákon Jókai *A kőszívű ember fiai* és *A lélekidomár*. Nem lehet abbahagyni. Hibátlan, tökéletes – éppen, mert olyan, amilyen." Joggal támadhat a benyomás, hogy dolgozatom címadó kérdését Márai naplójegyzete váltotta ki belőlem (egyébként nem), mivel értelmező válaszként szolgál a látszólag enigmatikus mondat: „éppen, mert olyan, amilyen". Azaz nem egy regényelmélet felől érkező igénynek kíván megfelelni, hanem csupán (és ez itt nem megszorítás!) önmagának. Olvasni ezek szerint akként célszerű, hogy a két regény maga felállította kritériumai szerint értékeljük prózapoétikai újdonságait (?). És ha nem újdonságokat, akkor ötleteit, amint egymáshoz fűzi a fenségest és az alantast, a hősit és látványosan intrikust, a „nemzetit", a regionálist, az európait, a megdicsőített jót és az elvetemültet, váltogatva magánéletit és közéletit, a hűséget és a hűtlenkedést, a földközelit és a képzeletbelit, a reálist és a misztikust, az olyan, amilyen a legtöbb, amit a nagyon sokat olvasó, a hosszú írói-költői pályát megtett szerző mondhat, aki magasra fokozza föl igényeit, aki a méltánytalanságot képes elítélni, amit valamilyen, hol irodalmi, hol más okból elvetendőnek minősít, és amit nem elvont esztétikai kategóriaként, hanem egészen közvetlenül Jókaira vonatkoztatva karakterisztikusnak gondol. Másutt sem tartóztatja meg magát, a Gyulai Pál által erősen kifogásolt regényt lapozgatva *A tengerszemű hölgy* tengerszemről írt sorairól közli, hogy „remekmű". Annyit fűznék ehhez hozzá, hogy a „remekmű" viszonylag kevés alkalommal fordul elő a „teljes" naplókban. Még egy rövid idézet, lényegtelennek tetsző utalása ezért idekívánkozik, mert messze vezethet: „Mikszáth és Jókai nem voltak magas irodalom, ahogy Balzac sem volt az, Hugo sem, de »irodalom« voltak – hélas." Márai itt André Gide „bon mot"-ját idézi, miszerint arra a kérdésre, ki volna a „legnagyobb" francia költő, ekképpen felelt: „Victor Hugo, hélas" (Victor Hugo, sajnos). Vitapozícióban látható Márai. Azokkal ellentétben, akik Mikszáthot, Jókait, Balzacot és Hugót egy századfordulós vagy késői modernséggel szemben elmarasztalták, nem utolsósorban tartós népszerűségük, kezdetlegesebbnek gondolt „költészettanuk", akár a cselekményességet előtérbe helyező módszereik miatt, vagy pszichológiájuk „kezdetlegességét" szemügyre véve. Márai Gide-del válaszolt, aki örömtelenül, kényszerűen, „sajnálkozva" kénytelen elismerni Victor Hugo jelentőségét. Jóllehet a maga irodalom- és narrációs stratégiája más irányba tájékozódik, és elemző dolgozatában nyilván nem takarékoskodott volna a kompozíciós és egyéb hibák, logikai ellentmondások kimutatásától. Mindennek ellenére a költői nagyság lenyűgöző ereje láttán („olvastán") furcsa elismeréssel adóznia kell annak az írónak-költőnek, akinek romantikus/roman-

tizáló történelem- és személyiségszemléletét nem kedveli, akinek nyelvi dagályt is felróhatna, aki nem tudott (nem is akart) gátat szabni mindent elmondani szándékozó elbeszélői akarásainak. Márai példái sokatmondók, a 19. századot védelmezik a 20. századival szemben. A romantikust, realistát (mely természetesen sosem csak romantikus és realista, hanem hol romantikus, hol romantikusan realista, realistán romantikus – mert éppen olyan, amilyen!), az elavultnak vagy túlhaladottnak hittet élőnek, idő- és korszerűnek állítva be. Akad azonban a Márai-naplójegyzeteknek egy olyan sugalmazása is, mely nagy valószínűséggel a sem nem romantikus, sem nem realista Máraitól függetlenül szól hozzá a Jókai-értés, -értelmezés problematikájához. Leginkább Jókai idegen nyelvű befogadása, de csak romantizálónak, nem „magas" irodalomnak vélt regényeivel összefüggésben merült föl, hogy ő volna Alexandre Dumas magyar megfelelője, regényei eszerint *A három testőr* vagy a *Monte Cristo grófja* színvonalán állnak, kalandregények, így az újabb esztétikai megfontolások alapján sok minden vethető ellenükre. Az idősebb Dumas valóban jó darabig Magyarországon is nemcsak sokat olvasott, hanem „magas"-ra értékelt szerzőnek számított, magyarországi látogatása diadalút volt, ennek során Jókaival is megismerkedett, sőt közvetítéssel Petőfi Sándor versét franciára költötte át. Dumas jelentőségét nem veszítette el, szívesen filmesítették meg, de mára inkább közönségszociológiai értelmezés alanya, jóllehet jelenségként a francia irodalomtörténet megkerülhetetlen személyisége. Márai azonban félreérthetetlenül Victor Hugót említi, már csak Gide bon mot-ja miatt is, és Gide szellemes mondását (Mikszáth és Balzac mellett) Jókaira is alkalmazhatónak tartja, ezáltal Jókai helyét nem Dumas, hanem Victor Hugo mellett jelöli ki. Hogy Victor Hugo az 1830-as esztendők óta jelen volt fordítások révén a magyar irodalomban (Eötvös József közvetítésével), hogy Petőfi és Jókai egyként tisztelői, olvasói voltak, hogy Jókaira – régimódin fogalmazva – hatással volt, ismeretes. Ezúttal a „magyar Dumas" minősítés felcserélődik a „magyar Hugo"-ra, mely természetesen inkább hasonlatképpen „igaz", mint „valóságosan". Márai naplójában a kurzivált helyen Jókai kritikusainak felel, a fanyalgóknak, akik a jubileumi kiadás száz kötete, a hátrahagyott művek további tíz kötete létező „romlandó" elemeire koncentrálnak, nem számolván avval, hogy e roppant mennyiségű életműben mégsem a romlandó elemeké a vezérszólam, s még arra sincsenek tekintettel, hogy ez az életmű másképpen szólította meg a kortársakat, másként közvetlen és távolabbi utókorát. Konkretizálva: másként olvasta Jókait életében Mikszáth Kálmán, majd Krúdy Gyula, a korai Jókai-könyvét író Sőtér István – és elmondható, hogy jó ideje újra másként olvassa egy értelmezői csoport, mert több tanulmánykötetben, könyvben igyekszik feltárni a Jókai-életműben a feltárni érdemeset (ami hosszú ideig tartó, nem elhalkuló folyamatnak ígérkezik).

Váli Mari emlékezéseibe iktatja be Arany János nyilatkozatát 1859-ből: „végzetes csapás volna a magyar nemzetre, ha Jókai Mór kezéből kihullana a toll". Nem kevésbé beszédes, amit német kiadója levelének címzéséből emelt írásába: „Maurus Jókai von Gottes Gnaden" (J. M. Isten kegyelméből; mint ismeretes, uralkodók használják magukra e megnevezést, dekrétumot, megnyilatkozást bevezetve – Jókai „író-fejedelemségét" német kiadója ismeri el.)

A följebbiek pusztán azt célozták meg, hogy mindig akadtak szép számmal nemcsak az olvasóközönségben, hanem az írók között is Jókai-rajongók (s ez nem túlzás), akik félretéve egyéb megfontolásaikat egyszerű olvasóivá, majd méltatóivá váltak, nem elégedtek meg azzal a szerepjátékkal, miszerint a kevéssé iskolázott ifjúkorban „falták" a Jókai-regényeket, majd felnőve, öntudatos irodalmi alakká vagy csak kényes ízlésű olvasóvá érve, kissé szégyenkezve a korábbi „kritikátlanságuk" miatt, elfordultak Jókaitól, félretették, mint egy naiv korszak olvasmányát, egy gyermeteg romantika dokumentumát. Még a jóindulatú, Jókait menteni vélő ítélkezés is, mely írónkat a nagy magyar mesemondóként aposztrofálta, lényegében elfedte prózáját, nem azért, mintha a „meseiség", nemegyszer

a meséből kölcsönzött „rekvizitum", esetleg történet felróható hibák forrása lenne (igaz, Jókai orientális tárgyú írásainak és *Az Ezeregyéjszaka meséi*nek összeolvasást igénylő jellegéről viszonylag keveset szólt a kutatás, mint ahogy a Jókai megjelölte, a gyermekkorban hallott mesék egy-egy elemének felbukkanásáról a Jókai-regényekben/elbeszélésekben is csak igen jó tanulmányokkal, egy-egy részlet kidolgozásával rendelkezünk). De éppen azért, mert a Jókai-életműnek csupán meghatározott darabjai vannak/voltak a kutatás előterében, az életmű alaposabb ismeretében sok minden módosulhat. Általános meggyőződés, hogy míg például Kemény Zsigmond elméletileg is számot vetett a regény írhatóságával, írandóságával, efféle elméleti közelítés egyáltalában nem jellemző Jókaira. Más kérdés (ezt már több ízben fölvetettem), hogy nem annyira egyes műveihez utólag, több évtizedes távlatból mellékelt utószavaiban, mint inkább egyes művei kitérőnek szánt passzusaiban fölhívja a figyelmet a „hogyan"-ra, mit követelt tőle az általa ismert „szabály", mi felelne meg művei szigorú vagy jóindulatú kritikusainak, és ezt miért nem tudja, miért nem akarja betartani; miben tér el attól, ami általuk járt útnak gondolható, ami bevált gyakorlat. Hogy példával éljek, *A három királyok csillagá*ban (1893) ez áll: „[m]erthogy mesemondói mesterkedésből úgy mondom el ezt a történetet, hogy a később jötteket bocsátom előre, s így kerülök vissza a megelőzőkre. Ez az én finészem." E furcsának sugallt szerkesztést ravasz megoldásnak minősítve az elbeszélői öniróniát veti be – nyilván az érdeklődés felkeltésére. Másutt a történet kétféle befejezését latolgatja, a forrását meg az elbeszélőét. Pusztán sugallva, hogy az elbeszélőé szolgálná az irodalmi igazságtételt: „A krónikaíró, kitől a másfél század előtti esemény vázlatát vettük, azzal végzi be a történetet, hogy Izabella felmentése után az ítélő bírák egyikének nejévé lett. De mi szebbnek és igazságosabbnak találjuk ezt a megoldást, hogy a hős lány a fényes elégtétel után Edvárddal csatolja össze életét. Az is hős volt, aki felajánlott önfeláldozásával a büszke hölgy szerelmét kiérdemelte." (*A gardedám*, 1902) Még egy példával szolgálok annak igazolására, hogy a „naiv mesemondó" meglehetős tudatossággal számol olykor az elbeszélések belső logikájával, mely szerint a forrásként használt anyag nemegyszer kiegészítésre, módosításra szorul, másrészt azzal, hogy a nem feltétlenül „igaz történet" (Jókai gyakran alcímként él evvel a műfaji jelöléssel) kizárólag az írói átalakítás, elbeszélői közbeavatkozás segítségével nyerheti el végső formáját, mely lehet boldog elbeszélésbe kifuttatása a cselekménynek, de lehet az ellenkezője, a cselekmény továbbgondolása annak valószínűsíthetőségével, hogy a forrás csak alaptörténetet ad, történetté a megformálás során válik. Még annyit, hogy az elbeszélő teljesen nyílt beleszólása a maga történetébe egyben arra ösztönöz, hogy a történetnek nemcsak többféle befejezést, hanem többféle értelmezhetőséget (is) tulajdonítsunk.

Másutt részletesebben kíséreltem meg értelmezni *A kuruc világ után* (1860) című elbeszélést, ezúttal mindössze azt idézem, ami az egyneműsítő olvashatóság ellen szól: „A történetnek vége van. Akik így szeretik, ne olvassák tovább. Ez utóbbi sorok csak azoknak valók, kiknek szíve jobban szomjazza az igazságot, mint az örömkönnyeket." Egy történetnek lehet érzelmes befejezése (ezúttal ez következik a forrásból), s ez nem más, mint a megnyugtató kiegyenlítődés, a vétkes megbánta bűneit, visszatér elhagyott, áldozatkész feleségéhez, boldogan élnek, míg meg nem halnak. De ez már kívül esik a történeten. Az elbeszélő azonban nem hagyhatja abba, a forrásban olvasottakba nem nyugszik bele, nincs, nem lehet kiegyenlítődés, csak le/elszámoltatás, véres befejezés, melyről különféleképpen lehet vélekedni, mint ahogy a hagyományban különféleképpen vélekednek. Ami „valóban" történt, arra homály borul, jóllehet sejthető, legfeljebb az eseményt pontosan nem ismerők következtetéséből épül a többféle hagyomány. Ilyen módon a történet végeredményben lezár(hat)atlan marad.

E néhány, kevéssé ismert elbeszélésből ideemelt példa minden bizonnyal igazolja, hogy a magyar irodalomban nem megszokott szer-

kesztésű kései regények (mint amilyen *A kiskirályok*, az *Öregember nem vén ember*, a *De kár megvénülni*, vagy a valamivel korábbi *Az élet komédiája*) mellett Jókaihoz a kísérletező kedv korántsem lett hűtlen, kereste, és nemegyszer föllelte, miként térjen el a jól bevált sémáktól. A hihetetlen tematikai változatosság párosult a megalkotás módjának meglepetéseket okozó ötletességével; elbeszéléseivel a századfordulós novellistáknak, sőt Krúdy Gyulának is kínált tanulmányozni valót. Ha belelapozunk a *Túl a láthatáron* (1912) címmel már posztumusz novelláskötetébe, feltűnhet, hogy a terjedelmüket, tárgyukat, nyelviségüket tekintve különböző jellegű elbeszélések címe, de kiváltképpen alcíme mintegy műfaji eligazítóul szolgál, egyfelől az idealizálás címkéjét önmagára nézve nem elismerő szerző ilyen módon is tiltakozik, jelezvén „realizmus"-közeliségét, másfelől a „való élet", melyre szívesen hivatkozik, sokféleségével, nemegyszer megragadhatatlanságával jellemezhető, minek következtében az elbeszélés (novella) szinte a meghatározhatatlanságával „valamilyen megtörtént, szokatlan esemény" (mint azt Goethe mondta egy titkárával, Eckermann-nal folytatott beszélgetésében 1827. január 25-én; persze Goethe a novellát elhatárolta az elbeszéléstől, a német kutatás továbbra is osztja ezt a nézetet, Jókainál ennek nincs nyoma, az ő differenciáló igyekezete más irányba tart). Ezek után nézzük meg, miféle alcímekbe, ritkábban: címekbe botlunk a kötet lapozgatása közben: „Elbeszélés a való életből", több ízben: „Igaz történet", „Nyelvtudományi értekezés", több ízben: „Történelmi elbeszélés", „Nem mese ez, hanem igaz történet", „Korrajz". A címek közül: *A gondviselés egy repülő virágmag történetében*, *Képek a múltból*, *A mostoha meséi*, *A kaméliás hölgy igaz története*. Ennek megfelelően a Jókainál sohasem jelentéktelen első mondatok vagy kiegészítik, vagy megerősítik, vagy éppen ellenkezőleg, cáfolják a főcímet. A *Lélektámasztás* így indít: „Csodatételt írok le, ami nem mese, ámbár hitregei dicsfény veszi körül." Az elbeszélés aztán az első mondat látszólagos önellentmondását oldja föl. Az elbeszélés zárlata a kezdő mondatra reagál, miközben erősíti-értelmezi a címet, összegzi a történetet: „és az ilyen csodatévő embert nem nevezik ki a szentek közé. // Legalább az író társak konklávéjában legyen beatifikálva" (a boldoggá avatás szókincsének felhasználása nem blaszfémikus célzatú, hanem az első mondatban jelzett „csodatétel", „hitrege", „dicsfény" igenlő bevonása a történetbe). Az ugyancsak szerfölött ritkán emlegetett elbeszélés, a *Kuglóf* (1894) igaz történetként jutott a gyűjteménybe. A hitelességet az írói műhelybe bepillantással lehet ellenőrizni: „Van nekem egy jegyzet-gyűjteményem, amit majd egyszer, kézirat gyanánt kinyomtatok; de csak könyvtárak számára. A múlt idők eseményei, adomái, ásatag fogalmak, özönvíz előtti tépelődések." (Nagy valószínűséggel azokról a noteszekről van szó, melyek hiányosan maradtak ránk, amelyekbe Jókai az olvasottakat, hallottakat, kijegyzetteket utalásszerű fogalmazásban jegyezte be, valójában regényeinek, elbeszéléseinek tárgyát.) Ezúttal a történet furcsa fordulatainak hihetővé tétele érdekében ide céloz, hogy a száműzetésbe induló, majd visszatérő birtokeladási/visszavételi cselekvéseit hihetővé tegye. A címben említett „kuglóf" a történések végén válik főszereplővé: a megsütött kuglóf „fenekén" találja meg a visszatért birtokos a „szerződés"-t, amely aztán „kuglófostul" vándorolt a „Kreishauptmannhoz." A záró mondat: „A kuglóf fenekéhez ragadt szerződésből »ereklye« lesz, most is látható a M. család archívumában." *Az éjféli fogás* erőteljes nyitása: „Előrebocsátom azon figyelmeztetést, hogy aki hajlandóságot érez ideges rohamokra, az ne olvassa végig ezt a történetet, mert ennek a kimenetele olyan drasztikus, hogy azt soha nem fogja felejteni, mint ahogy én nem bírtam az emlékezetemből kiirtani, pedig már negyven év folyt le azóta." A történet 1849. október 7-ét jelöli meg a történések napjának, érzékelteti a szabadságharcot leverő hatalom teremtette környezetet, melynek ellenében különféle hiedelmek élednek föl. Egy éjszakai különös fényjelenség, majd kialvása körül tanácstalankodnak a zsandárok. A történet nagy részén e különös tünemény keltette félelem uralkodik mindaddig, míg nem

derül fény a jelenség okára. „Akit a vitéz zsandárok akkora stratégiai készülettel szerencsésen elfogtak, az a derék tudós Frivaldszky természetbúvár volt, aki tudományos buzgalmában éjjeli sphynxekre és halálfejes pillékre vadászni járt ki a svábhegyi kastélyából. Az a zászló egy lepkefogó volt, a czilinder a rovargyűjtő doboz, s a tolvajlámpa a lepkecsábító fény." „Hanem erről az esetről nem vettek fel protokollumot." A megírás-közlés évében már ártatlan anekdotikus elbeszélésnek gondolhatták az olvasók, akik nyugtázták Jókai humoros-szatirizáló modorát. A félelmetes kezdés ott vonódik vissza, mikor a szabadságharc leverése után támadt képtelen reménykedésekről kapunk beszámolót. Aztán visszatérül az elbeszélő történetéhez, és az éjszakánként különböző helyeken felvillanó, majd elhaló fény, a zsandárok nyomozása legalábbis titkos találkozókra, netán összeesküvésekre engedhetne következtetni. A természetbúvár szembesülése az őrjárattal, és az ekkor elhangzó mulatságos párbeszéd váltja át a félreértést. Ezt tetőzi be az elbeszélői magyarázat, mely groteszk módon utal vissza a bevezetés félelemkeltő hangvételére, hiszen szfinxekről, halálfejes pillékről van szó. Az elbeszélő felcsigázza az érdeklődést, ezt fokozza az elbeszélés, majd a tetőpontra érve (rajtakapják a természetbúvárt) kitetszik: sok hűhó semmiért, más idézettel: vajúdnak a hegyek, és nevetséges kis egér születik. Ebben a viszonylatban a szfinx, a halálfejes pillangó a humoros hatás érdekében nagyotmondó bevezetéssel szemben a kicsinyítés eszközéül szolgál, mintegy kipukkasztja a felerősített léggömböt. A befejező mondat pedig egy másutt sokszorosan kigúnyolt bürokráciát vesz célba. Az igénytelennek látszó elbeszélésből kitetszenek az író játékos cselfogásai, a várakozás felkeltése, majd kioltása, a kettő közötti kontrasztok szemléltetése. Egyben a jelentések relativitása, hiszen a szfinx is, a halálfejes is más konnotációval rendelkezik önmagában, megint mással a lepkékre vonatkoztatva.

A kötetet más szempontból lapozva az idős író kifogyhatatlan ötleteit regisztrálhatjuk. Az életében talán utolsónak kiadott, azaz 1904-ből származó elbeszélés címe: *A férj kabátja*. Az elbeszélés két részre van osztva. Az első részben az eltűnt és minden bizonnyal öngyilkos férj hagyatéka, a feleség hősies magatartása a tárgy, míg a feleséget egy akció elvezeti a bolondházba, hol fölismeri odazárt férjét. A második azt beszéli el, mint jutott a férj a bolondházba. Azaz: az eseménytörténetet egy megfordított kronológia szerint adja az olvasó tudtára az elbeszélő. Miközben több helyszínre vezet el. A feleség Nizzában (ahol Jókai is megfordult új családjával) gyógyíttatja megfáradt idegeit, a férj egy részvénytársaság igazgatótanácsában vesz részt. Innen gördülnek sebesen az események. A táviratilag hazahívott asszonyt a férj egy levele, melyben tönkremeneséről tájékoztatja, valamint a Margit hídon talált kabátja várja, mivel feltehetőleg onnan vetette magát a mélybe. A továbbiakban az asszony hétköznapi történetével találkozunk, mely a férjre ráismerésig tart. A második részben olvasható a férj története. A férj beleszeret a vendégeskedő ének- és táncművésznőbe, pénzzé teszi, amije van, megírja levelét, és eljátssza az öngyilkosságot. Az ének- és táncművésznő úgy tesz, mintha ráállna a közös útra, de bolondházba viteti a férjet. A történet messze túlmutat önmagán. A Baltaváry Tihamér névre hallgató férfi vezetékneve figyelemre méltó (négy szótag, mint a Baradlay; igaz, Rideghváry is négy szótagos, de nevében a rideg elidegenítő, míg a jól hangzó Baradlay rokonszenvet keltő, ugyanakkor a Baltaváryban a baltát ellensúlyozza a jóhangzás), az énekes-táncosnő viszont Jezabel, s ennek bibliai névadója kellemetlen asszociációkat kelthet. A névadásnál fontosabb a tárgy: a részvényeiből élő Baltaváry sikkasztásra vetemedik: ehhez hasonló történetek a nagyvárosi események közé tartoznak, amelyeket a 19. század második felének irodalma bőségesen beszél el. Általában elmondható, hogy Jókai sem a technicizálódásnak, sem a polgári átalakulásnak nem volt kárhoztatója, ellenben a tőzsdézésben, a gyanús pénzügyi machinációkban (emlékeztetek *A lélekidomár* első részére) a gazdasági bűnözés lehetőségeit leplezte le; a maga részéről a nemesi polgárosodásnak, vállalkozás-

nak egészen más változatait üdvözölte műveiben (a *Felfordult világ* óta). Elmondható, hogy ez a történet olyan nagyvárosi visszásságra derít fényt, mely a kapitalizálódás árnyoldalaihoz tartozik, s teszi ezt olyan történettel, amely újsághírek/tudósítások nyomán volt megfogalmazható. Az a tény, hogy az események időrendjét fölcserélve beszélte el, milyen szerephez jut a férj kabátja egy akár társadalomrajznak is tekinthető elbeszélésben, a „modern" idők modern megjelenítésével jelzi, az író keresi az elbeszélések új útjait. Ha úgy tetszik, teljesen hagyományos a *Peczölt uram* (1900) című elbeszélés, mely a *Túl a láthatáron* utolsó előtti darabja. Ezt már csak egy nagyon személyes visszaemlékező, családi hagyományt felelevenítő novella követi. Ráadásul eljátszhatunk azzal a gondolattal, hogy akár anekdotaformává volna tömöríthető a történet, kisközösségi elbeszéléssel, csattanós befejezéssel, a félreértés-stratégia bevetésével szerzett eseménysorral. Ugyanakkor az enigmatikus cím, mely majd megismétlődik az utolsó mondattal, semmit nem sejtet a történésekről, egyes számban áll, jóllehet majd két szereplője lesz az elbeszélésnek. Önmagában semmiféle jelentést nem hordoz, hiszen önmagában sem magyar, sem német, sem semmiféle más vezetéknév. Beszélő névként sem gondolható el, mivel a beszélő név valamely tulajdonságra, magatartásra utal (Szélházy, Nyúzó, Tallérossy, Mindenváró), a Peczöltben meg nem rejlik efféle, a 19. században sűrűn alkalmazott írói megoldás – a jellemzésnek kézenfekvő, fáradságot nem igénylő változata. Viszont a történet annál beszédesebben bontja ki a Peczöltben megbúvó jelentést, szóhasználatot, reagálást. Maga a történet felfogható „a falusi kislány Pesten" típusú novella lehetséges alfajának, mivel azok az ellentétpárok, amelyek a jelzett elbeszéléstípus lényegét alkotják, itt is föllelhetők: közeli-otthonos versus távoli-idegen, meghitt versus furcsa-szokatlan, falu–város, magyar nyelv versus nem magyar nyelv, falusi szokásrend versus városi szokásrend etc. Mindez hozzájárulhat(na) egy pusztán anekdotikus novella cselekményének kibontásához, melytől egyébként a kölcsönös félreértések ütközése/ütköztetése sem idegen. Ami azonban a szerző nyelvi ravaszságát illeti, egy általa másutt már sikerrel alkalmazott fogással kölcsönöz többletet az önmagában csak humoros, a merő szórakoztatás igényét kielégítő és a különböző alakzatokból már ismerős történetnek. Valójában ez következik a címből, ez a csattanós záró mondatból. A történet mindössze annyi, hogy Péntek Péter és Péntek Pál a falusi „görög" beszéde nyomán elhatározzák, hogy elszekereznek Bécsbe, ott megcsodálják a templomot, melynek tornyába beleakad a hold, s megnézik mindazt, amiről a görögtől hallottak. Felpakolván az elemózsiás zsákot, pénz nélkül indulnak a nagyvárosba. A történet aztán kalandjaikról számol be. A Vörös Ökör fogadóban szívesen látják őket, etetik-itatják, lovaikkal együtt. Ők meg meglesnék a látványt. Nincs szerencséjük, mivel hol a köd, hol más miatt nem látják meg a tornyot, de több napon át vidáman élnek a fogadós „vendégszeretetével". Megunják, hazaindulnának, csakhogy a hálálkodás közepette „egy irgalmatlan hosszú papirossal a kezében" a vendéglős a bezahlt fordulattal él. Mire a válasz: „Megkövetem, nagy jó uram, én nem vagyok Peczölt, az én nevem Péntek Péter." A gesztust marasztalásnak véli a két Péntek, s másnap ugyanez a szcéna játszódik le, a fülükbe kiabálják: „peczólt, uram". Itt megakad a történet, a megértés kilátástalansága immár a nyelvi szintet éri el, hiába érti félre a két Péntek az osztrák felszólítását, sem válaszolni nem tudnak, sem szabadulni a kényes helyzetből. Ekkor lép közbe az elbeszélő véletlene: odairányítja a bravúrjairól és tréfáiról nevezetes gróf Sándor Móricot, az „ördöglovast", aki elintézi a pénzügyet, még útravalót is ad a testvérpárnak. Az elbeszélő aztán nem is szólítja másként őket, mint *Peczölt uraimék*nak, akik hazafelé mentükben a gróftól kapott pénzen be-betérnek a közbeeső állomásra, s a rendelést már a Bécsben tanultakkal intézik: *zwei gulden Gölödiny*; *drei Gulden stercz*. Ezt vitték magukkal bécsi kirándulásukra, ezzel térnek haza, mivel e „horrendus összegért kaptak akkora tál szalonnás gombóczot és sterczet, hogy az hat

kapásnak is elég lett volna." Odahaza pedig a két feleség „szintén golödinnyel és steczczel várta haza az argonautákat." A kör bezárult: amivel elindultak, azzal értek haza, amit hazahoztak, azzal várták őket. Az elbeszélő megengedi magának, hogy ironizáljon a testvéreken, az argonauták nem mitológiai távlat, hanem a kisszerű jelenkori és az antik fenséges konfrontálása révén részint önreflexív gesztus a történet kisszerűségén humorizálva, részint a derék-egyszerű szereplők olyatén beillesztése a „tárgytörténetbe", amely az eposzparódiák funkciójában készült komikus eposzok eszköztárát kéri kölcsön. Ám a csattanó csupán ezt követőleg csattan: „S minthogy itthon mindent elmondának, a mi velük történt Bécsben, rajtuk maradt holtig predikátumképpen a »Peczölt uram«". A kis- és nagy kezdőbetű váltakozása egyben a szerkesztés szolgálatába van kényszerítve. Több diszciplina felől közelíthetünk történetünkhöz. A nyelvészet a ragadványnevek keletkezésének „művelődéstörténeti" hátterét firtathatja, az anekdotakutatás a jellegzetes esetek közé számítja a történetet, amelynek szóbeli (tömörített) előadása sosem téveszti el hatását abban a kisközösségben, mely szívesen osztozik a derűs együttlétekben. Ugyanakkor az összehangzó nyelvi jelenségek félreértésekre okot adó alkalmai Jókai élclapjából és némely regényéből ismerősek, a magabiztos anyanyelvi beszélő számára az idegen nyelvű szólás csak akkor fogadható be, ha a hangzóságot a magáéra le tudja fordítani. Ez a nyelvköziség olyan félreértések forrása (lehet), amely azok számára hat nyelvi komikumként, akik mindkét nyelvben valamennyire járatosak. A testvérpár megtanulta, hogy zwei és drei Gulden, de jelentését nem tudatosította, így a többi féleértés mellé egy újabbat párosított. Látszólag kevéssé „találékony", „különös" eszközzel él az elbeszélő, egy történetet mond el elejétől a végéig, a novella igényének megfelelően a testvérpár életének egy darabját, látszólag epizódját, valójában (a ragadványnév révén) jelentékeny eseményét beszéli el, méghozzá olyan formában, hogy a címben előre jelez valamit, ami aztán az eseménysor végén nemcsak magyarázathoz jut, hanem megnevezéshez is, a figuráknak mintegy díszítő jelzőjükké emelkedik. Ez a Jókai életművében megbúvó, önmagában messze nem különlegesen fontos elbeszélés azonban jó néhány olyan tulajdonságot árul el a szerzőről, amelyet még a Jókait szigorúan bíráló kritika is elismer: a történetmondás, a cselekményszövés frissessége, „természetessége", a nyelvi humor érvényesülése, nem pusztán a helyzetkomikumé, hanem a jellemkomikumé, humorának nemegyszer elementáris ereje, jóllehet itt kissé visszafogottan él vele (a névjátékra példa: *später*re a válasz: „Ez mind Péter"). Mindez alá van rendelve a történetnek, amely tehát két síkon zajlik: a testvérpárén (főleg nyelvi és viselkedésbeli reagálásukkal) és az elbeszélőén, aki a történetet mintha rezzenetlen arccal, de annál ironikusabban adná elő. A magam részéről nem vitatkoznék Máraival: Jókai Mór – hélas, igaz, ő nincs egyedül, nemcsak író-követői révén él tovább, hanem úgy is, mint a 19. századi magyar prózai epika egyik jelentékeny hozzájárulása az európai irodalomhoz.

▶ JÁNOSI ZOLTÁN

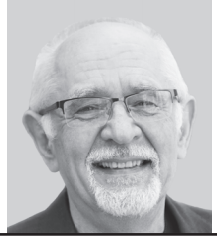

Európé tenyerén

Vári Fábián László Közelít valaki *című új verseskönyvéről*

A magyar költészet kiemelkedő személyiségeiben időnként egybesűrűsödik a nemzeti történelem meghatározó eseményeinek képe, ezek tanulságösszege és az ezek nyomán is felmagasodó aktuális sorskifejezés, költői programalkotás. Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, József Attila a legékesebb szerzői az ilyen motivációkon felépülő lírának, amelyekben nem csupán a nemzet, hanem a teljes emberi út is evokáló erőket képez. Ilyen kettős erők magasodnak fel – különösen az egyetemes emberi távlatokat nagyítva ki – Madách vagy Pilinszky életművében is. Vári Fábián László 20-21. századi verseiben e nagy elődeihez hasonló ritmusban dobog mindkét akarat. A hagyományintegrálás, a küzdés, a korbírálat és a perspektívák keresése a nemzeti szempontok mellett Európa létére és örökségére is kitágítva él az ember küldetését, a történelmet és Isten tekintetét egyaránt faggató műveiben. A léttapasztalatok, az ezek nyomán teremtett elméleti analízisek és a jövőről elképzelt vízió a kezdetektől egyre organikusabb poétikai rendszerré állnak össze műveiben, s ennek a költői komplexitásnak az egyik legkristályosabb foglalata pályáján a *Közelít valaki. Versek 2015–2023*, a Nap Kiadónál 2023-ban megjelent karcsú kötete.

A versek „főszereplője", vagyis a beszélő alany mindenütt maga a környezeti, jellembeli vonásaiban is tisztán felismerhető költői én: Vári Fábián László, Kárpátalján született magyar költő – a maga sehol sem tagadott, erősen reflexív verságakkal sohasem mélyre rejtett, sohasem eltakart egyediségében. Sorsnyomai, kisebbségi és egyéb létélményei a legerősebb metaforái mögött is szinte kézzel fogható, tapintható elevenséggel nyilatkoznak meg. De ez a beszélő alany nem csupán önmaga, hanem a magyar és részben az európai történelemből és kultúrából elvont entitás is, a művekben megszólaló énje tehát gazdag történelmi, civilizációs és poétikai vektorokból, hagyományokból áll össze vershőssé. A versbeszédet teremtő személyisége először is – és meghatározóan – a küldetéses ember alteregója: a történelmi előzmények és irodalmi elődök – s természetesen az aktuális emberi helyzetek – üzenetein járó ember. A gyakran viaskodó hérosszá, világot „ügyelő" tekintetté, azaz mitikus lénnyé váló lírikusi személyisége töredéknyi és teljesebb nemzete nevében, sőt az európai ember történelmi hagyatékára is figyelve analizálja az adott időt, s jelöli meg a magyar s az európai ember várható perspektíváit. Geográfiailag az ábrázolt földkerekség hazáján és Ukrajnán kívül e könyvében kiterjed „Francia-, Spanyol- és Olaszországra", Albionra (*Palackba zárt üzenet*) és természetesen egész Európára (*Európa-siratő*), azután Tibetre (*Petőfi Dardzsilingben*), valamint az archaikus képrétegeket felizzító „turáni síkra" és a finn eposzbeli „Pohjolára" (*Két madármítosz. A madáristen fia*), s ugyanebben a versben az álmaiban szárnyakat öltő embertől meglátogatott „Afrika földjére" is. A nagyvárosok közül – Genova mellett (*Képeslapok Genovából*) – a jelen történelmi állapotaitól „elrettenő" Róma és Párizs (*Látod-e, drága…*), sőt Chagall kapcsán a „vityebszki éj" (*Két madármítosz.*

A holdmadár) is nevet kap a művekben. De e kitágult és a társadalmi változásokra konstans módon élénken figyelő költői tekintete mellett ő az a törékeny, az idő romboló erőinek kitett, az élet múlandóságával egyre mélyebben szembesülő egyedi, egyszeri személyiség is, aki hetvenedik éve körzetében, a világ folyását mérő alkotásai mellett e műveiben immár az öregedés belső történéseiről is hol ironikusan-játékosan, hol megrendítő módon ad számot. Költői útján egyre gazdagabbá és összetettebbé épült versalkotói eszköztárának egyik legfontosabb rétege: a mítoszformálás, a hiedelemvilágokra, folklórösztönzésekre hangoltság – a régi magyar költészet motivációival együtt – többnyire mozgalmas-látomásossá, a barokk, a romantika, a szürrealizmus képszerkesztéseihez hasonlatossá teszi sors- és világelemző verseinek esztétikai rendjét, karakterező stílusát. (*Szellembeszéd, Képeslapok Genovából, Árnyékodban itt* stb.) Ezekhez érzelmi oldalról gyakran párosul az emelkedettség, a heroikus, a pátoszt sem nélkülöző látásformák, toposzok öröksége. (*Koponyámban gyertya*, *„Szeptember végén”*) Az elbeszélő alany: az ábrázolt poláris világok ütköző és így helyzettudatosító centrumában álló költői én a versbe fogott, többnyire drámai szituációt gyakran az ezeket az állapotokat okozó, sőt ezek következményeit is felrajzoló, egymásra épülő mikrotörténetekké bontja, a poetizált elbeszélés kereteinek koreográfiájába ágyazva, az adott létállapot sokrétű kifejezését. (*A szitakötő*, *Petőfi Győrbe készül*, *Egy vérből*, *S bár még nem akartam…* stb.) A mitikus természetű lirizált „elbeszélés”-rajzolat egyszerre az avantgárdon és a népköltészeten csiszolt elemekből és különböző forrású mítoszformákból, valamint a régi magyar világi és vallásos költészetből merítő látomássorozatokat teremtve kerül az olvasó elé. A felhajtóerőkben rejlő analógiákat keresve a Vári Fábián László-mű így egyforma intenzitással érintkezik népi műfajokkal (balladákkal, népdalokkal, siratókkal, hősi énekekkel, töredékes sámáni paradigmákkal, mesékkel), archaikus eposz- és mítoszhagyományokkal (így a *Kalevalá*val és a görög mitológia emlékeivel), biblikus fogalmi és képi tartományokkal, a – különösen Ady által felépített karakterű, a valóságelemzést történeti stílusrétegekkel ötvöző – szimbolizmussal, expresszionista és szürreális képletekkel, és a régi magyar költészet (históriás énekek, széphistóriák s egyéb művek) Bornemiszától Balassin, Zrínyin át Vörösmartyig, Petőfiig, Arany Jánosig s még tovább emelkedő örökségével. (*Mítoszaimból*, *Rimay János árnyéka*, *Az üvegasszony*, *Képeslapok Genovából*) Ez a nagyszabású stílusintegrálás és a vele érintkező, a kereteiben megformált gondolati szintézis, történelemátkarolás pedig poétikai és logikai síkról is mindig a jelen idő társadalmi vagy személyes állapotait elemzi, s állítja – az epigrammától az elégián, a gondolati, a politikai, a buzdító versen, az imádságformulán, az életképen, a szerepverseken át – változatos műfajokban megszólaló lirizálás terébe. Háttérdimenzióiban egyszerre utalva az emberi és művészi lét történeti útjára és felelősségére, valamint a szövegekben felhalmozott, az egymásra tornyosuló irodalmi és

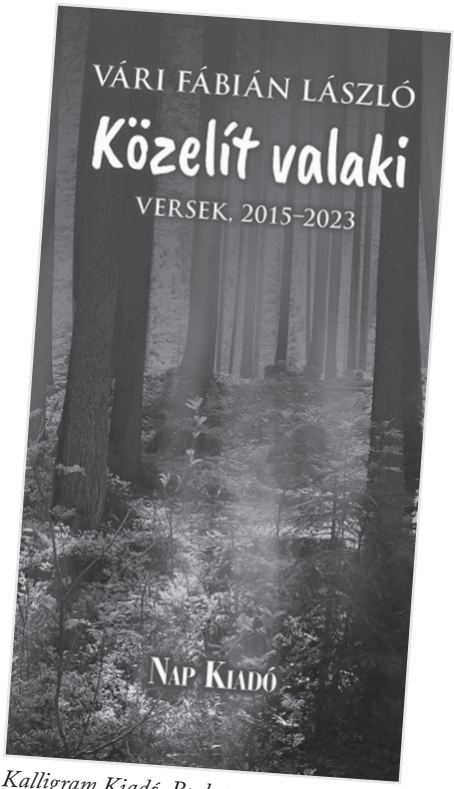

Kalligram Kiadó, Budapest, 2024

eszmei értékeket visszatükrözni képes költői módszer erejére.

De vajon miféle virtuális és történelmi terekhez, erőkhöz támasztja a hátát a lírai hős a világot megítélő és azt következetes elszántsággal javítani akaró küzdelmeihez? A magyar történelem önvédelmi fellépéseinek szilárd példái, kiemelkedő történelmi hőseink (a honfoglalók, a Hunyadiak, Rákóczi és mások) cselekedetei és önfeláldozásuk, az Istenhit lelket támasztó energiái, a folklórból feléje sugárzó s a világot értelmezhető egésszé kerekítő – nem pedig tördelő-daraboló – létmodellek mellett az őelőtte hasonló, legtöbbször igen fájdalmas utakat bejáró, a szinkron históriai mélyörvényekből kitörő s elevenné lett démonokkal vívó költő-példák – már korábban és itt is – a szerzőnek az aktuális magyar és a perszonális sorsot felmérő tekintete elé állnak. Rimay János, Vörösmarty, Ady, József Attila, Radnóti Miklós magatartása és költői üzeneteik így lesznek föltáplálói, támaszai, egyben megtartói is Vári Fábián László dacának, a viaskodásokat megtorpanások nélkül vállaló költői habitusának. S nem csupán költők sorakoznak egymás mellé a tudatában, e szabadcsapatba másfajta művészi tevékenységet végzett vagy ma is alkotó elődei, társai is határozottan belépnek, akár művészi erejük sugárzásának fényeivel, akár történelmi, kulturális szerepükkel. Csontváry Kosztka Tivadar (*Szellembeszéd*), Pátzay Pál (*Törülköző nő*), Szemadám György (*Két madármítosz*), Orosz István (*Európa-siratő*) alkotásai így lesznek motiválóivá egyes verseinek. Pátzay Pál szigligeti szobra például egyidejűen mutatja fel a bronz műalkotás anyagából és az alkotója szelleméből áradó bizonyságot a költő számára a művészet értelméről, és ébreszt benne erotikus élményeket. Csontvárynak a szigetvári Zrínyi Miklós utolsó perceit ábrázoló festményére a szerző a kötet egyik legnagyobb erejű szerepversét építi. Szemadám György madarai pedig az énképbe épített mítoszörökségek szinte archaikus nyelven felhangzó formáit teremtik meg. S a művész-elődökön túl más minta-emberek is fel-felbukkannak a nagy magyarok és nem magyarok közül a versszövetekben. Kőrösi Csoma Sándor emlékezete, szinte rejtett belső, versbeni életrajzzal, s a műcím révén is a *Petőfi Dardzsilingben* soraiban, az európai történelemből pedig mint az adott tematikához illő viszonyítási pont jelenik meg Kolumbusz, azaz Don Cristoforo (*Képeslapok Genovából*) és Marc Chagall. (*Két madármítosz. A holdmadár*).

„A múzsák lapíthatnak az égdörgésben, rejtőzhetnek jogos és igazolt téli álomba, de a költő nem tarthat velük. Nem járhat lehorgasztott fejjel azok közt, akik szavaiba kapaszkodva várják a gyászba borult égbolt tisztulását. […] Mondja, ismételgesse Jézus nevében, hogy ember embernek nem született ellensége. Akkor sem, ha alattomos ideológiák által rászedetten ölni kényszerül" – írta e kötete hátlapjára, az olvasóknak szánt iránytűként a szerző. Egyértelműen utalva arra, hogy e versanyag gerincvonalában az elmúlt bővebb évtized ukrajnai állapotainak költői analízise, majd a háborúba szakadt országnak és a Trianonban abba a térségbe rekesztett magyaroknak a versekbe fotózott szenvedései állnak. De nemcsak a háborgásokkal, ellentmondásokkal, képtelenségekkel teli háború előtti ukrán politikai atmoszféra, majd maga a kölcsönös ukrán–orosz gyilkolások ideje rendeződik lelkiismeretet tépő rendszerbe e kötetben, hanem mindezt az öregség kapujában megélő ember arca és egyetemes létérzékelése is. A kötetben láttatott, történeti és ontológiai vonatkozásokban is ambivalens, egymásnak feszülő erővonalak, problémahalmazok így nem csupán az ukrajnai háborúra és annak politikai hálózatára kiterjedten nyílnak meg, hanem jóval nagyobb (és szorosan egymásra vetülő) antropológiai összetettségben izzítják át az alkotásokat. A személyes életidő múlása, az egészségben, szeretetben, barátságokban sűrűsödő veszteségek, hiányok, az európai történelem fordulatai és az e kultúrát teremtő keresztény hitrendszer sérülései, az emberi-költői küldetés eredményeinek és folytatási esélyeinek már a számadásra figyelő felmérése, a világjárvány drámái közepette megváltozott, s ma is annak az árnyékában feszengő európai élet, és természetesen a szerző mindenkori témái közé tar-

tozó, az érzelemvilágából ki nem iktatható szerelem, illetve erotika szintén elidegeníthetetlen tárgyai ennek a könyvnek.

A sorokban kiélesedő gondolati ívek közül az egész kötetet meghatározó boltozatként a békés, a viszonylagos harmóniában álló emberi létre támadó vad erőket megfékező, a tiszta életet visszaperlő dac, az ellenállás, a szebb földi esélyek őrzésének és keresésének akarata domborodik ki. Ez az alkotói magatartás és a bajok forrásaira figyelő sors- és életelemzés idézi elő, hogy világképi, szerkezeti és ábrázolási szinten is a kötet teljes tartománya alapvetően a káosz és a kozmosz dichotómiáinak koordinátáiba szerveződik, fókuszában a sokszor kultúrhéroszi vonásokkal is töltekező lírai én (a jobb ügyekért mozduló történelmi-kulturális vektorokat szintetizáló mediátor) erőfeszítéseivel. Ez – a versek nagy többségében elementárisan működő – belső modell eleve mitologikus atmoszférát szab – a mítoszjegyek stiláris képleteivel egyébként indulásától eljegyzett költő – e versanyagának. A káosz alakjai a háborús pusztítások, az öregedés-fogyatkozás rémeinek formáiban mutatkoznak, és nyugtalanítják, kezdik ki, oltják tele traumákkal és tragédiákkal a költemények emberi létközegét, a kozmoszi teret és a transzcendens mezőket. Hogy mennyire intenzív a káosz előretörésének érzékelése és ennek lírikusi kifejeződése a kötetbeli versekben, azt önmagukban is közvetítik a szaporán előforduló, a kerekebb lét, a tisztaság, a rend megsérülésére utaló verscímek (*Kialvó glória*, *Szöknek már számból*, *Koponyámban gyertya*, *Fogyó hold*, *Ha nem csókolhat* stb.). A kozmoszt az egykori béke és a személyes egészség, épség s a társadalmi téren többé-kevésbé még sértetlen világdarabok emlékei képviselik, a líra hőse eredendően ezek visszaállításáért, értékeinek őrzése nevében lép fel – mint küzdő poétai lételv – a számos vonásból megkomponált és az alkotói személyiségbe magnetizált közbenjáró-mediátor figurájában. Mert az a világkép, amely a valóság elemzéséből kiszárnyalva e kötet műveiből kikerekedik, elsősorban a káosz rontásainak világra szabadulása szemszögéből értelmezi a létet és önmagát. A *Kialvó glória* – beszélő című – költeményben például ekképpen: „A Földnek annyi. / Igaz, megrontott / méhében még csak / magzat a bosszú. / De ha a cián- / kapszula roppan, / a csend uralma / hosszú lesz, hosszú." S hasonló létrajzoló erőviszonyokat, akciókat és helyzeteket fogalmaz meg a *Palackba zárt üzenet*, a *Fogyó hold*, a *Mítoszaimból (Arcom elvesztése)*, az *Európa-sirató* vagy a *Napkelte* is.

A veszélytudat, a rontó erők sorsokba, történelembe áramlása ezért provokálja folytonosan a küzdés, a szembeszegülő ellenállás költői helyzetét és poétikai metódusait. Az így megképződő, a létanalízis eredményeit megtestesítő poétikai modell – a kulturális források, a bázisok és a szemlélt históriák sokrétűsége nyomán – természetesen maga is rétegelt, s történelmi értelemben is összetett. Az emberi ősidőkben kialakult mágikus, animisztikus, tériomorf-zoomorf képletek éppúgy megtalálhatók benne, mint az archaikus teremtés- és heroikus mítoszok, az apokaliptikus mitológiák nyomvonalai, azután a klasszikus mediterrán mítoszhagyományé és nagyszabásúan a kereszténységé. A versekben működő s a jelent leképező világmodell pólusait az egyik oldalról démonok, lidércek, szörnyek, ördögök, különböző civilizációs származású nem emberi lények, illetve – a másik oldalon – héroszok, angyalok, s más biblikus szereplők népesítik be. A küzdő és a harmóniát megtestesítő, egyszerre perszonifikálható és az ellenerőkkel szemben mindig pozitív történeti, mítoszi dimenziókat magába öltő hős és a versek révén felfakadó beszéde, az első személyben előadott mítoszi küzdelemfestés gyakran a költemények szorosabb műfaját is a mítoszrészlet-, a példabeszéd-, az imavagy zsoltárképletekre hangolja.

A több forrású háttéranyag és a mitizáló keretek olyan mértékben szabják meg a könyv verseinek műfaját, hogy a legtöbb esetben a társadalmat boncoló gondolatiság, a táj- vagy természetfestés, a látomás, a személyiségbe tekintés, a riadót fújó vagy a bénaságból felriasztó költemény, az elégia és a történelemértelmezés organikusan és szétválaszthatatlanul, s egyaránt egy nagyszabású mitizáció átfogóbb

képletei között izzik egymásba. A mítoszi orientáció többször már a verscímekben vagy a művekbe szabott gyakori mitológiai fogalmakban is megnyilatkozik. (*Mítoszaimból*, *Két madármítosz*, *Szellembeszéd*, *Kialvó glória*, *Az üvegasszony* stb.) A *Két madármítosz* című alkotásnak *A madáristen fia* című első egysége például – a totális létre kiterjedve – egy sajátos és szuverén miniatűr teremtésmítoszt alkot meg Szemadám György képi motivációin és a már régen a szerző szellemébe lényegített egyéb archaikus forrásokon. A mindössze négy nyolcsoros versszakba tömörített mítoszsűrítmény „a turáni síkon vagy Pohjolában" a társaitól elkódorgott, emberi személyiségjegyekkel bíró „harmadfű csikó" találkozását beszéli el a madáristen fiával, stílusában, tartalmában sokágúan idézve meg a versháttéret irányító, a Szemadám György képzeletét is felgyújtó archaikus mezőket. Többféle mitológiai szálból megszőtt tartománya a kalevalai s az egyéb, a kis finnugor népi, valamint az egyes ázsiai mitológiák háttérvilágából megszőtt motívumokon szikráztatja fel a képzőművész madárábrázolásaitól evokált gondolati és lelki élményt. A madárrá változó, ám embertudatú csikót e tériomorf látomássor végén aztán a „földnek forduló óriáskócsag" – új mitologikus szálat is a műbe szőve – a középkori eredetű keresztény eucharisztikus szimbólum, a pelikán-mítosz madaraként táplálja új szemléletű életre. *A holdmadár* című második ciklusvers ugyanebben a műben a madár és a modern ember találkozásában már nem az újjáteremtő kapcsolat genezis erejű aktusát térképezi, hanem az ősi világból kiszakadt mai ember és az álmaiba szárnyaló holdmadár érintkezésének ambivalenciáit élesíti ki: „a holdmadár figyelme bicsaklik / karmából a kavics messze gurul / elrúgja magát a való világtól / keservvel krúgatva visszavonul." *Az üvegasszony* összesen 11 versszaka már másfajta mitikus világra hangol: az erotika és a születés misztériumát szövi egybe a személyes, a valós és az ukrajnai véres történelemmel, olyanfajta balladisztikus, álomszerű fényben, mint a magyar líratörténet e típusú versei között is emlékezetesen Nagy László *Bagolyasszonyká*ja. S miközben a versbeli üvegasszony fotójával – de még inkább röntgenképével – a szerző a születés titkait, az ikertestvér látványát kutatja, egyszersmind azt is tudatosítja, miféle ismeretlen kohéziók hálóiban, egyszerre természettudományos és mítoszi, de egyaránt komor díszletek előtt folyik az egyedi személyiséget földúló és az általánosabb emberi dráma.

A kötetcímet adó vers, a *Közelít valaki* eleve már ennek a veszélyeztetett létállapotnak az ábráját tárja kendőzetlenül az olvasók tekintete elé. Azt a létszituációt, amelyet egyszerre fenyeget a történelmi és a személyes korlátokba fogott létidő, ezért – Pilinszky János *Őszi vázlatához* hasonló paraméterek között – még a várakozás, de már a kikerülhetetlen veszedelmeket is pontosan felismerő ember állapotában méri fel sorsát. A mű ezért a tiszta égbolt alatt is a már több irányból közeledő sötét és fenyegető felhőket érző tudat verse. Az ekként induló állapotrajzból már a második versszakban finoman szökken át a másik, a léten kívüli idő szituációs sziluettjébe, s fókuszál az onnan a földi életre visszatekintő mozdulatra. „Lebegni jó, / ölelni jobb volt, / de el már / borom sem érem. / Hologram vagyok / a hold homlokán / egy virtuál' / hóesésben." A másik térbe és időbe átlobbant lelket viszont korántsem a hideg semmi, ezzel együtt az elmúlásban való izolált és merev sérthetetlenség érzete fogja körül, hanem annak a közeledő „valakinek" a hatalma, akinek a keresztény kultúrában Isten a neve. A múlás előérzete így szinte egy új születés forrásává, egy másik dimenzióban való kiteljesedéssé nyílik. A kettős sugallatú kép ezáltal már-már egyenlőségjelet tesz a keresztény alapzatok tanításain motivált sorokban a halál és a(z) (újjá)születés közé. „Sem fájás, sem fény – / az idő sem / érinthet engem. / De közelít valaki, / megfogja kezem, / s tudom már: / minden rendben." A különböző erővonalak látóhatáráról megjelenített „valaki" az egyes versekben ugyanakkor nem mindig ugyanaz a pozitív hatalom, s nem mindig a jóság és a magasabb megnyugtató szándék vonásaival jelentkezik.

A kötet ambivalenciákat tudatosító természetének és polifóniájának része, és magában a könyvcímben is ez tükröződik, hogy a személyiséghez lépkedő, őt hol innen, hol onnan szemlélő „valaki" sokféle arcot ölthet, hisz maga is a kozmosz–káosz rendszere szerint mutatkozik, azaz számos esetben a szörnyvilág alakjainak egyike is lehet. Így például a személyes válságvonások kifejezésével telített *Fogyó hold* című, a káosz mind agresszívabb jelenlétét rögzítő és a „valakinek" a fentebb idézett műhöz képest gyökeresen másféle közeledését megidéző alkotásban, hiszen itt már „A fogyó hold öble felől / a pokol kutyáit hallani. / A halál szeme zöldre vált: / bizonnyal indul valaki." S nem más a „valaki" megjelenése a *„Szeptember végén"* címet hordozó, a Petőfi-műre rákomponált, a világjárvány személyes és közösségi hatásait felnyitó-kifejező versben: „Bőgő citeráját viharra hangolja, / s az eget megzengeti Valaki. // Ki lehetne más, mint a nagyságos Ördög, / ki farkával hozzá taktust dobol?" A kötetcímbe emelt, közelítő „valaki" tehát sokarcú minőség, még ha az azonos címet viselő versben a nagyobb bizalomra okot adó szakrális erő tükörképe is. A költemények belső vidékein ez a határozatlan névmás a fokozódó létveszélyek elvadult küldöttjeként, képviselőjeként is testet ölt, magának a „romlásnak" a démoni figurája a társadalomban és a személyes létben, összességében ez a „valaki" tehát: a konstansnak képzelt normákból, az időleges nyugalomból más terekbe emelő pozitív vagy negatív változás metaforája.

A kötet nyitánya, a *Palackba zárt üzenet* Vári Fábián László jellegzetes, archaikumból, történelemből, társadalomelemző gondolatból alkotott mitológiája a kozmoszt és a káoszt magába préselő jelenkori világból szintén elsősorban a káosz származását, erőit fürkészi. Ezt konkretizálja fokozatosan korára, az ukrajnai, azon belül is a kárpátaljai történelemre. Kötetszerkesztőként ezt is kell tennie, hiszen a könyvfolyamatban ezzel tudja majd szembehelyezni költői harcának érveit. A lidércek, démonok, szörnyetegek s más, az életre imbolygó fekete erők eleve a félelemkeltés zsoldosaiként szakadnak rá a nyitóműben az ábrázolt időre:

> …Egy áldatlan reggel
> tán vírusként jött a fellegekkel,
> s eleve az lett küldetése,
> hogy szarvai V-jelét kőbe vésse,
> viszonyt kezdjen veled s velem,
> hogy bennünk testesüljön meg a félelem.

Ezek a sötét mitikus rohamosztagok a mű linearitásában az élet egyre táguló köreire terjesztik ki csapásaikat. Az alanyi beállítottságú, de személyiségében a magyar történelem példázatait, a nagyobb nemzeti közösség és a kárpátaljai magyar kisebbség jó évezredes, erőszakkal szembeni ellenállását, s az európaiság és az egyetemes kereszténység mértékeit is megtestesítő versbeli hős már 2015-ben, a mű megírása idején annak a háborúnak az egyszerre a földön, az égben zajló, és a mitikus szférákra is kiható rombolását vetíti előre, amely – ugyan 2014-től indulva, majd 2022-től igazán radikálissá és gyilkos háborúvá válva – folyamatosan roncsolja és teszi tönkre az ukrajnai létet és tárgyi-lelki-morális értékeket. A költőnek (akkor még csak jobbára) vizionált, ám valóságos társadalmi elemekből felépített képei ezt a vészjósló, rövidesen nyílt háborúba torkolló társadalmi káoszt vetítik az olvasók szemébe. A költemény után írt, de annak szerves részeként megjelenített *Lábjegyzet*ben önmaga helyzetét is rákarcolja a fenyegető jóslatok falára: a küldetéses, a sorstudatosító cselekvés kötelességeit a már egyértelműen közelítő gigantikus romlásban. S hasonló tartalmi vonásokkal és struktúrával bír majd – s akár a fenti mű ikerversének is tekinthető – a mindössze két évvel utána született *Az ukrajnai változásokra* (2017) című költemény is. A kezdetben realista mikroképekből építkező, kevésbé mitizáló, jóval inkább a gondolati líra körébe tartozó munka („A panelban hat fok. Minek a luxus? / Plafonig ér a fűtőgáz ára"), még öt évre a Krím „puha" annektálásából már egymást gyilkoló háborúvá alakuló orosz–ukrán konfliktustól, nem csupán a korrupciók, szélhámosságok és

egyéb bajok miatt kiszélesedő ukrajnai nyomor vonásait teszi felrázóan nyilvánvalóvá, benne a fűtetlen lakásokban szorongó, öngyilkosságot fontolgató lakóival, hanem magát a belső ellentmondásoktól, kifosztásoktól kínzott és külső hatalmi érdekeknek kiszolgáltatott teljesebb országot is:

> teli torokkal hallgatod mégis,
> a felek egymást hogyan átkozzák.
> Észre sem veszik: rég nem az övék,
> martalócoké már az ország.
> Mily jó, hogy hiszünk a gondviselésben,
> s a veszélytudat csak meg sem ingat.
> Tápláljuk tovább, vitaminozzuk,
> neveljük jövendő hóhérainkat…

Ahogyan az életmű előző munkáinak sora, ez a kötet is nyílt egyértelműséggel tanúsítja, hogy Vári Fábián László költői rokonsága a történelmi, a nemzeti felelősséget viselő alkotók kronológiai ívet képező sorsmenetében s a közelmúltbeli vagy jelenkori kiteljesítőinek társaságában van. A korábban már megnevezett szerzőkön kívül mind a küzdelem vállalásában, mind szemléleti összetettségben Illyés Gyula, Nagy László, Ratkó József, Nagy Gáspár, Utassy József s részben Petri György viaskodásait folytatja tovább, teszi teljesebbé, és költészete természetével rájuk is visszamutatva egyszersmind tudatosítja is az egykor posztmodernnek nevezett, ma már bizonyosan e teoretikus látómező és művészeti program utáni, de már és még egyelőre névtelen korban a maga járható és folytatható költői felfogásának értelmét a történelem és az irodalomtörténet horizontján. Amelynek históriai és kulturális kihívásai előtt nemcsak Ukrajna áll ott, hanem a régi, a klasszikus Európa is.

Földrészének örökségére és helyzetére következetesen figyelve ezért számos kötetbeli versében fogalmazza meg féltését a hagyományos európai kultúra, magatartás értékei iránt. Az *Európa-sirató*, a *Képeslapok Genovából* és a *Szellembeszéd* című munkája mind arról beszél, hogy ezt a hosszú évezredeken át, a görögségtől, a római kultúrától, a kereszténység kezdeteitől máig felépített civilizációt nem kis veszélyek fenyegetik azok részéről, akik a föld más terepeiről ide költözve nem fogadják el az e földrészen teremtett tradíciót, köztük a szellemi értékeket. A *Képeslapok Genovából* még csak egy külföldi utazás keretei között ad félig-meddig ironikusan számot erről a fájdalmas változásokat fémjelző helyzetről s a költő ezeket észlelő közérzetéről, vagyis a maga „új idegenségéről" a más, a külső eredetű népek által fokozatosan birtokba vett európai díszletek falai között. Az *Európa-sirató* viszont már teljesebb történelmi folyamatot mutatva be, igen tág kulturális paraméterek hálózatában, és a címével is, szinte a végveszélyről beszél. A *Képeslapok Genovából* még „csupán" az európai civilizáció megrendülésének adja egyetlen meglátogatott itáliai város mindennapjaiból fellobbanó, s a tekintetbe égő képét. A római birodalom nyomain kialakult régi kultúra a mű csaknem minden sorában a csorbulás, a csonkulás, az átalakulás erői elé kénytelen állni. S nemcsak a bevándorlás által radikálisan megváltozott utcaképek, hanem a 21. századi vadkapitalista mohóság környezetszennyezése is része ennek a Franz Kafka izoláltabb megérzésein jóval túlmutató, immár totálisat ígérő „átváltozásnak". Miközben az afrikai-ázsiai világ Európába törését számos jellegzetes képelem érzékelteti átütően az idézett versben, az imarészletként is felfogható befejezés az átalakulással kontrasztban álló keresztény szembeszegülés akaratát, illetve jóval inkább a fohászát közvetíti: „Ember, a földre! S te lóra, Uram, / ha még hiszed, hogy országod eljő!" S ez a típusú műbefejezés: az Isten szólítása, a felsőbb segítség kérése az európai kultúra hagyományainak megvédése érdekében több más műben is megismétlődik. Számos alkotás befejezésében a kedvezőtlen fordulatokkal szembeni ellenállásra szólítás, az ön- és értékvédelemre hangolás, az isteni segítség kérése, s vele együtt a messzire zengő figyelmeztetés hangzik fel. A *Rimay János árnyéka* például – a magyarországi oszmán hódításokra emlékezve – ekként zárul: „Riadót rikoltó kakasok, keljetek! / Kardra s keresztre, Patak büszke

vára! / S ha lőporból, vérből nem lenne elég, / készülhetünk a végső imára!"

Az imákhoz-fohászokhoz közelítő verszárulások más tematikájú műveknek is kulcsmozzanatát adják. A *Petőfi Dardzsilingben* egyenesen felszólítássá teszi az orosz–ukrán háború emberirtásának befejezése érdekében az égi hatalomhoz intézett kérést: „Ideológiák csapnak össze, / vér hull mégis, becses embervér. / Döntsd el most már, hova állsz, Úristen, / hadd lássuk meg, melyik mennyit ér!" Az imaszerű befejezés a közismertebb vagy akár az archaikus népi imákhoz hasonlóan kér felsőbb beavatkozást személyesebb ügyekben is, így az öregedés, a küldetés folytathatósága, a lélek kataklizmáknak ellenálló bizonyossága érdekében. „Nevezd meg, Uram, a szelet ki vetette, / és jelöld meg érinthetetlen homlokát" – mondják a *Majd béke lesz* sorai. A *Fehér ingben* a politikai feszültségektől, járványtól sújtott világ nevében fordul az ima gesztusához a rombolásokkal teli emlékekkel megterhelt óév végén: „Amit súgott, attól / borsódzik a hátunk, / imára kapcsoljuk / kezünket megint." A Covid-pandémiát elemző és azt visszarettenteni szándékozó Petőfi-parafrázis, a *„Szeptember végén"* a vírust „jó anyjába vissza" küldeni akaró átoksorok után az Istenhez intézett kérés révén kísérli meg a pozitív közbenjárást: „Bocsáss meg, Uram, talán nem a te dolgod, / teremtő két kezed ez ügyben tiszta, / de lobbizhatnál valahol értünk, / hogy kihúznánk tavaszig bomlatlan aggyal. / Hadd készülődjék csak bebábozódva, / s tenyeredről szállhasson fel az angyal." Az utolsó kép angyalröptető kívánsága azért is igen fontos mozzanat a művek biblikusan karakterizált rétegében, mert a kötetnyitó költeményben s más alkotások látomásaiban, így a szintetizáló szerepű *Koponyámban gyertya* című versben is már jobbára sérült, sebesült, halott angyalokat lát maga körül a szerző. A keresztény mitológia igen sok képletével és alakjával átsugárzott Vári Fábián-verseknek kiemelendő az a tulajdonsága is, hogy miközben azok belső „jelenetei" gyakran képződnek meg az Úristen jelenlétének, hívásának, a hozzá intézett kéréseknek-kérdéseknek az áramlatában, számos esetben hívják elő s fényképezik a versszerkezet membránjára egyes keresztény ceremóniáknak a vonásait is. A sátáni dimenziókkal gazdagon telített világérzet-ábrázolást ez a biblikus tartomány az emberi küzdés és létbizalom pozíciójából ellenpontozza.

A kötet egyik legerősebb (más vonatkozásban már említett) számadás-versét, a *Koponyámban gyertya* című költeményt is egy ilyen liturgikus-szakrális keret alakítja ki, és testesíti is meg annak jellegzetes poétikai arculatát. A küldetés nagy felmérésének alkotása, amely egy korábbi, 2019-es, válogatott Vári Fábián-verseket tartalmazó kötetnek a címadó szerzeménye volt, itt a kötetnyitó mű (*Palackba zárt üzenet*) küldetésmotívumát folytatja és elemzi kulcspontszerű funkcionalitással tovább. Az egész életmű felől megfogalmazott – és arról igazoltan visszaverődő – ars poetica, mint nagyigényű, összegző számvetés is, Vári Fábián László lírájának koncepcionális és esztétikai alapjegyeit sűríti soraiba. A megírásáig beteljesített lét csúcspontján és a múló idő egyre élesebbé váló peremén állva tesz hitet az ifjúkori vállalások ma is messzemenően érvényes tartalmai s folytatandó értelme mellett. A sorstudatosító akarat költői identifikációja két irányból, a földi és a szakrális mezők felől közelítve is egyszerre nyer bizonyságot a műben, s tűnik fel nem is egyszerűen költői, hanem magasrendű erőktől elrendelt, időbeli futásában is megmásíthatatlan emberi programnak. A megzavarodott világban, az elpörgő időben is az emberi teljesség és az európai-nemzeti irányú funkciójában álló lélek a külső kaotikus interferenciákat érzékelve és megszenvedve is marad meg eltökélten, továbbra is az ifjúkorában meghatározott helyén. E pozícióból tesz tanúságot arról, hogy a világharmóniába – a „megbabrált főmemória" sérülései miatt – immár rendre a végromlás ígéretével nyomakodnak a káosz erői, egyszerre rombolva, tördelve darabjaira a keresztény transzcendens és az emberi, a földi világot. A szerző nemcsak a konkrét, hanem a jóval tágasabb, a kozmikus látószögből felmért emberi idő felől is rámutat a teremtett világba özönlő infernális erőkre:

a rontás küldöttjeire, akik a delejt, a bomlottságot okozzák. A vers zárása közelében (szintén) felhangzó imádság egyszerre küld izzó jeleket e helyzetről az Úrnak, kéri beavatkozásra a gátlástalan roncsolásokkal szemben, és ajánlja fel teljes létét – ahogyan fiatalon, a versírásba fogva egyszer már megtette – ismét, az isteni küzdelem megsegítésére.

Baj van, Uram, baj van,
én mondom neked,
valamit tenni kell,
elszalad az óra!
Elforog a föld,
elalszik gyermeked,
angyalaid sorra ki-
fektetve a hóra…

Az utolsó versegységben pedig a keresztényi és a nemzeti küldetés életen-halálon túli programja forr tiszta és emelkedett egységbe: „Koponyámat a föld / majd egyszer kiveti: / hadd fehéredjék / az áldott holdsütésben! / Gyertyát állít bele / a törzsből valaki, / s kigyújtja két szemem / Istennek nevében."

A szerző politikai-társadalmi tárgyú művei – szélesre tárult horizontjának következtében – nem csupán a szűkebb Kárpátalját, az ottani és a Duna-medencei magyarságot, illetve Ukrajna jövőjét féltik, hanem – miként a *Képeslapok Genovából* is tanúsította – Európáét is. A kötet élére helyezett versnek, a *Palackba zárt üzenet*nek a tágasabb világra zúduló démonait az *Európa-sirató* láttatja és elemzi eredetükben, cselekvéseik következményeiben a legerősebben és legriasztóbban tovább. Az Orosz Istvánnak, „Európa művészének" ajánlott mű egyidejűen ad aktuális történelmi látószögbe állított mítoszfolyam-analízist és históriai kronológiába fogott, katasztrófát sejtő társadalomelemzést Európáról. A görögség teremtő szellemével az európai történelem egyre kapzsibbá váló századai kerülnek szembe a műben, az a negatív átalakulás, amelynek morális és kulturális roncsolásai ellen csak ideig-óráig volt képes gátat emelni a klasszikus örökség és a kereszténység szelleme. Az emberben és történelmében megbújt és onnan egyre radikálisabb arccal előtörő démonok az évezredeken át teremtett erkölcsi-kulturális-gazdasági értékeket a vers tanúsága szerint szintén immár a végpusztulás veszélyét hordozva, annak közelsége tudatában kezdik ki. Az isteni figyelmeztetés kiáltása a folyamatot megállító változtatásra ezért már csak az identitás utolsó pillanataiban hangzik fel. A görög mítosz alapzatára öltöztetett európai történelem, a kiteljesedés, majd a romlás első szakasza a históriai sorsábrázolásban egy gazdag művészet- és művelődéstörténetet is felmutat, és ezzel szemben öltenek mind izmosabb testet az erkölcsi-szellemi-kulturális összeroskadás alakzatai. A prostituálódott földrész önazonosság-vesztése, a tőke, a haszonszerzés mozgatórugóitól irányított tettek olyan kivédhetetlennek látszó erőszakkal vezetnek Európa új elrablásához, hogy alig akad már esély a „megváltó hajnal" érkezésére: az újjászületésre.

A gazul széthordott tisztesség
köveiből már nem épül ország,
de a Fehér Bika végbosszúra
készülő lelkét már programozzák.
A Mont Blanc csúcsán áll az Isten –
nem lehet messze már az óra,
mely végigbömböl az atmoszférán:
Európa, ó, jaj, Európa!

Az európai kultúrát védő gondolati erők s a poétai figyelmeztetés elve működteti a kötet egyik – az értékóvás kötelessége gondolatkörében meghatározó szerepű – művét, a *Szellembeszéd* című alkotást is. A küzdés gesztusa az Európát átalakító, más szemléletű és kultúrájú erők ellen itt a szigetvári Zrínyi Miklós arcképét, várvédő cselekedetének drámai sorsvállalását s annak képi megformálását ölti magára. A mű a maga meghatározó vonulatában olyan szerepvers, amelyen át a szigeti hős lelke, országvédő tudata szólal meg küzdelme értelméről, s küld üzenetet ennek felhajtóerőin a jelen időnek. A költemény – miközben a *Szigeti veszedelem* harci jeleneteinek mozgalmas, erős lírikusi ecsetvonásokkal,

színekkel festett nagy barokk képeit és Ady *Krónikás ének 1918-ból* című versének emlékét is fölidézi – a drámai küzdelem 450. évfordulóján állít a hősnek emléket. S erre a tartalomra koncentrálva, egyszersmind az egész történeti küzdelmet egyetemes mitopoétikai és kronológiai hálózatba emeli. Ennek meghatározó bipoláris pozíciója, ahogyan a valóságban megvívott harcnak is, a két különböző vallási és hiedelmi világ, s a hozzájuk csatlakozó moralitások szembesítése. A látomásokba fogott ütköztetés logikai végeredménye az egykori harc jelen időre is kiterjedő történelmi folytonosságának a 2016. évben megtett tudatosítása, s ennek alkalmával a kortárs európai események instrukcióin elvégzett aktualizálása is. Szigetvár elestének ötödfélszázadik évében a más, az itt születettet nem elfogadó kultúrák Európába vonulásának idejében szólal meg így Zrínyi szelleme: „Magyarjaim, ha felemlegettek / úgy négyszázötven esztendő múltán, / legyetek résen. Új áfiummal: / kolduló haddal vonul fel a szultán." S ugyanezt a félelmet ismétli meg, szintén az ellenállásra hívás gesztusával a *Rimay János árnyéka* is. „Egy metaforányi felhőt küld a szél, / a lélek arra átszáll könnyeden, / s láthatja: kelet felől mint hömpölyög / a soron álló iszlám veszedelem."

A szerelem, a barátság, az emberi kapcsolatok javarészt a politika, a történelem fölött álló körei ugyanakkor éppolyan fontos tartalmi terepeit adják ennek a könyvnek, mint a helytállás és a létküzdelem keményebb témái. A szerelmes vagy erotikus érzéshullámokat közvetítő versekben az idő múlásával szemben álló férfi általában a női nemet dicsérő, de különösen a feleséget becsülő mozdulatai válnak elevenné, az öregedés veszélyeiből kimentett aktualitássá (*Egy vérből*). A szaladó időben egyre értéktelítettebbé válik ezeknek az érzéseknek a tartománya, e nagyszerű emberi minőségek átmenetiségének, illetve időtől csorbulásának tudata pedig nagymértékben felragyogtatja a tőlük átitatott pillanatokat. A berekfürdői, immár korosodó barátok a fürdőmedencéből, ahol körülöttük az egykori „női bájok romokban hevernek", ugyan kezdetben még a nosztalgia hanyatló napsugaraiban tekintenek egy tangát viselő leányra (*A kupák töltekeznek*), de a látvány, a „melltartótlanul viháncoló" „vadmellek ragyogása" a „visszajáró emlékeket nyelő" „volt daliákat" – képzeletben – az egyre vidámabb múltjukra éleszti: „Forró lázzal nyitom rájuk számat, / napom így tán mégis felderül." A *S bár még nem akartam…* népdalszerű versképletében az elillant évekkel sújtott ősz férfi – Weöres Sándor Psyché-alakjára is emlékezve – a mágikus-mitikus-mesei tájon egy serdülő leány, a „tündér buba" testébe öltözve mondja el lelki és fizikai vonásaival is a maga szexuális érését, és vágyait a „szellő-srác" képében megjelenő férfitest iránt.

A nagy költőelődök szerepe, a rájuk tekintés, az örökségvállalás és üzenet-aktualizálás a kötetnek különösen a második felében erősödik fel. Az előző századokban a szerző előtt járók nem csupán nevük szerint, hanem alkotásaik egy-egy villanásával is kilátókat jelölnek meg egy-egy vers térképén. Vörösmarty híres sora *A* vén cigányból: „Háború van most a nagyvilágban" szervesen ágyazódik így a *Petőfi Dardzsilingben* szerkezetébe, a mű utolsó versszakának kezdősorát adva, noha maga a vers Petőfi-élményből fogan. Az *Egy vérből* a *Babitsra hangolva* alcímet viselve a klasszicizáló elől hangütésével követeli vissza az elmenekülni látszó erotikus élményt. A *Szöknek már számból* sorai pedig akár válaszként is hangozhatnának Babits Mihály *Szökevény szerelem* című versére. Másutt József Attila-átemelés vagy -parafrazeálás merül fel (*Árnyékodban itt*). Gyakran nem csupán egy-egy sornyi vagy bekezdésnyi vendégszöveget vesz át a szerző elődeitől, hanem teljes művet szán hatásuk megörökítésére. A beszélő lírai én ezért – szerepverseket teremtve – gyakran az elől-példák egykori, eleven vagy halálon túli alakjaiba öltözik. A Rimay Jánosnak (*Rimay János árnyéka*), Radnótinak (*Látod-e, drága…*) és a Petőfinek (emlékezésként és aktualitások kifejezésére is) szánt költemények egyaránt kettős időélményt – a régi alkotóét és a szerzőét – tükrözve ütköztetnek vagy párhuzamosítanak korokat, rögzítik a szerző sorsazonosságait és küldetésének rokon céljait.

Az egy verstérbe vont kontrasztív vagy paralelizált idők és személyiségek sorából e kötetben a – születési bicentenáriummal összefüggésben is – Petőfi alakja emelkedik ki legmarkánsabban. Emlékének és jelenlétének négy verset szentel a könyvben a költő *(„Szeptember végén”*, *Petőfi Dardzsilingben*, *Petőfi Győrbe készül*, Árnyékodban itt). Több, Petőfit föltámasztó művébe a teljes vállalás részeként a *Nemzeti dal* szerzőjétől vett idézeteket is beépít a szerző. A *„Szeptember végén”* időszerűsített, a nagy járványra figyelő „átirata” a „Már rínak a völgyben a kerti virágok” modulációval kezdődik, a *Petőfi Dardzsilingben* első sorának dőlt betűvel kiemelt szava a segesvári csatában a sereg felbomlását szemlélő költő (egyik) utolsónak tulajdonított szavát izzítja fel: „Kétszázezer kozák? Csak *potomság*.” A *Petőfi Győrbe készül* „A *Szabadság, szerelem* ikercsillagára” esküdött alkotónak mai koordináták közé került alakját és eszméit felidézve jut el a költőre zúduló torzítások kiemelése során „Az ember terve így megy füstbe” megállapításig. Az *Árnyékodban itt* szintén egy világhírű Petőfi-mondat átfogalmazásával, sőt részleges megfordításával indul: „Te, gondolat, ne bánts engemet, / nem készülök még a jobb létre. / Ágyban, párnák közt mégis jobb, / mint egy harckocsiban elégve.” Ám mindezeknél a rész-utalásoknál jóval fontosabb, hogy Vári Fábián László e műveivel a kétszázadik születési évfordulóján is – s több helyről – cinikusan átértékelni akart, a költőt ravasz módon a jelen torz értékrendszereihez idomítók aspektusaival szemben alkotja meg a maga Petőfi-verseit. Míg a kor egyes megnyilatkozói a küzdő emberképet modelláló és a nemzetéhez elkötelezett Petőfi arcát egyre deformáltabbá kívánják pingálni – avagy e vonásait a leghalványabbra radírozni –, addig e versek írója a nagyszerű forradalmár és zseniális költő, a bátor nemzeti hős vonásait hangsúlyozza. S e művekben az ő centrumába vonzza más nagy magyar tehetségek arcát is, szoros egységben, szinte társult szellemi frontban mutatva őket: a *Petőfi Dardzsilingben* Kőrösi Csoma Sándor mellett Vörösmarty Mihályt, az *Árnyékodban itt* pedig József Attilát állítja a szövetségesek közé.

E költőiség egyik nagy ereje, hogy az átfogott mindenség-terepek mindegyikét annak nyelvi sajátosságaiban is képes megjeleníteni, azaz nyelvi szempontból is sokszorosan rétegelt, szintetizáló a kötet. A jellegzetes, olykor epikus futamokban összekapcsolódó Vári Fábián László-i képalkotást a megjelenített idők, terek, történeti és szellemi szférák egyedi szókincsei is sugarazzák. A biblikus és más mitikus vonásokról és e rétegek szereplőiről, gesztusairól, rituális elemeiről korábban már többször történt említés, de ugyanilyen jelentőségű az idegen eredetű szavak, szemléleti-stiláris dimenziók és a tájszavak izotopikus jelenléte is a versszövetekben. A távoli külföld Európába áramlását, az egyetemes technikai fejlődést és annak egyes veszélyeit hordozó, vagy a betegségekkel kapcsolatos idegen forrású lexémákat igen sok vers idézi meg. A költő „kalibrált szájú prófétákat” lát maga körül, „döner-kebabos utat”, „maszájokat”, s egykor majd „csadorban” kelő napot jósol (*Képeslapok Genovából*). „Hibernálódó” értelmet talál a szerelem „felséges fájdalmában” (*Szöknek már számból*), a „génekbe” pillant *Az üvegasszony* egy versszakában, a szörnyek pedig „genetikus izomépítőkkel” válnak hatalmassá a kötetet nyitó alkotásban. A számtalan, a háború következtében aktuálisan is a létre törő fegyverek között az alattomosan gyilkoló „drón”, „javelin és termobárikus bomba” kerül megnevezésre (*Látod-e, drága…*), másutt is „dróntámadás” fenyeget (*Petőfi Győrbe készül*), s ennek előérzetével épül egybe a József Attila-reminiszcencia is: „Jön a drón, körbejár, megszagol, / majd töltődni tömegsírra száll” az Árnyékodban itt záró versszakában. A személyes sérülékenységet, betegséget a *Fogyó hold* harmadik versszakában az „éjszakáim dúlt szívét / gyötri az aritmia” sor utolsó szava jelzi, s miközben a balsejtelmek démonai „proteindús csecseken” lógnak (*Látod-e, drága…*), „a reménynek beint a diagnózis” az *Egy vérből* töprengéseiben. A szerzőtől alkalmazott tájszavak többségükben a gyermek- és ifjúkorból felszakadó folklór- és népnyelvemlékekből származnak. Az „emberarcú tél” így – *Az ukrajnai változásokra* záró

szakaszában – „a sarat csapázza", a „gödrös arcú leányka" a *S bár még nem akartam* kezdetén „tündér buba" alakjában mozdul az olvasó elé. „Ribanc idő" közelít *A szitakötő*ben, az este pedig „friss kutyatejben" áztatja lábát a *Kialvó glória* nyitányában. A *Szellembeszéd* szerkezeti ívében a régi, mára a köznyelvből kiveszett szavak bősége szerepel: „boncsokos zászló", „damaszt penge", „szerecsen", „áfium" jegyzik nyelvtörténeti síkon is az adott történelmi kort, ahogyan a „dalia", az „obsit" szó is az öregedést és a múltat *A kupák töltekeznek* menetében. A keresztény szókincsréteg, amely a kaotikus erők példatárának özönével szegül szembe, szintén nyomatékosan kifejezett a kötetben, s ezt a belső tartást nem csupán a versek rituális, az Urat szólító kiáltásai, az ima-korpuszkulák integrálása jelzi, hanem e szakrális mező fogalmai is (Illés próféta, manna, kereszt, glória, angyalok stb.). A nyelvi összetettség és a változatos poétikai eszközök tovább most nem részletezhető halmazából mindenképpen ki kell emelni még, túl a képalkotások komplexitásának említésén, a bravúros alliterációkat, amelyek egyetlen 32 soros versen belül is (*Fogyó hold*) igen sűrű szépségeket tudnak alkotni: „Ma még csak hadd rakódjanak / lépteimre a levelek"; „A pásztorlány is elindult / s szépsége szerteszét szaladt"; „a penna papirosba mar"; s közülük is talán a legartisztikusabb: „Biztosan áll, még nem ropog / bánatom barna boltive".

S a barátságok, a szövetségek, az egymás rokon erőibe kapaszkodás mintázatai éppúgy részei az alkotó verseinek, mint az Istennel és a keresztény transzcendenciával kötött megtartó, életre szóló kapcsolata. A költemények alá írt ajánlások, a baráti viszonyok emlegetése hűen tükrözi műveinek ezt a jelentős szociális erőteret képző jellegét. (*A kupák töltekeznek*, *Európa-siratő*, *Két madármítosz* stb.) Ám a mai világok negatív tartalmainak dere a művekben visszamenőleg is rácsapódik az elődök, az egykori küzdők alakjára. A félresiklatott eszmék, a nemzeti célok irodalmi vállalásának tegnapi s mai fogyatékosságai, s a gyakorta nem az emberi erőfeszítések, a hősi örökségek, hanem más, könnyedébb létirányok felé tájékozódó jelenkori folyamatok miatt a haza-hiány, a hazátlanság motívuma több az elődöket emlegető költeményen is átsajog. Ezért válik – a lélekben a Bodrog-partra manapság visszatérő – Rimay János „gazdátlan árnyékká", aki „hazátlanul bódorog, vakon" (*Rimay János árnyéka*), lesz Petőfi „gólyalelke" is „hontalanná" (*Petőfi Dardzsilingben*), s ugyanilyen otthontalanná a *Nemzeti dal* költőjének szelleme a *Petőfi Győrbe készül* első sorában is („Ha hívtok, felkapom hajléktalan lelkem"); az *Európa-siratő*ban pedig maga az Európé alakjában ábrázolt Európa fekszik immár „száz év magányra készülve", „kifosztott lélekkel, zilált hajjal."

A küzdelem és benne ennek a történelmi időkön átnyúló szövetségnek az azonos eszmékkel, elvekkel rendelkező, továbbélő s újrateremtődő rendszere mégis az a fő gondolati vezérvonal, amely minden fontosabb járulékos történést, képet, ritmust, szemléleti és poétikai elemet bázisként magához magnetizál, azaz megszab – és a jövő igényét is jelenti – e lírában és kifelé fókuszált gondolati tartalmaiban. Akkor is, ha a könyv utolsó verse, az Árnyékodban itt a törzsében vasmagot nevelt tölgy fűrészekkel szembeni példázata mellett a „Sándor, Attila, láthatjátok, / mivé züllött a büszke halál" záró-soraival az időben kisarjadt kétségeket is szóvá teszi a hősi lét, a nemesebb célok és az értük adott élet, s az ilyen élet jelenkori megítéléseinek helyzetéről, a korábban eleminek tudott értékrend átalakulásáról. Az összegzett poétai üzenet, a könyv végkicsengése – mindezek ellenére – egyértelműen a folytatni akart létküzdelemé. Mert – Ady régi, szép szavát idézve – az első betűjétől az utolsóig „életes" költészet ez: szól mindazokhoz, akik nem csupán a felszíni vizeken hajózva, avagy szörfözve, hanem mélységében akarják érteni történelmüket, korukat és önmagukat. Hozzájuk a költő nemcsak a Kárpát-medence távoli, ma legárvább sarkából: kárpátaljai szűkebb hazájából, hanem Európé teremtő tenyeréből is beszél.

▶ SÜTŐ CSABA ANDRÁS

A vers formai alakváltozásai a Tőzsér-líra első évtizedeiben

Az Érintések *kötet poétikai változásai*

A Tőzsér-életmű komplexitását nemcsak a tetemes mennyiségű szöveg okozza: az oeuvre versei formai értelemben is gazdag változatosságot mutatnak. Az első két kötet kötött formáitól a szabad vers irányába mutató tendenciát látunk a *Mogorva csillag*,[1] a *Kettős űrben*[2] és az *Érintések*[3] kötet viszonylatában. A háromkötetnyi vers, a Tőzsérre már ekkor is jellemző szintetizáló hajlam az 1970-es évtized végére a *Genezis* kötetben öltött testet.[4] Az 1979-es könyv megjelenése fordulópont volt Tőzsér pályáján. A 21. században döbbenetesnek ható, 5800 megjelent példányból ráadásul 1000 példány jutott az államközi könyvkiadói szerződésnek köszönhetően Magyarországra.[5] Talán ez is közrejátszott abban, hogy a *Genezis*t a magyarországi irodalomértelmezés élénkülő figyelme kísérte.[6] A negyedik Tőzsér-kötet ugyanakkor válogatás is, emellett Tőzsér szóalkotásával: versszármazástan.[7] A kötet genealogikus elrendezettsége a recepció számára is témát szolgáltatott; a vegyes tematikájú kötet (vers, interjú, esszé) az elismerés mellett arra is alkalmas volt, hogy a szélesebb szakmai nyilvánosság is foglalkozzon a Tőzsér-lírával, felszámolandó mintegy annak hiátusát, ami az első három kötet tüzetesebb magyarországi recepciójának elmaradásával keletkezett.

Az *Érintések*től kezdődően a formaváltás mellé a tematikus bővülés is belép: a sokirányú tájékozódás a kortárs magyar költészetben, illetve a világirodalom értő figyelése az életmű

1 Tőzsér Árpád: *Mogorva csillag*. Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1963

2 Tőzsér Árpád: *Kettős űrben*. Tatran Kiadó, Bratislava, 1967

3 Tőzsér Árpád: *Érintések*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1972; Tőzsér Árpád: *Genezis*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1979

4 Tőzsér Árpád: *Genezis*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1979

5 Tőzsér Árpád: *Genezis*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1979, 166–167., [kolofon]. Nagyon fontos viszont látni azt is, hogy a megelőző évben jelent meg Cselényi László *Krétakor* című gyűjteményes kötete, rá egy évre a *Genezis* azonos formátumban, nagyobb méretben, néhány száz példánnyal magasabb példányszámban. (A *Krétakor* példányszáma 5150 volt, ebből 850 példány készült a Szépirodalmi Könyvkiadó részére, lásd Cselényi László: *Krétakor*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1978, 178–179. [kolofon].)

6 A kortárs magyarországi recepcióról lásd Csűrös Miklós: *Tőzsér Árpád: Genezis*. Kortárs, 1981/1., 156–157.; Görömbei András: *Tőzsér Árpád: Genezis*. Tiszatáj, 1980/9., 65–67.; Tüskés Tibor: *Tőzsér Árpád: Genezis*. Jelenkor, 1981/2., 188–190.; Pomogáts Béla: *Két szlovákiai magyar költőről*. Új Írás, 1980/1., 117–120., az erdélyiről K. L. [Kántor Lajos]: *Tőzsér Árpád: Genezis*. Korunk, 1980/4., 316–317., a felvidékiről Varga Imre: *Töredék vagy szintézispróba? (Tőzsér Árpád: Genezis)*. Irodalmi Szemle, 1980/1., 76–78.

7 Egy interjúban a szerző erről így vall: „Új kötetem nem lesz összefoglaló gyűjtemény, s még csak legjobb – vagy legjobbnak tartott – verseim válogatása sem lesz. Versszármazástan lesz: verseim egy csoportját emeli ki és állítja ok-okozati összefüggésbe. Genezis lesz: egy emberi és költői eszmélet kialakulását, történetét nyomozza visszafelé az időben." Idézi Tüskés Tibor: *Tőzsér Árpád: Genezis*. Jelenkor, 1981/2., 188.

alakulására is döntő súllyal bír. Mindeközben egy forduló tendencia is érzékelhető: míg az első két kötetben érezhetően a forma alakítja a tartalmat, addig az *Érintések* kötettől a tartalom kezdi rendezni a formát. E nagy volumenű fordulat legalább annyi figyelmet érdemel, mint a tematikai gazdagodás. Az ebből keletkező, erős lírai jelenléttel megtámogatott gondolati költészet szétfeszítette a lírai beszéd kereteit, megjegyezve, hogy a metrikus vers továbbra is jelen lesz e költészetben, de már nem kényszerként, hanem lehetőségként, s e különbség jelentősége döntő.

Az *Érintések* tartalmi-poétikai, szemléletmóddal összefüggő változásai jelentős befolyással voltak a Tőzsér-líra későbbi alakulástörténetére.[8] Németh Zoltán a változásokat a tárgyias költészet kódjai mentén látja olvashatónak, felhívva a figyelmet a magyar mellett a közép-kelet-európai és világirodalmi hatásokra.[9] Pécsi Györgyi ugyanakkor erős Tőzsér–Holan-párhuzamot lát a kötetben, emellett a szövegek kapcsán versredukciókról beszél, az értelmezhetőséget az olvasók irányába terjeszti ki: „Tőzsér is [akárcsak Vladimír Holan, betoldás tőlem: S.Cs.A.] a csonkítás végső határáig elmegy, addig a pontig, ahol már nem egyszerű dekódolni, megfejteni a vers üzenetét".[10]

Az *Érintések* verseiben sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak az epikus mozzanatok, valamint a képszerű ábrázolást időről időre – és egyre markánsabban – a fogalmak erős jelenléte keretezi, amelyek sok esetben művészi alkotófolyamatokkal hozhatók relációba. A tapasztalatok már oldott dikciójú szabadversekként materializálódnak, a központozás is visszaszorulóban, és az erős intellektualizmus, a képek objektivizálódása, a folytonosan visszatérő önreflexivitás jól jelzi az elmozdulást. A második ciklus versei pedig filmszalagot imitálva sorakoztatják fel az objektív lírához közelítő darabokat. A rövid, expresszív szövegek filmszerűek, sokszor zárlatosak; töredékességük az elszemélytelenedő, a lírai ént háttérbe szorító (de: nem felszámoló), erőteljes gondolatritmussal operáló szövegeket eredményez. Az elmozdulások (a tulajdonképpeni érintések) a kint és a bent dialektikáját teremtik meg; a külső terek mellett a belső terek dominánsabbá válnak (szoba, fiók, tizedik emelet, lakótelep stb.), ahogy a falu és város tértapasztalata is dialógushelyzetbe kerül. Emellett megfigyelhető a materiális komponensek (papír, kő stb.) jelenléte, ami a megfigyelések, a hétköznapi tapasztalatok transzfigurálásával, versbe írásával új esztétikai minőséget eredményez: a világot szemlélni képes, ám azt a gondolatisággal felmérő, átértékelő lírai szövegképzés verseit.

Kalligram Kiadó, Budapest, 2024

Az *Érintések* formai-tartalmi változásait figyelve egyértelműen érzékelhető, hogy a fenti formai változások mellett a megváltozott tar-

8 A recepció érzékelte a kötet kettősségét, annak ingadozó színvonalát, erről lásd Bata Imre: *Tőzsér Árpád új versei*. Irodalmi Szemle, 1972/10., 948–952.; Szepesi Attila: *Tőzsér Árpád: Érintések*. Kortárs, 1973/3., 507–508.

9 Németh Zoltán: *Az* életmű *mint irodalomtörténet*, 60–61.

10 Pécsi Györgyi: *Tőzsér Árpád*, 80.

talmi komponensek erősen oppozicionális, konfrontatív terepként tételeződnek. A változások pedig az *absztrakció* (a geometria, a létrehozás/alkotás médiumai, a képzőművészeti kifejezésformák megjelenése az írás folyamatában), a *materialitás* (a természetes mellett az épített, városi közeg hangsúlyos színrevitele) és az önreflexivitás (a lírai én reflektáltsága, eltávolítottsága, a test tematizáltsága) komplex fogalomhármasával írhatók le.

1. Absztrakció

A geometria szoros relációt képez mind a materialitással, mind az önreflexivitással. A sík- és térgeometriai kifejezések – tágabban: az elvont fogalmiság – az absztrakció eszközei; Tőzsér keresése, a lírai beszéd megújításának lehetősége e fogalmiság használatával távolodik el a konfesszionális lírai hangtól, a konkrét látványelemek helyére az elvont fogalmakat lépteti be. *A papír partján* metaforikus alaphelyzete, a *Szülőföldtől szülőföldig* Y-elágazása, az *Európé monológja* horizontja, az Éjszaka című vers saját felületüktől (!) elváló tárgyai (nemkülönben a széthullt mechanikus óraszerkezet) már ez első ciklusban is jelzik e változást.[11]

Ehhez társulnak azok a tevékenységek, amelyek a rögzítés különféle módozataival operálva tárgyszerűnek, személytelennek tűnnek, ugyanakkor az emberi tevékenységek révén mégiscsak a szubjektivitást emelik cselekvő, metareflexív pozícióba. A *hetedik kontinens* és a *tanulmány a balaton* lényegéről, valamint a *katonák* című versben a rajzolás jelenik meg („belerajzoltam hetedik kontinensnek / egy szomorú / buta embert"; „ilyen a balaton / mondta 1203-ban K / s rajzolt egy pókot"; „szórakozottan megkérdezte / tudom-e ki volt ratzel / aztán belerajzolt / a *provedu* életterébe"), az első ciklus Ősz című versének zárlatában feltűnik a szobor („Fölöttem Pinel repedt mellszobra / kőmetafora"), hogy aztán a *Szülőföldtől szülőföldig* megidézett Mestrovič-szobrában már a vers centrális szervezőjévé legyen.[12]

A festészet megjelenésére és használatára a kötetben két példát látunk. Az elsőt a 16. és a 20. századból, a Tintoretto-festmény a 16. században elkezdett, a 20. században befejezett parafrázisát, ahol az apostolok futballistává, Jézus edzővé változik, a bor helyett a kehelyben: ribizlimust.[13] A másodikat (mind a festményt, mind az írást tekintve) a 20. századból. A *cím helyett egy paul klee* kép *alá* című versben beazonosíthatóan Paul Klee *Um den Fisch* (*A hal körül*, 1926) című festményéből indul ki, mégpedig annak centrális alakjából, magából a halból.[14] Tőzsér szövege nem ekfrázis, hanem önfeltárási kísérlet, amely a hal azon részéről beszél, ráadásul szürrealista képek sorjáztatásával, amely a képen nem látható, s látszólag teljességgel kívül esik a kompozíció értelmezési tartományán is. A hozzárendelődés így jelentős (társalkotói) gesztussá válik, ráadásul az egész szöveget a cím helyére utalja, megváltoztatva, kvázi eltörölve ezzel az eredeti műalkotás címadását. Ugyanakkor mintha pontosan értené, s tovább is vinné Klee vallomását: „A művészet nem a láthatót adja vissza, hanem láthatóvá tesz".[15] Tőzsér számára a láthatatlan, a megnevezhetőség, a (ki)mondhatóság poétikai dilem-

11 Tőzsér Árpád: *Érintések*, 7.; 13–15.; 17.; 21.

12 *Uo.*, 36.; 37.; 38.; 11.; 13–15.

13 Tőzsér Árpád: *utolsó vacsora*. *Érintések*, 45.

14 Megjegyezzük, hogy Klee festményének lehetséges olyan olvasata is, hogy minden a hal körül van, a kompozíció legalábbis erre enged következtetni; a háttér dinamikus, hol asztalnak, hol égboltnak látható. S ha így, akkor, feltéve és megengedve, a kép centrális figurája a William Carlos Williams-i *A* vörös talicskát (*The Red Wheelbarrow*) is evokálja, ahol szintén az olvasás döntő mozzanata, hogy a címet komolyan véve kezdjük újra a világ figyelembe- és birtokbavételét. Ha így teszünk, valóban sok múlik rajta. Ahogy Klee esetében is, hiszen köztudott, hogy több Klee-festmény emblematikus jelölői a halak, erről lásd pl. Tilmann J. A.: *Aranyhal. Hívószavak Paul Klee követéséhez*. (Lásd https://www.c3.hu/~tillmann/irasok/muveszet/hal.html, utolsó letöltés: 2024. április 26.)

15 Paul Klee: *Alkotói vallomás*, ford. Tilmann J. A. (https://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/Klee/Alkot.html, 2024. április 26.)

mája e kötetben erős volt. A belső amorfikusságát szervezi látvánnyá, egyfelől belső szervek megnevezésével, másfelől szürreális képekkel: „úszni kezd a folyó a halban / mossa a víz a bordákat fákat / hajlik jobbra-balra a dallam / galylyain sárga rímek állnak / mély ragyogás kék rőt piros barna / a tüdő szív máj fojtott önfénye / a létezést bekerítve a burkon / fejjel lefelé sétál egy réce // a hal nem látható csak zártsága".[16]

A képzőművészeti tematikájú verseket az areális-temporális nyitottság-kiterjesztettség kapcsolja össze (ekképp a *Szülőföldtől szülőföldig*gel szintén erős rokonság állapítható meg), mindkét *Érintések*-béli vers a jelenben indít, hogy aztán a műalkotás konkrét, tapasztalati horizontjából indulva, téren és időn át egyetemes emberi tapasztalatokat fogalmazzon meg.[17]

Tőzsér nagy erővel formálja a késznek sohasem elfogadott objektumokat; mindig nyersanyagként (legyen az bármely műalkotás: szöveg, szobor, festmény, kép, mítosz) tekint rájuk, ahhoz a formálás szándékával áll, a végeredmény pedig egy sajátos, szubjektív szűrőn áteresztett, az olvasás jelenében újra realizálható vers. A médiumváltás, az átmenet tehát minden esetben áthozattal is jár, ebben az oszcilláló, intenzív térben (amelynek temporális és hermeneutikai nyitottságát mindig szem előtt érdemes tartani) a Tőzsér-vers úgy hoz létre új esztétikai minőséget, hogy meghaladja az ekfrázis pusztán leíró vetületét, és a reflexivitást a műalkotás mellé rendelve alakítja ki saját mintázatát. Tehát ezek nem ekfrázisok, nem palimpszesztusok, nem hommage-ok, nem pastiche-ok. Magam areális-mediális transzfigurációnak nevezném őket, ahol a műalkotás olyan apropó, amely termékeny dialógus eredményeképp, a továbbírás gesztusával, jelentős szubjektív jelenléttel hozza létre tőzséri lenyomatát.

A közegek közötti mozgás a későbbiekben egyre inkább az irodalom és a történelem tereinek effektív és hasonló intenciójú felkeresését jelenti, előkészítve a terepet a mítoszok kontextualizálásához, újraírásához. A médiumváltást végrehajtó versek részint elősegítették a hagyományos, érzelmi-indulati versbeszéd meghaladását, azt az objektív-intellektuális irányba mozdítva el. A lírai én pozícionálása, a lírai beszéd oldása, a gondolatritmus, az esszéisztikus, epikus jelleg, a mindent a versírás reflexivitásának alárendelő, kíméletlenül önfeltáró, szembesülő és szembesítő attitűd a Tőzsér-líra későbbi alakulására meghatározónak bizonyult.

2. Materialitás, közegváltás

Materialitás alatt Tőzsér költészetének alapanyagát és az *Érintések* esetében a közegváltással járó poétikai következményeket értem. Tőzsér – ahogy kortársai közül számosan – városba kerül, a pozsonyi miliő, valamint a referenciálisan elhagyott, ám az emlékezetben megőrzött gömöri, tágabb értelemben a városi és a vidéki léttapasztalat elegyül (markánsan a kötet második ciklusában), az *Érintések* versei ekképp dinamikus terepét képezik a 20. századi magyar nyelvű költészet e vonulatának. Tőzsérben erősen tudatosult: a részek felől is megmutatható az egész, amelynek szervező centrumában kétfajta tér- és léttapasztalat komponensei elegyülnek. Ehhez társulnak a tőzséri horizont tágulásából fakadó következmények: az utazások, a tágabb európai (mármár közép-európai, még nem Mittel-európai) és világirodalmi olvasmányok hatása.

Az *Érintések*-vetítéssorozat nyitó versében, a *radiátor*ban az élő, organikus, a termé-

16 Tőzsér Árpád: *cím helyett egy paul klee* kép alá. *Érintések*, 48.

17 Ez az alkotói eljárásmód a későbbi Tőzsér-kötetek azonos tematikájú műalkotásaiban is tetten érhető. Már a *Genezis*ben – ahol az *Érintések* kötet címadó ciklusa újabb versekkel bővült –, a *menekülés* című versben ott látjuk Paul Gauguin meg nem nevezett festményét (*Genezis*, 44.), az *Adalékok a Nyolcadik színhez* versei között ismét feltűntek a műalkotásokat-műemlékeket tematizáló versek (*A polai amfiteátrumban*; *Nagy Károly lovas szobrára*; *Tanulmány egy Bosch-képhez*). Tőzsér Árpád: *Adalékok a Nyolcadik színhez*. Madách Kiadó, Pozsony, 1982, 24–30. A téma sporadikusan végighúzódik az életművön, hiszen a későbbi kötetekben is találunk ilyen verseket, például a 2016-os *Imágók* kötet – felkérésre írt – *Segantini* című verse is ilyen. Tőzsér Árpád: *Imágók*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2016, 42.

szetes és a mesterséges objektumok társítását láthatjuk: „a szabadon hemzsegő dunai szelek / a térdéről ebédelő kőműves / felszívódtak a tízemeletes betonnövények / hol edénynyalábjaiba / már csak a radiátor tud róluk / az ő emlékezete a földszintig leér / rejtett csövekben kotyog a múltja".[18] A szél, dinamikus jelenléte, a kőműves, statikussága ellenére, ugyanannak a közegnek foglyává válik: a betonnövény metaforával Tőzsér érzékelteti a kettősséget, a holt edénynyalábok ugyanakkor a radiátort nem metaforikus, hanem inkább szinekdochikus pozícióba helyezik, az edénynyaláb organikussága az egész építményre vonatkozik, melynek fontos, nélkülözhetetlen része a növényiből fémszerkezetté váló radiátor. Ez viszont humán tulajdonsággal, emlékezettel bír, így a víz mozgása olyan perszonifikáció, ami egyszerre lehetne csak természeti (a mesterséges közeg szolgálatába állítva) és az emlékezés folyamatának kizárólagosan emberre vonatkozó jelölője.[19] A problematika a sorozat több darabjában előkerül: a „beépülnek az ég alá nyújtott / paraszttenyerek fényes városokkal" az optikai megjelenítés kapcsán érzékletes, erős képpel (öregek az erkélyen); az „egyenes vonalban / egyenletesen repülünk / mélyen alattunk / az utakon / fényes városok vonulnak" (*inerciák*) a felső perspektíva érvényesítésével, hogy aztán a *csallóköz* címűben egyszerre mutasson rá a horizontális és vertikális tértapasztalatra: „furcsa csapott farú ház / felriadt zsiráf a / füves pusztán / erős vállából / jegenye nyúlik / a madarak közé / tavasz van / az egérlyukak / mélyen belelógnak / a földbe / sziszegve keresik / az örök teret".[20]

A ciklusból külön figyelmet érdemelnek az ázsiai versek (*lehetőség*; *nyitottság*; *bokhara*; *szamarkand*),[21] amelyek Tádzsikisztán, Kirgizisztán és Üzbegisztán tértapasztalatát absztrahálják verssé. Természetes módon illeszkedik mindez az *Érintések* poétikai törekvéseihez; a *lehetőség*ben a teve ellipszisként íródik a szövegbe (megint a geometria), a kirgiz táj karéjként, majd a mesterséges, éjszakai fény Bunsen-égőkbe kerül, hogy aztán a két üzbég város kapcsán a szürrealizmus ismét szerepet kapjon: „szomorú szamarak úsznak a felszín s az iszap között"; „a szamarakban láthatóvá válik az iá / s a forgó égből lelógó csillagok / beleütődnek a kitartott kezekbe".[22]

Az *időnként kihuny a város és kigyullad bennünk a falu* a kötet egyetlen prózaverse.[23] Az *Érintések* ciklus későbbi, kötetegyüttesekben szerepeltetése a vers formai utóéletében több fontos változást hozott; az eredeti tipográfia már a *Genezis*ben megbomlik;[24] itt még igyekeztek tartani a sorvégeket (ez végül fellazul, a szöveg olvashatóságát átrendezve), a szöveg sorkizárása azonban elmaradt, így szabad versként tűnik elénk; mindössze két elválasztás[25] maradt a genezises szövegben, míg az eredeti

18 Tőzsér Árpád: *radiátor*. *Érintések*, 25.

19 *Betonnövényben* címmel a későbbi kötetekben önálló vers keletkezett. Tőzsér Árpád: *Betonnövényben*. *Genezis*, 26.

20 Tőzsér Árpád: *Érintések*, 26.; 39.; 44.

21 Tőzsér Árpád: *Érintések*, 40–43.

22 *Uo.*, 42–43. Itt érdemes felfigyelni a kéz visszatérő motívumára, amely a ciklus korábbi versében már szerepelt: „a lakók kiteregetik az erkélyre / a tenyérből emlékező / lengő öregeket", lásd Öregek az erkélyen. *Érintések*, 26. A testrészek egyébként is meghatározó szerepűek a kötet egészét tekintve; a rész reprezentálja az egészet, vagy az egész szétesettségét, széthullottságát látjuk.

23 Prózaversnek a téglalap alakú, gondolatritmussal operáló verseket nevezem, tudva és érzékelve a verstani terminológiában az elnevezés ingadozását. A témáról lásd Ősi János: *Prózaköltemények a Nyugat korszakától 1989-ig*. (Doktori disszertáció, https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/45292/Kd_10970.pdf?sequence=1&isAllowed=y, utolsó letöltés: 2024. július 19.)

24 Tőzsér Árpád: *Vetítés 7 (időnként kihuny a város és kigyullad bennünk a falu)*. *Genezis*, 31.

25 Az elválasztással a prózavers azt a lehetőséget teremti meg, hogy a mai értelemben vett sorkizárt szöveg helyett csonkolt szóalakokkal zárja a sort, és egyben kezdje a következőt, ez ritmikailag pedig még inkább erősíti a sorvég-sorelő hangsúlyos pozícióját, valamint a következő sorba lépés esetlegességét, vagy éppen annak szándékoltságát aknázza ki. Az életmű további alakulása szempontjából ez fontos előkép, mivel Tőzsér a későbbiekben is ír ilyen verse-

négy ilyen szöveghelyet tartalmazott. A *Körök* válogatáskötetében rehabilitálják a szöveget, amennyiben visszaállítják a téglalapos alapformát, a sorok azonban eltérő tördelést kaptak, öt elválasztással.[26] A *Négy negyed* a Genezis-féle szövegváltozatot megtartotta, és sikerült is sorkizárni a szöveget.[27] *A vers ablakán kihajolva Érintések* cikluscím alatt hozza a szöveget, újfent azzal a problémával szembesítve minket, hogy a szöveget sorkizárttá kellett volna tenni, így a szöveg se a szabadverses, se a prózaverses formai kritériumnak nem tud eleget tenni.[28] Az *Erről az Euphorboszról beszélik* pedig *A vers ablakán kihajolva* formai megoldását változtatás nélkül vette át.[29] A szöveg emellett a központozást is sajátosan használja: csak pontokkal operál. A vers tartalmilag a 20. század második felének generációs tapasztalata; a váratlan áramszünet a városi tájat a falusi közeghez engedi közelíteni, közben pedig az egyénileg átéltek a címben szerepeltetett többes számmal közösségi tapasztalattá lesznek. Mindez már az *Örvénylő idők*ben, előképe, Duba Gyula 1982-ben megjelent regényére reflektálva.[30]

3. Önreflexivitás, testrészprezentáció

Az *Érintések* első ciklusának meghatározó vetülete a test részeinek prezentációja. A *Kőlegelőn* ciklus egy kivételével valamennyi versében találunk testrészeket; általában részként állnak az egész helyett, változatos elrendezettségében, a testrészek mellett a belső szerveknek, illetve a hozzájuk kapcsolódó tevékenységeknek is jut szerep, jelenlétük a második ciklusba is áthúzódik.[31] Ebből látható, hogy Tőzsér ekkor a testrészek metonimikus szerepeltetésén keresztül látta megvalósíthatónak az önreflexiót.

A ciklust nyitó *A papír partján* (bordák, arc, szív), az ezt követő *Változatok az anya-fiú motívumra* (szívhang, körömágy), *Kőlegelőn* (tüdő, talp), *Ősz* és a *Zuhogások* (mell, mellkas, száj) egyaránt tematizálják a testet. A *Szülőföldtől szülőföldig*ben annyiban változik a helyzet, hogy a szövegben a Jób-szobor részeit látjuk, amelyek a szobor részeiként kerülnek elénk, az arctól a végtagokon át a tüdőig; az ezt követő szakaszban a szobor beszélni kezd, szólama azonban fokról fokra tér el a bibliai szövegtértől, és közelít a szülőföld tőzséri viszonyrendszeréhez. A szöveg tehát több lírai énváltással jut el a zárójeles nyitánytól a zárójeles zárásig, hol objektív, leíró, hol imaszerű, emelkedett, szubjektív beszédmóddal. „Uram leszakadozott rólam / udvarom házam / rétjeim eldobva / tetves rongyok / Lemálltak rólam a gyolcsok / szándék szülőföld halál / minden amiben látható voltam / Csak kezed érzi hogy vagyok / Testből kihúzott / végső suhintás / Hull rám a kék mázas égből / nagy cseppekben az ecet".[32] A szöveg záró szakaszában ehhez társul még Milan Rúfus *Okno* című versének szlovák nyelvű részlete, amely beékelődik a szakasz kezdő négy és záró két sora közé, emblematikusan jelezve az anyanyelv, a szülőföld, a több-

ket, ahol éppen ezt a formai-poétikai jellegzetességet alkalmazza, lásd erről a *Tanulmány egy kucsma (és a költészet) természetéről* című verset, ahol Tőzsér a központozás mellett az elválasztójelet is hatályon kívül helyezte, a szöveg pedig a kötöttség és a szabadság eligazító, egyben állandó bizonytalanságban tartó dinamikus terepévé lett. Tőzsér Árpád: *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1989, 17–22.

26 Tőzsér Árpád: *Vetítés 7 (IDŐNKÉNT KIHUNY A VÁROS ÉS KIGYULLAD BENNÜNK A FALU)*. In: Tőzsér Árpád: *Körök*, 131.

27 Tőzsér Árpád: *Vetítés 7 (időnként kihuny a város és kigyullad bennünk a falu)*. In: Tőzsér Árpád: *Négy negyed*, 39.

28 Tőzsér Árpád: *IDŐNKÉNT KIHUNY A VÁROS ÉS KIGYULLAD BENNÜNK A FALU*. In: Tőzsér Árpád: *A vers ablakán kihajolva*, 24.

29 Tőzsér Árpád: *időnként kihuny a város és kigyullad bennünk a falu*. In: Tőzsér Árpád: *Erről az Euphorboszról beszélik*, 30.

30 Tőzsér Árpád: *Örvénylő idők. Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, 5–11. A hivatkozott regény: Duba Gyula: *Örvénylő idő*. Madách Kiadó, Pozsony, 1982.

31 Lásd erről a második ciklus verseit: öregek az erkélyen; *búcsúcsók*; *fogak*; *inerciák*. *Érintések*, 26.; 27.; 35.; 39.

32 Tőzsér Árpád: *Szülőföldtől szülőföldig*. *Érintések*, 14.

nyelvűség bonyolult, feloldhatatlannak tűnő viszonyrendszerét. A vers az egész kötet legbonyolultabb felépítménye, amely szabadverses szakaszokkal operál, több lírai beszédváltást hajt végre, egyben ez az első, a recepció által is pozitívan megerősített, szülőföld tematikájú Tőzsér-szöveg.[33]

Az *Érintések* kötetben Tőzsér amellett, hogy megújítja a formakultúrát, már szélesebb horizontra tekint: versei itt még sokszor gnómikusak, rövidek, sokszor a fragmentum érzetét keltve. Ugyanakkor az intellektuális tendenciák megerősödése, a szabad vers gondolatritmusa, a mondatkereső attitűd, a metonimikus elrendezettség már látni engedi, hogy a kötöttségek és a hagyománytisztelet béklyóitól egyre inkább megszabaduló, erős szubjektivitás milyen irányba mozdul. A forma teremtése; a tartalom primátusa, ehhez a megfelelő forma alakulása a műalkotás létrehozásának idejével szimultán – a létrejövő műalkotás a lírai beszéd felszabadulásához, egyszersmind bonyolult felépítményű hosszúversekig, szövegegyüttesekig vezetett.

Földi paradicsom (2022; textil vegyes technikával, gépi és kézi hímzéssel; 50x50 cm)

33 Pécsi Györgyi: *Szülőföldtől szülőföldig*. In: Uő.: *Tőzsér Árpád*, 72–77.; Elek Tibor: *„Milyen rend az, amit a vers ír?" Tőzsér Árpád költészete a nyolcvanas években*. Alföld, 1994/4., 59.; Fónod Zoltán: *Tőzsér Árpád indulása és első költői korszaka*. Fórum, 2005/4., 218–220.; Görömbei András: *Tőzsér Árpád*. In: Uő.: *A csehszlovákiai magyar irodalom, 1945–1980*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 317–318.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM ◀

„A messzi rokon"

Orbán Ottó Óda a tavasz szelleméhez *című versének elemzése*

Az Orbán Ottó verseiben megalkotott betegségtematika[1] egyik reprezentatív darabja a *Kocsmában méláz a vén kalóz* kötetben megjelent *Óda a tavasz szelleméhez* című költemény. Noha Orbán betegséggel kapcsolatos metaforizációi nem követnek valamiféle egyértelmű, belső, költészeti „szabályelvre" utaló szigorú kategorizálást (hiszen láthatóan mindig az adott vers logikáján belüli érvénnyel veszik föl szerepeiket), néhány jellemző vonás majdnem minden ebbe a tematikába illő versére érvényesnek tűnik. Ilyen, például, hogy az öregedés–megbetegedés–halál közeledte szinte minden esetben valamiféle alku (melynek alapja test és lélek korábbi harmóniája) felbomlásaként, megszűnteként jelenik meg. Ez, jellemzően, a test „hibájaként", esetleg „csalásaként", „árulásaként" realizálódik, de, mint látható is, nem minden esetben.

Az említett versben ugyanis Orbán, test és lélek kettős viszonyában, ugyancsak aktív szereplővé teszi meg a „tavaszt" (ami a vers értelmezési körében leginkább a fiatalság fogalomkörének jelentésmátrixával korrelál). Az *Óda a tavasz szelleméhez* belső viszonyrendszerében ide, a tavasz kvázi „felelősségi körébe" kerül a bűnelkövetés momentuma, mert bár a tavasz, ahogy a versfelütésből megtudjuk, pozitív vonásokat mutató, szimpatikus entitás („Ó bársony léptű tűzlény, szép tavasz!"),[2] külső vonásai félrevezetőnek, csalókának bizonyulnak. A tavasz „hazudja" ugyanis az örök ifjúságot (vagy legalábbis elhallgatja annak nem-végtelen mivoltát), aminek a naiv és balga lélek „bedől", elvégre a tavasz afféle álruhás, rejtett „boszorkány":[3] „Boszorkány, mert zengő faiskoládban / nincs más tantárgy, csak a halál".[4] Így lesz az örökifjú lélekkel mindinkább összeegyeztethetetlen fizikai állapotot mutató test viselőjéből (Orbán Ottó konkrét betegségére utalva, egyértelmű-direkt önreferenciális utalással) „rángatódzó gnóm". A vers 1-es számmal megjelölt szakasza tehát hármas viszonyrendszert állít föl, melyben a tavasz, titkolózó-hazug[5] (tehát: rossz) tanárként, félreinformálja az élet legfontosabbként feltün-

1 Ennek részletes bemutatásához ld. két korábban közreadott, vonatkozó tanulmányomat: Nyerges Gábor Ádám, *„egy fejben is belátható táv". A betegség mint vezérmotívum Orbán Ottó költészetében*, *Alföld*, 2021/5, 85–93.; Nyerges Gábor Ádám, *„A makacs hullámmozgás" – öregedés–betegség–halál. Hármas motívumelemzés az Orbán Ottó-életműben*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2021/1, 74–82.

2 Orbán Ottó, *Kocsmában méláz a vén kalóz*. Új versek, 1993–94, Helikon Kiadó Kft., Budapest, 1995, 31. (A továbbiakban e szövegkiadásra hivatkozom.)

3 A *Hallod-e te sötét árnyék* kötet nyitóversében (*Utószó*) is „boszorkányként" jelenik meg a „hazug" jövő: *„Jöjj, hazug boszorkány, fényes jövő!"* Uő, *Hallod-e te sötét árnyék. Új versek 1995–96*, Magvető, Budapest, 1996, 5.

4 Hivatkozott kiadás, Uo.

5 Ugyancsak a hazug tavasz (illetve az újjászületés „örök nyarának") attribútuma gyanánt jelenik meg (Orbán pályája kezdetétől fogva költészete egyik legfontosabb szimbólumaként) a *zöld* lomb, az *Ostromgyűrűben* kötet *Tudósítás a kés alól* című versciklusa nyitódarabjában (*Lázár előjön a sírból*): *„vegyem készpénznek, amit a zöld lomb hazudik*". Uő,

tetett tapasztalatáról („Csak az, // hogy ami jön, megy is")[6] az ebben a szakaszban még csak sejtetve, de konkrét megnevezés által nem jelen lévő, naiv lelket, mely „átverésnek" a test ezúttal elszenvedője lesz. Ha ezt a viszonyt összevetjük más, vonatkozó versekhelyek megfigyeléseivel, láthatóvá válik, hogy az Orbán-betegségversek alapkonfliktusa és kiindulóhelyzete nem változik, pusztán annak más-más perspektívából történő megjelenítése zajlik le bennük. A test ugyanis lehet hazugság áldozata, de egyben maga a hazug áruló is (vö.: „Ajaj, megcsal a testünk, megcsal az ordas kurva, / azt hazudja, minden megmarad"),[7] az árulás aktusa azonban ugyanarra vonatkozóan, ugyanolyan hangsúllyal marad e versek fontos logikai eleme.

A második szakasz a test (e versben leosztott szereplehetőségei alapján) tehetetlen, inaktív, áldozati jellegét hangsúlyozza, fejti ki. Az egy szakasszal korábban „a tévének nyilatkozó", „rángatódzó gnóm" elsősorban cselekedni vágyó, de érdemben cselekedni képtelen, akadályozott, a külső hatásoknak teljességgel kiszolgáltatott szerepben láttatik mint „[P] uszta lobogás, rúd nélküli zászló".[8] A tavasz pedig immáron a gyarló, megromlott állapotú test által elérhetetlen, más szférában tevékenykedő, megfoghatatlan és illékony (isteni vagy azzal egyenértékűen távoli, és magasabb szinten lévő) erőként tételeződik: „Nyilazhatok rád, prédám csak madártoll, // nem te magad, testtelen suhanás",[9] akinek/amelynek a neve mindegy, hogy „Mi Atyánk a Mennyben / vagy Általános Relativitás";[10] mindkét esetben szenvtelen, a szenvedő, erőlködő test sorsa iránt közömbös, érzéketlen, arról nagy valószínűséggel nem is értesülő létezőként jelenik meg. Ilyen elhagyatottságában nem csoda, ha a test védtelenül vergődve kell *tűrje a sors szeszélyeit (az érzékletes képben érdemes megfigyelni a beleszőtt, újabb meglehetősen konkrét referenciális betegségutalást): „Nézd, görcs dobál, mint vasvilla a szénát, / a halálos csűr szálkás küszöbén át!"*[11]

A vers harmadik szakasza az emberi élet örök tapasztalatára koncentrálva szólítja meg ismét a tavaszt, egyben árnyalva is a hazug boszorkányról kialakított képzetet. Itt a tavasz már mint „fényes ostoba" tűnik föl (a megszólításban ismételten isteni vagy azzal egyenértékű hatalmat tulajdonítva neki), amely bár „minden titkot tud", még sincs tudatában annak a bizonyos legvégső, fontos tapasztalatnak, mely szerint: „csak egyszer és többé soha!"[12] Ennek fényében tehát a tavasz/ifjúság nem elhallgatta mindezt az ifjonti lélek elől, hanem maga sem tudott róla. A vers belső viszonyrendszere közelít ezen a ponton az Orbán egyéb, hasonló tematikájú műveiben fölvázolt, dualisztikus felosztáshoz, amennyiben a tavasz mint az ifjúság jelképe valójában hasonlóan naiv és tudatlan, mint a lélek, a lélek viszont, a testtel összhangba kerülve, hasonlóan isteni lényegű, mint a tavasz:[13] „egy nyarunk is lehet örökkévaló, / és egymást ölelő testünk maga az Isten, // és pornófilmünk bibliai kép, / melyen a sár kéjes testnedvei / lélekké párlódnak valamiképp…".[14] Az a bizonyos, sajátosan orbáni, dacos, kvázi mégis-

Ostromgyűrűben, Magvető, Budapest, 2002, 17.

6 Hivatkozott kiadás, Uo.

7 Uő, *Szép nyári nap, a párkák szótlanul figyelnek*, Magvető, Budapest, 1984, 49.

8 Hivatkozott kiadás, Uo.

9 Hivatkozott kiadás, Uo.

10 Hivatkozott kiadás, Uo.

11 Hivatkozott kiadás, Uo.

12 Hivatkozott kiadás, 32.

13 Ehhez ld. még *Az éjnek rémjáró szaka* kötet *Dal a kockázatokról és mellékhatásokról* című versében ugyanezt a tavasz–fiatalság–naivitás fogalmi hármasságot: *„Életben tart fiatalságunk maradék könnyelműsége, / E vizet árasztó és füvet sarjasztó erő."* Orbán Ottó, *Az éjnek rémjáró szaka*, Magvető, Budapest, 2002, 15.

14 Hivatkozott kiadás, Uo.

morál-mentalitás,[15] mely a szerző (korántsem kizárólag) betegségverseinek szintén meghatározó eleme, itt a test és lélek közös (ugyancsak meghatározó elemként említhető) csodatétele által az isteni erővel hasonlatos erejű csodát felmutatni képes (emberi léptékű) élet nagyszabású felmutatásában fogalmazódik meg – miközben az isteni „fényes kontár" és „kétbalkezes mester" tevékenységét elszenvedő, így hát: tökéletlen ember, a maga sajátos módján, mégis egy szintre kerülhet vele („egymást ölelő testünk maga az Isten"):[16] „Nézd, fényes kontár, kétbalkezes mester, / mit művelt életlen bicskád a testtel!"[17] Az ember (vagy: emberi léptékű) és Isten (vagy: isteni) között a különbség tehát nem a csodára való képességben és hatáskörében, hanem annak *fenntarthatóságában* rejlik: míg az isteni erő örök és állandó, az ember (legalábbis: az emberi *test*), ugyanilyen potenciál birtokában, az idő előrehaladtával, elhasználódik.

Ennek eredményeképp válik olyanná, amilyennek a negyedik szakasz újra bemutatja (külsődleges vonásai alapján – s mint a vers minden korábbi, a test leépülését tematizáló szöveghelyén, ezúttal is a görccsel, önkéntelen rángással, bénultsággal és ide-oda szédülő mozgással járó, specifikus betegség tüneteit is beleszőve a valóságreferenciáktól jellemzően elemelt, univerzálissá absztrahált versvilágba): „Homlokom ráncos, hajam legyalulva, / arcom és ajkam össze-vissza ráng, / a kezem mintha repülni tanulna".[18] Az idézett három sorban egyszersmind láthatóvá válik, hogy Orbán Ottó ezen versében is egyazon értelmezési tartomány mátrixán belül láttatja az öregedést és a betegséget: mégpedig az öregedést *is* betegség gyanánt, azzal egyneműként, végső soron mindkettőt a halál közeledtét jelző *tünet*ként. Az idézet utolsó sora pedig ismételten hangsúlyozza isteni és emberi kontrasztját, méghozzá az Orbán által ilyen és hasonló szöveghelyeken (a külön szférákat összekötni lehetővé tevő, vagy éppen ilyen minőségében hiányzó *csoda* egyik szimbólumaként)[19] előszeretettel használt repülés fogalomkörével. Ez esetben a gyarló, romló, öregedő és beteg ember(i test) kényszeres rángása, tehát a betegség fizikai tünete a repülés csodájának groteszk torzképet produkáló imitálásaként tűnik fel, hangsúlyozva a repülni tudás képességével megjelenített, csodálatos szabadság és a nem hogy csodára, de már alapvető funkcióira sem teljesen alkalmas, romló test („falábamon egy béna bábu szédül")[20] közötti, jelentős különbséget. Ezen a ponton épül be a vers értelmezési körébe az Orbán betegségszimbolizációira jellemző (ld. akár az *Ostromgyűrűben* vers-, illetve kötetcímet) háborús-militáns képzetkör. A test ezúttal is – bár e művében ezzel a konkrét szóval nem megnevezett, de egyértelműen erre utalva leírt – *ostrom* alatt álló, „fölgyújtott" és „porig rombolt" vár.[21] S bár ezek alapján az ostrom kimenetele nem kérdéses, a test (a legtöbb orbáni betegségversre szintén jellemző attitűddel) dacosan még nem adta föl

15 A fogalom itteni alkalmazásának alapjául ld.: Tarján Tamás, *Orbán Ottó: A XX. század költői*, Bárka Online. 2014. február 17. (interneten: http://barkaonline.hu/uzenet-a-palackban/3873-uezenet-a-palackban-22 – hozzáférés: 2024. 08. 26.)

16 Hivatkozott kiadás, Uo.

17 Hivatkozott kiadás, Uo.

18 Hivatkozott kiadás, Uo.

19 Ld. ennek, a két szféra és a kettő között voltaképp „közvetítő" csoda egymáshoz való viszonyának önreflexív megverselését Orbán *Egy bőven termő barackfa* című allegorikus, rövid költeményében: „Gyökerem a feketeségben, ágam a tündöklésben (élet és halál röghöz kötött, duális / világképe!), és köztük a törzsem, a megviselt, kiszáradásnak indult, hámló kérgű, göcsörtös / erekkel huzagolt, emberi test. // Kinek miféle csodája az, hogy agyam ágboga közt még most is vers terem?" Uő, *Lakik a házunkban egy költő. Új versek, 1999*, Magvető, Budapest, 1999, 14.

20 Hivatkozott kiadás, Uo.

21 Ld. még (az „ostrom" szó ezen a szöveghelyen egyértelműen Budapest gyerekfejjel átélt ostromára, nem pedig a megbetegedő-romló test szimbolikus ostromállapotára utal! – mégis jelzésértékű, hogy a „rom" szóval kerül rímhelyzetbe): „a kezdet méze, a téboly, az ostrom, / a tigris test, a gyönyörre éhes – / a bujaság klastroma most rom…" Uő, *Hallod-e te sötét árnyék. Új versek 1995–96*, Magvető, Budapest, 1996, 6.

a küzdelmet, elvégre „hosszú lángnyelv csap ki belőle végül",[22] mely nem más, mint a (a vers belső relációjában először csak itt, a negyedik szakaszban szereplőként ábrázolt) lélek. A versszöveg innentől, különböző hasonlításokkal-megfeleltetésekkel, a lelket a költőhöz hasonlatosként írja le, s e kettő közös vonásaiként mindkettőt „lázadó, vad süvölvénynek" minősíti, tehát egyaránt zabolázatlannak és naivnak. A költő (és egyben tehát a lélek is) a lázadás-dac momentuma után, Orbán verseinek logikája szerint elmaradhatatlanul következő elemként, a csoda[23] ereje által képes mindenhatóvá, istenivé válni („költő, ki versében maga az úr, / s kinek csak belső törvénye a törvény").[24] Ebben a szakaszban először csupán e sokszoros áttételt (test/ember, lélek/költő/„[mindenható] úr") végrehajtó pár sor zárlatában adresszáltatik az ódaként aposztrofált vers alapvető megszólítottja, „az ifjúsággal" többé-kevésbé egyenértékűnek mutatott tavasz, mégpedig egy kérés-fohász által. E megszólítás alkalmazásával hajtja végre a vers test és lélek, porig rombolt vár és mindenható költő legradikálisabb, nyelvtanilag is egyértelműen elkülöníthető szétválasztását, mikor a versbeszélő így szól: „Ne engem, őt segítsd".[25] Ezzel egyszersmind az olvasó számára is egyértelművé válik, hogy a versbeszélő a megnyerhetetlen háborúban álló, vert helyzetben ostromolt test, amely/aki, tudatában menthetetlen helyzetének, nem saját maga, hanem a költőként láttatott lélek megsegítése végett kéri a(z isteni hatalmú) tavasz-fiatalság segítő közbeavatkozását. Ezt a különválasztást retorikailag is hangsúlyozandó, a versszöveg ezen a ponton „a messzi rokonként" hivatkozik a költő lélekre, ezzel árnyalva is az éles különválasztást: test és lélek tehát mégsem egymástól teljesen független entitás, nem teljes meghasonulásuk-elkülönbözésük sem, távolságuk, azonban, mégis: „messzi".[26] A vers logikája szerint ez érthető, hiszen az örökifjú lélek és a minduntalan romló test állapotai valóban folyamatosan távolodnak egymástól, azonban, sajátos perspektívaválasztással, mégis-csak a versbeszélő test az, amely „messzinek" titulálja a lelket, holott a távolodást, a statikus állapotú lélek*től* vonatkoztatva, önnön romlása által a test hajtja végre.

A vers nagyfokú rokonságot mutat *Az éjnek rémjáró szaka* kötet *A rejtőző rokon* című darabjával, mely ugyancsak a perspektívákkal játszva teremti meg távolság-közelség feszültségteli viszonyát, egészséges, ifjú (lélek) és beteg, öreg (test) között: a vers felütésében „[E]gy öregember ül a szokott helyemen",[27] tehát egyértelműen az (örök)ifjú tudat szólal meg, de a hat versszaknyi versszöveg féltávjánál („Megutáltam fiatalságom eszméletlenül pazarló verselését")[28] már érezhetően nem a fiatalság perspektívájából formálódik a versbeszélő szólama, ami egy versszakkal később, a „rejtőző", fiatal tudat mint rokon megszólításánál, még inkább egyértelművé válik: „Legyél te a mesterem, titokban bennem rejtőző rokon, / velőt rázóanszemtelen kamasz".[29]

Amiben pedig az ostromlott test a tavasz beavatkozását kéri a lángnyelvhez hasonlatos lélek számára, nem más, mint hogy segélje,

22 Hivatkozott kiadás, Uo.

23 Ld. az orbáni „a költészet hatalma" fogalomkörrel kapcsolatban belátottakat alábbi tanulmányomban: Nyerges Gábor Ádám, *Rögeszme és szabadság. Orbán Ottó* költészetének fogalom- és szimbólumhasználatáról, *Győri Műhely*, 2020/5–6, 96–102.

24 Hivatkozott kiadás, Uo.

25 Hivatkozott kiadás, Uo.

26 Ehhez nagyon hasonló viszonyt vázol föl a kötet vége felé olvasható *Tükör által homályosan* című háromsoros vers is, melyben a saját arcképét néző lírai beszélő így fogalmaz a tükörben látott személyről szólva: „Ismerem, de mégsem". Hivatkozott kiadás, 94.

27 Uő, *Az éjnek rémjáró szaka*, Magvető, Budapest, 2002, 50.

28 Uő, *I. m.*, Uo.

29 Uő, *I. m.*, Uo.

„míg verssora legvégén ott nincs a pont".[30] A három-négy sorral fentebb tehát még csak egymáshoz hasonlított költő és lélek a negyedik szakasz záró sorában immáron teljes azonosulással válik egyneművé: a szabad lélek (a testből „kicsapó" lángnyelvként) írja a verset, s ennek véghez vitelében van szüksége „a tavasz" erejére.

Az ötödik (záró) szakasz Orbán csodaleírásaira jellemző, csak-félig-visszavonó, árnyaló iróniával él: a csodatevő (verset író), a test romlása ellen lángnyelvként harcoló lélek mindeközben („süvölvényként" tudatlan) naiv, butuska[31] szájhősként jelenik meg – tevékenysége egyszerre megmosolyogtató és elbűvölő: „Hadd járjon csak a szája! / Hadd űzze zenés hókuszpókuszát, / hogy rabul ejtsen rabulisztikája!"[32] Ez a fajta láttatás a buta-naiv, de egyben csodás fiatalság képzetköre kapcsán jellemzően konvergál azzal, ahogyan Orbán Ottó verseiben (és esszéiben is) rendre lefesti fiatalkori önmagát, ezt a kettősséget nemegyszer kiterjesztve egyszersmind szűk értelemben vett generációjára, de akár egy egész korszak általános(ként bemutatott) érzületére, *korszellemére* is.[33]

Az isteni szféra a nem kérdéses végkimenetelű ostrom képzetével egy nagyszabású, apokaliptikus képben találkozik: „Ha megnyílik az ég és mennydörögve / szakad a könny, a vér, a szenny, a sár / zivatara az égő délkörökre, / s négy lovas kürtöli a hírt, a V É G É T".[34] A lélek azonban még ezzel a végső és emberfeletti erejű ostromállapottal is (ismét összefüggésben láttatva lázadást és csodálatost) *dacolva, csodás módon* megtagadja a kapitulációt, mégpedig „zenés hókuszpókusza", tehát a költészet hatalma-csodája által; hiszen a végső pusztulás közben is csak (egyszerre naivan és vakmerően) „mondja a magáét, az emberét / és nem ismeri be a vereségét".[35] A vers zárlata a dacos-csodás Orbán-versekre jellemző módon egyszerre hirdeti a vereséget (a földhözragadt, rideg realitás perspektívájából nézve) és valamiféle erkölcsi győzelmet, s (ugyancsak Orbán más, hasonló típusú verseire jellemző módon) tragikomikusan értékeli, egyszerre kétféle perspektívából, a versben megjelenő, dacos mentalitást, mely felfogható értelmetlen, szélmalomharcszerűen nevetséges küzdelemnek, de egyben ugyanolyan érvénnyel a humánum egyedüli és utolsó lehetőségeként is adott helyzetben. Így pedig a halál, tehát a vereség beismerésének megtagadása egyszerre tűnik föl nevetséges, korlátolt csökönyösség és végső morális diadal gyanánt, a legyőzhetetlen és rideg, emberfölötti hatalommal („kinek a neve Mi Atyánk a Mennyben / vagy Általános Relativitás")[36] vívott örök és megnyerhetetlen csatában: „S ha föld nyeli el, lentről kiabál: / »Nem éltem-e eleget, hol a Halál?«".[37]

***

30 Hivatkozott kiadás, Uo.

31 Vö. a kötet egyik későbbi pontján olvasható versének (*Változat a tizennyolc éves József Attila témájára*) ezzel párhuzamba állítható, ezt a minősítést expliciten rögzítő két sorával: „Ó istenek sugárzó bujasága, / mi szebb, mint az ifjúság butasága?" Hivatkozott kiadás, 98.

32 Hivatkozott kiadás, 33.

33 Vö. pl. az *Azok a bizonyos évek* és a *Költő a hetvenes* években című versek elemzésében leírtakkal, vonatkozó tanulmányomban: Nyerges Gábor Ádám, *„Jó vicc. Az életünk múlik rajta". Orbán Ottó verses pályareflexiói az* Alvó vulkán című kötetben, *Prae*, 2018/4, 117–135.

34 Hivatkozott kiadás, Uo.

35 Hivatkozott kiadás, Uo.

36 Hivatkozott kiadás, 31.

37 Hivatkozott kiadás, 33.

GYARMATI GABRIELLA

Olyan, mint egy negyven év után most kitört vulkán – Völgyesi Éva képzőművész[1]

Egy kiállításmegnyitón vagyunk, de mégis egy iskoláról kell beszélnem először. Mindannyian tudjuk, hogy miért.

A középfokú művészeti képzés mai békéscsabai résztvevői nem is tudják, hogy néhány évtizeddel ezelőtt az országban csupán három intézmény működött hasonló profillal. Budapesten, a Török Pál utcai „kisképző", a pécsi szakközépiskola és a Békés vármegyeiek által leginkább preferált szegedi Tömörkény. A Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola. De ne szaladjunk ennyire előre…

Völgyesi Éva a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola földrajz-rajz szakán szerzett diplomát 1976-ban, később pedig a Magyar Iparművészeti Főiskola vizuális- és környezetkultúra szakának textil tagozatán folytatta tanulmányait. Első diplomája megszerzésének évében, 1976-ban a szeghalmi Sebes György Általános Iskola rajztagozat-vezető tanára lett. Tizenkilenc évet töltött ott, de már akkor olyan világot teremtett, melynek bizonyítékai ma is meglepnek bennünket. Nagyon európaian gondolkodott, és évekkel az Európai Unióhoz való csatalakozás előtt ő már csatlakoztatta tanítványait az európai vizuális kultúrához. Ez az akkori vidéki Magyarországon nem volt általános és tudjuk, sok iskola, van, ahol a folyamat máig sem zajlott le. A kapcsolatok nem csupán szellemi értelemben értendők, hisz a szeghalmi diákok az 1980-as években megnyerték az amerikai béke nagydíjat és nem egyszer öt diákját is felvették ugyanabban az évben a „kisképzőbe". Csak ezek után, 1995-ben érkezett Csabára. És a heroikus történet ekkor vette kezdetét…

Éva az akkor már jól bejáratott rendszerben évek óta működő rajztagozat életének mindennapjait szerette volna megváltoztatni, mert látta, hogy több tehetséges diák tanulása, továbbtanulása kerül veszélybe a közismereti tárgyak területén mutatkozó hiányosságok miatt.

Harmati Béla, a Déli Evangélikus Egyházkerület akkori püspöke nagyfokú érzékenységgel reagált Éva megkeresésére, amelynek lényege az volt, hogy hozzanak létre egy művészeti tagozatot a Békéscsabai Evangélikus Gimnáziumon belül. Sokan pártolták a kezdeményezést, de látható, hogy mennyit ér egy olyan püspök elismerő pártfogása, akinek társa az életben egy textilművész.[2] Igen gyorsan megvalósult az ötlet; 1998-ban indult a szakközépiskolai képzés. Éva volt az ötletgazda és 2016-ig az intézményrész vezetője igazgatóhelyettesként. Ugyancsak 1998-ban indította el az alapfokú művészeti iskolát is, amelynek tevékenységébe a mai napig az évente megren-

1 Elhangzott a kiállítás megnyitóján, a Csabagyöngye Kulturális Központ Békéstáji Galériájában, Békéscsabán, 2024. július 25-én.

2 Polgár Rózsa

dezett Városi Gyermekrajz Kiállításon nyerhetünk bepillantást mindannyian.

A művészeti szakközépiskolai oktatás először csupán két szakkal működött; grafikával és festészettel nyitottak. Nem sokkal később a szakok száma kibővült a textil és a kerámia szakkal. Amikor a kiállítás anyagának összeállítása miatt találkoztunk Évánál, ekképpen idézte fel azokat az időket: „Hogy mennyi küzdelemmel járt, senki nem tudja elképzelni. Meg kellett találni az egyensúlyt…"

De mi között is kellett egyensúlyt teremteni? A szakmai és a közismereti tárgyak között a kettőhöz tartozó elvárásrendszer kidolgozásával, a tanárok és diákok között, a szabadabb művészeti szellem és a fenntartói, azaz az egyházi elvárás között.

Éva szerint „a Jóistenhez a művészeteken keresztül kerülünk a legkönnyebben közel". Utóbbi nem csak egy évtizedeken keresztül használt, akármikor hatásosan előhúzható gumicsont mondat volt a számára, hanem a legmélyebb hitvallás. Törekvéseinek legtisztább lényege. Iránytű. GPS.

Visszatérve a Művészeti Szakközépiskolára, az elképzelt intézményideának megfelelően, de a városban elérhető, megcélozható tanárgárdát kérte fel, amelynek tagjai a korábbi rajz tagozat munkatársai, Lonovics László, Udvardy Anikó, Szereday Ilona és Széri-Varga Géza voltak. Hozzájuk nem sokkal később – a jelenlegi kiállítást is életre hívó – Gnandt János csatlakozott. Még fél évtized sem telt el, az újabb szakok indítása és a tanári generációváltásra való felkészülés okán új művésztanárokat hívott az iskolába, sokakat egyszerűen csak haza kellett hívni. Ekkor csatlakozott a csapathoz Fazekas Attila és Prisztavok Tibor, az intézmény jelenlegi vezetője, Ablonczy Emőke tudására alapozva indította el a textil szakot. A fotó szakot Kéri Gáspár, a kerámiát Szabó Edit, a grafikát pedig Flóra Virág és Tóth Péter vitte. A művészek egymásnak adták tovább a csabai művésztanári állások hírét. A vizsgákra a régió legjelesebb alkotóit hívta meg, így is erősítve az iskola hírnevét.

A légkör, ahogyan Éva fogalmazott, családias volt. Amikor néhány nappal ezelőtt összefoglalta nekem vezetői munkájának lényegét, a következő gondolatokat fogalmazta meg: „Békességben, szeretetben akartam dolgozni és közben a legjobban odafigyelni, segíteni a gyerekeket." A feladatmegosztásról pedig így beszélt: „A tanároknak az a dolguk, hogy

Ha lejárt az idő (2020; textil vegyes technikával, gépi hímzéssel; 20×30 cm)

erejük maximalizálásáig foglalkozzanak a diákokkal. A vezetőnek, azaz nekem pedig az volt a dolgom, hogy megteremtsem a lehetőséget az elképzelések megvalósítására. Az összes elképzelés megvalósítására…"

Közben Pátkai Róbert, az Egyesült Királyság evangélikus püspöke hozzájárulásával az iskola Tehetségpontja felvette Pátkai Ervin békéscsabai születésű, jelentős pályáját Franciaországban kibontakoztató szobrászművész nevét.

Az Éva által felépített rendszer igazolásának tűnnek a sikeres továbbtanulási eredmények. Sokakat felvettek mind a Magyar Képzőművészeti Egyetemre, mind a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemre, a Pécsi Tudományegyetemre és a tanárképző intézmények valamelyikébe. A javaslatok irányát a diákokkal közösen dolgozták ki. A már működése idején legendássá vált békéscsabai Mokos körben a névadó mester, Mokos József – a legjobban ismerve tanítványai tehetségét és küzdőképességét, – kész javaslattal állt elő a továbbtanulás irányát illetően. Akkor az az út is működött, meglátásai minden esetben helyénvalóak voltak…

A magyarországi egyházi szakközépiskolák versenyén kiérdemelték az országos 2. helyezést a *Nők Lapja* által kiírt pályázaton a tanulmányi eredmény és – többek között – a beiskolázás beszámításával. A Leonardo program keretében finnországi és olaszországi intézményekkel építettek ki működőképes kapcsolatokat, tanárcserével még a közös iskola alapításának lehetősége is felmerült.

Pontosan négy évtizedes, 1976-tól 2016-ig tartó tanári működést tudhat maga mögött. „Igazi örömpedagógia volt…" – fogalmazta meg néhány napja.

Amikor Éva az iskolában dolgozott, a tanítványaiba fektette azt a termékenyítő és vibráló energiát, amelyet most alkotásain látunk viszont. Végre eljutottunk a mai témánkhoz…

Vizuális gondolkodásának alapját anyagkísérletei adják, amelyekre körültekintően és módszeresen, de látható, hogy mennyi szenvedéllyel építi fel kompozícióit. Sohasem szerettem a művészetben a nemek szerinti megkülönböztetést, de Éva esetében nekem magamnak is az jutott eszembe összefoglalóan, hogy az övé sok mondanivalót, erős esztétikai tartalmat

Körforgás IV. (2024; ecoline, papír; 400×600 mm)

hordozó női művészet. Előbbi gondolatban a két jelző, az erős és a női ugyanannyit nyom a latba.

Anyaghasználatát illetően három variánssal találkozunk: amikor papírt papírral, máskor textilt textillel vagy papírt textillel társít. Az anyagkísérletek esetében az esetlegesség, az érdekesség, a szokatlanság, a véletlen játéka szolgáltatja a kiindulási alapot. Ezt a szabadon alakított alapot használja fel, amelyet azonban egy tudatos építkezési fázis követ, maga a kompozíció létrehozása.

Ha végigtekintünk a kiállításon, egy hosszan érlelt életműből készült fegyelmezett, feszes válogatásnak tűnik. A helyzet azonban teljesen más. Ismerjük a művésztanárok munkájának feszültséget keltő kettős vonalát: a kérdés, hogy miképpen osszák meg figyelmüket, gondolataikat, kreativitásukat és ami nagyon fontos, az idejüket a tanári, valamint alkotói énjük és tevékenységük között. Éva ezen nem gondolkodott, hanem teljes figyelmével az iskolai munka felé fordult. Nagy önfeláldozás… Amikor elhagyta a Békéscsabai Evangélikus Gimnázium hajóját, akkor szabadultak fel benne azok az erők, tartalmak, gondolatok és persze ismét az időt kell említenem, amelyek művek hosszú sorát eredményezték már eddig is. A textilek kivételével a kiállításon bemutatott alkotások döntő többsége a közelmúltban született, szinte hihetetlen, de az utóbbi hónap terméséből láthatunk egy válogatást. Olyan ez, mint a kínai festő esete a kacsát ábrázoló képet megrendelő nagyúrral… A megegyezés után két évvel, amikor megrendelője át kívánta venni a műalkotást, a festő a szeme láttára alkotta meg a kért képet. Megrendelője meghökkent, és kérdőre vonta a művészt. A híres festő pedig azt a magyarázatot adta, hogy két évre volt szüksége ahhoz, hogy témáját a legmesszebbmenőkig megismerje, tudását szintetizálja. Éva négy évtizeden keresztül szívta magába a hatásokat, és engedte formálódni önmagában a nagy elképzelést arról, hogy miképpen kell kvalitásos műalkotást létrehozni. 2016-ban pedig elsütötte a startpisztolyt…

Lényeglátó, precíz önvallomást állított össze, a legpontosabban definiálva alkotói tevékenységét: „Belső párbeszédeim során szembesültem a születés és a halál kapcsolatával, az örökkel, az állandóval, a pusztulóval és a mindig változóval. Ezek kifejezése éppen annyira fontos számomra, mint a természet megragadása vagy a nőiség éltető erejének ábrázolása. Egyszerű anyagokkal dolgozom, amelyek megmunkálásuk, összedolgozásuk során megnemesednek, érzelemmel telítődnek. Képeim legtöbbször szimbolikusak, a téma, a forma többé-kevésbé felismerhető, de nem egyértelműen megnevezhető. A kifejezés eszközéül vegyes technikát, azaz a legkülönfélébb megoldások együttes használatát választottam, amely lehetőséget teremt számomra kísérletezésre, a festésre, nyomtatásra, hímzésre, varrásra, a különféle anyagok és textilek rétegzésére, izgalmas felületek alakítására.”

A műteremlátogatás során arról is beszélt Éva, hogy az egyetemen nem érezte a inspiráló-vezető-erősítő jelenlétet, hiányolta az állandóan mellette álló mestert/mentort. Ezt a feladatot Flóra Virág képzőművész tölti be Éva mellett, akit ő maga hívott a 2002-es Munkácsy Mihály Múzeumban rendezett kiállítása kapcsán a grafika szakra tanítani.

A mai kiállításmegnyitó az elkészült alkotásokkal a múltbeli elképzeléseket tárja elénk. De mi a művész terve a jövőre nézve? Éva ötletek százaiból próbálja az életidőben megvalósíthatóakat kiválasztani. Nagy szellemi és fizikai munkabírással rendelkezik. Erre alapozva azt javaslom neki, virtuóz technikai kísérleteit egy könyvben összegezze. Olyan szakkönyvre gondolok, mint Kurt Wehlte *A festészet nyersanyagai és technikái* vagy, a magyar művészek összefogásával született, *A képzőművészet iskolája* című alapmű. Könyvét ugyanolyan érdeklődéssel forgatnák a művészeti közép- és felsőoktatás hallgatói, mint a kreatív hobbisták, és biztos vagyok abban, hogy a jelenlévők közül is többen megvennénk…

Egyszer télen (2020; vegyes technika, textil, 20×29 cm)

Rekviemek női hangra

Gergely Ágnes: Az én száz versem

Az én száz versem címmel új verseskötetet jelentetett meg Gergely Ágnes. Anyagát a szerző saját maga által válogatott versei és új művei adják. A költemények az 1959-től 2024-ig tartó hosszú időszakot foglalják össze.

A kötet Szerb Antal *Száz vers* című nemzetközi költői antológiájára is utal, ami a mottóból is kitűnik. De nemcsak a válogatás gesztusa köti össze a két könyvet, hanem az is, hogy Szerb Antal a válogatást már munkaszolgálatos ideje alatt végezte el, és a könyv 1944-ben jelent meg. Gergely Ágnes sokat foglalkozik műveiben az említett időszakkal, mert édesapja hasonló körülmények között halt meg, mint Szerb Antal. A Gergely Ágnes-könyv első verse, a jól ismert *Ajtófélfámon jel vagy* ezt idézi meg: „Nincsenek emlékeim, / és ha vannak, sem őrzöm őket. / Nem koslatom a temetőket, / nem rendít meg a szerves kémia" – kezdi az 1963-as művet. A kötet későbbi versei egyébként ennek az állításnak az ellenkezőjéről győznek meg bennünket. Kiderül, hogy a költőnek nagyon sok emléke van, amiket igyekszik megőrizni, ahogy az identitását és a hagyományait. A vers ezekkel az emlékezetes sorokkal végződik: „s ott fönn, ahol nincs keresnivalója, / az a szádból kiütött, vékonyka Memphis cigaretta / átégeti a bőrt egy csillagon."

Érdemes megfigyelni a költemény verselését, a lazán kezelt jambusokat. Sorai jobbára tartják a jambikusságot, ám néhol mégis elengedik. Ezt a verselésmódot azért emelem ki, mert valamennyire jellemzőnek tartom a költő első korszakára. Tartja a formát, de nem mindenáron. Itt van például a *Kettős menyegző* című alkotás: tizenegy szótagos sorokból áll, és a sormetszet mindig a negyedik szótag után található. Ez a sor a nibelungizált alexandrin egyik sajátos változata. Az eredeti nibelungizált alexandrin tizenhárom szótagos, egyik félsora – általában az első, de sokszor a második – hét szótagból áll, míg a másik hatból. Gergely Ágnes az első félsor szótagszámát négyre csökkentette, míg a másodikat meghagyta hét szótagosnak. A sorok félsorai többször tartják a jambikusságot, mint nem: „Betölt az év és fölkelt vala Ráchel". De

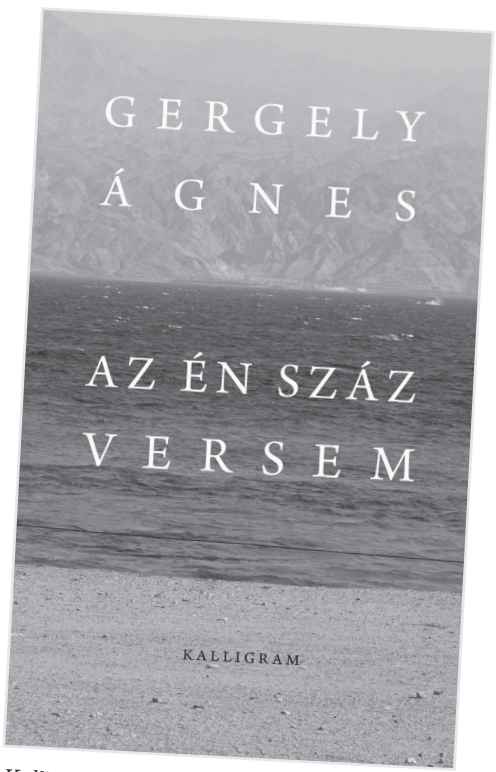

Kalligram Kiadó, Budapest, 2024

néhány esetben a négy szótagból álló első félsort a költő meghagyja magyaros formában, nem teszi időmértékessé: „akkor Ráchel szétszaggatá az ingét". Ez a jelenség – jambikus alexandrinok esetében az első félsor magyaros ritmusban hagyása – egyébként megfigyeléseim szerint a *Nyugat* alkotóira is jellemző, például Kosztolányira: „New York, te kávéház, ahol oly sokat ültem…" Itt az első hatszótagos félsor hagyja el az időmértéket.

A jelen kötetben azt látni, hogy Gergely Ágnes verselése egyre kötöttebb lett. A jambusokat egyre szigorúbban alkalmazta, s ezzel a versek is dallamosabbakká váltak, közelebb kerültek a dalformához, ami szerintem a magyar költészet egyik legmostohább, legkiaknázatlanabb területe. A *Tóth Árpád ablakai* című 2019-es versét már ilyen szabályosan jambikus sorok alkotják: „A hold sötét igéiből / zuhognak rád a titkok." Láthatjuk, hogy az első sor csak jambusokból áll, míg a másikban is csak egy helyettesítő lábat, egy spondeust találni. Nekem egyébként most ez a kedvenc versem a kötetből.

Ha már a dalformánál tartunk, érdemes megnézni, hogy saját tanúsága szerint kiktől tanult a költő. Ebben a *Hálaadás-parafrázis* lesz segítségünkre. E mű Weöres Sándor *Hálaáldozat* című versének *alig-átirata*. Azért nevezem így, mert a sorok többségében szinte csak a neveket cserélte ki, vagy kicsit máshogy fogalmazta meg az alapmű tartalmát. „Szememnek Weöres nyitott új mezőt" – kezdi Gergely Ágnes. Míg Weöres így indít: „Szememnek Ady nyitott új mezőt". Weöres így folytatja: „Babits tanított ízére a dalnak". Míg Gergely Ágnes így: „Illyés tanított ízére a dalnak". Ne feledjük el, hogy Illyés Babits-tanítvány! Vagyis majdnem ugyanannál a hagyománynál, a babitsinál vagyunk, csak egy költőgeneráció különbséggel. Ugyanakkor itt már felmerül az emlegetett dalforma fogalma is. Weöresnél talán a vers egyik szinonimájaként szerepel, de Gergely Ágnes – azt hiszem – tényleg magát a műfajt érti alatta. Weöres a vers harmadik sorában Kosztolányit emeli ki, mint aki arra tanította, hogy ne hajoljon meg a kordivat előtt, Gergely Ágnest ugyanerre Pilinszky buzdította. Weöres három költőt nevez meg, míg Gergely Ágnes hatot. Vagyis tovább folytatja a felsorolást, és versbe emeli még Nemes Nagy Ágnest, Vas Istvánt és Yeatset. A két hálaadás között vannak más ellentétek is: például míg Weöres a „Kölyök-időm"-et emlegeti, addig Gergely Ágnes az „Elkésett-időm"-et. Illetve míg az elől azt írja, hogy „oltáromon vadmacska, páva, bárány", addig a költőnő azt írja, hogy „Oltárom nincs. A század félhomályán…"

Haladjunk tovább a dalforma és az elődök, pontosabban az egyik nagy költőelőd, Illyés Gyula költészete mentén! Gergely Ágnes ugyanis két Illyés-parafrázisát is beválogatta elemzett könyvünkbe. Az Illyés-vers a *Szekszárd felé*, míg a két Gergely Ágnes-vers az elődjükhöz hasonló címeket viselő *Endrőd felé* és *Egerszeg felé*. Illyés verse trochaikus sorokból áll, a sorpárok hat, illetve három szótagból állnak: „Kisvonat megy nagy domb- / oldalon, / terhes kicsi nő a / vonaton". Bennem az „Akkor szép az erdő, / mikor zöld…" kezdetű népdal ritmusát zengte vissza, de biztos vannak még ebben a formában írt dalaink. Vagyis Illyés itt egy népdalformát idéz. (Egyébként Gergely Ágnesnél viszonylag ritka a magyar népdalhoz konkrétan való visszanyúlás, és dalai inkább az angol nyelvű költészet dalait idézik.) Illyés egy vonatutat ír meg, ami során észrevesz egy terhes nőt, akit népe jövőjének letéteményeseként ír le, illetve kiemeli a kultúra hagyományozódásának folytonosságát is, mert elképzeli, hogy Babits talán épp így nézte egy vonatúton az ő – Illyés Gyula – várandós édesanyját. Most vegyük sorra a művek motivikus kapcsolódási pontjait! Gergely Ágnes *Endrőd felé* versének alapja is egy vonatút: „vasúttól hazáig / baktatok / végig gyertyafényes / ablakok". Gergelynél is megjelenik a kisded, de nála magává a Megváltóvá változik: „magam vagyok élő / de tudom / hogy a kisded nékem / rokonom". Közös az is a versekben, hogy a szülőket idézik meg: anyát, apát, nagyanyát. Míg az *Endrőd felé*ben a nagyanyjára utalt a költőnő, addig az *Egerszeg felé*ben az apjára. Ellentét viszont az Illyés- és a Gergely Ágnes-műben,

hogy míg Illyés „Árpád örökére" hivatkozik, addig Gergely Ágnes „Dávid örökére". Illetve abban is eltérnek egymástól, hogy Gergely Ágnesnél nem minden háromszótagos sor fut ki trochaikusan („a szívét", „az úton"), bár az is igaz, hogy kiejtve mind az *í*, mind az *ú* megrövidülhet, és akkor már megint rendben vagyunk. (Ha már itt tartunk, el kell mondanom, hogy természetesen az *Akkor szép az erdő…* sem időmértékes, „csak" ütemhangsúlyos).

Elkezdhetnénk sorolni, hogy Gergely Ágnes mely verseit hiányoljuk a gyűjteményes kötetből – én például a *Johanna* című szonettkoszorút –, de nincs értelme, és belekerültek nagy kedvencek is (*Őrizetlenül*, *Útérintő*, *A keresztút, Transzcendens etűd* etc.). A témák nem nagyon változtak az évek során, megmaradtak a súlyos, etikai, kulturális és létkérdések, amik nem kérdés formájában, hanem határozott állításként fogalmazódnak meg. A versekből kimaradnak, vagy stilizálódnak a mindennapi esetlegességek, csak a fontos dolgok maradnak: „A negatív esetlegest / minek versbe emelni?" Egyszerre intellektuális és érzéki költészet ez, ami hagyományos hasonlat- és megszemélyesítés-rendszert alkalmaz. Ennek én csak örülni tudok, és hogy nem bukkan fel benne az absztrakt hasonlat, azt mutatja, hogy a költő tényleg nem hajol meg a kordivat előtt. A sorok általában fojtott feszültséget árasztanak, és arról árulkodnak, hogy a *nyugat*os, *újhold*as esztétikát viszik tovább. Bár a *Johanna* című szonettkoszorú kimaradt, több szép szonett bekerült a kötetbe. Említettem már a magyaros formákat, az Illyés-parafrázis mellett még a *Kőműves Kelemen* átirata csatlakozik ehhez a hagyományhoz a maga ütemhangsúlyos, felező tizenketteseivel. Illetve a *Zsoltár női hangra*. Ez a vers álarcos tizenketteseket alkalmaz, mert a felező tizenkettes összefüggő sorát a főmetszetnél két hat szótagos sorra bontja. Szerettem még a kötet triolettjeit, és egy időmértékes disztichon is színesíti a versformák palettáját, *A pietá előtt*. Mint az ornitológia iránt érdeklődő író, hadd mondjam el, hogy ebben a kötetben a következő madarakkal találkoztam: mézmadár, sólyom, csér, sirály.

Aki Gergely Ágnes önéletrajzi könyvei után érdeklődne, annak a Fenákel Judittal közösen írt *Hajtogatós*t javasolnám. Annak pedig, aki Gergely Ágnes más gyűjteményes műveit olvasná szívesen, a műfordításokból is merítő *Válogatott szerelmeim*et.

Összefoglalva úgy látom, hogy Gergely Ágnes egyébként is kimagaslóan induló életműve az évek telésével egyre jobban beért, és még magasabb szinteket hódított meg. Jómagam ebben az antológiában egy magasan induló, de mindig tovább emelkedő művészi szintet érzékeltem, ami a *nyugat*os, *újhold*as költészet esztétikáját viszi tovább nagy hitelességgel és örök érvényességgel.

▶ BENCE ERIKA

BENCE ERIKA
(Bezdán, 1967) – Kupuszina

Nagyregény és hosszú olvasás

Darvasi László: Neandervölgyiek I–III.

Karolina minősíti apja, Kollowitz gróf gondolkodását így – „Te neandervölgyi!" –, s bár sokféle magyarázat és jelentés kapcsolódhat még hozzá, például ősiségre vagy őserőre is utalhat, elsősorban korszerűtlen vagy bornírt magatartásokat kell értenünk alatta. Ennek egyik legemblematikusabb megtestesítője Lackó József, a gondolkodásában és beszédében is korlátolt, életét egy ősember „természetességével" élő uradalmi munkafelügyelő, akinek magatartása épp annyira taszító, mint amennyire földközeli, egyszerű: magyarázat és vita helyett üt, mert erősebb, s ezt az elvet a keze alá rendelt munkások is elfogadják, miként azt is, hogy az orvul támadó méltó büntetése az „agyonverés"; „Hátba nem szúrunk, érted? […] Aki hátba szúrja a másikat, így jár, mint az apád" – mondja támadója fiának, miután apját félholtra verte, s hogy nem agyon-, abban nem saját életveszélyes állapota, hanem Váradi doktor és Erna, a felesége akadályozta meg.

A *Neandervölgyiek* több mint 1700 oldalas, három vaskos kötetet kitevő regényfolyam. A kortárs magyar irodalomból – a maga egyediségének és elkülönülésének figyelembevételével – leginkább Márton László *Testvériség*-trilógiájával és Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című ugyancsak háromkötetes regényével rokonítható. Előbbivel leginkább azért, mert egy „történelemalakító" magyar (amott a Károlyi, itt pedig a Kollowitz) család históriáját mondja el három részben a késő barokk regényirodalom eljárásait utánképezve. Utóbbi mellé az elbeszélés végtelenített, azaz a mikrotörténeteket végeláthatatlanul egymásba játszó eljárásai miatt helyezhető. De amennyire reflektál a posztmodern utáni irodalmi beszédmódra, épp annyira elmozdul is tőle. Márton László interjúiban anno hangsúlyozta, hogy a három könyvet nem trilógiaként, hanem egyetlen nagytörténet három részben közzétett „folyamaként" kellene értelmeznünk, a *Kényszerű szabadulás*, *A mennyország három csepp vére* és *A követjárás nehézségei* mégis olvasható – ha valamiért így tennénk – különálló regényként is. Ugyanez nehezen kivitelezhető a *Neandervölgyiek* darabjaival.

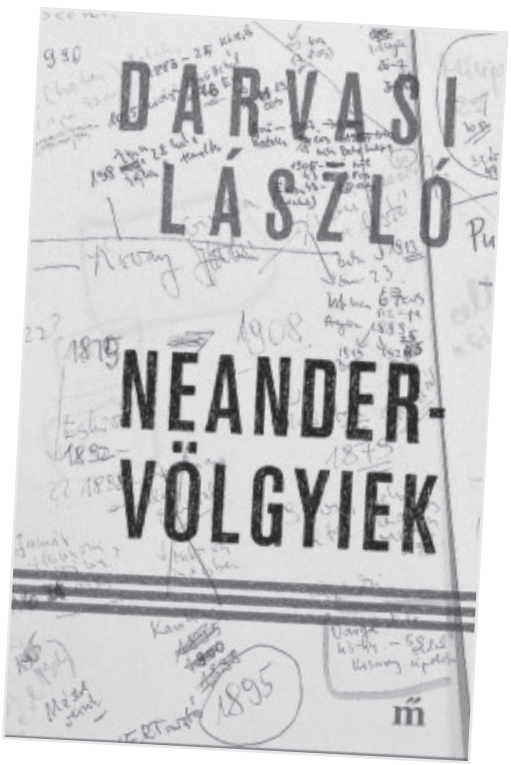

Magvető Kiadó, Budapest, 2024

A Darvasi-regény az 1912-től 1957-ig terjedő évek, vagyis a 20. század első felének eseményeit jeleníti meg előttünk. „Rengeteg" fejezete többnyire egy, ritkábban két-három év köré fonódik, de előfordul, hogy egy-egy év ismétlődik a fejezetek élén, amelyeknek elbeszélője kívülálló, mindentudó, viszont perspektívája – ahogy más-más szereplő szemszögéből mondja el a történéseket – folyamatosan változik. A Belle Epoque utolsó évei hordozta fellendülések, eszmék és remények szertefoszlásának „útján" érkezünk meg a század háborúinak és forradalmainak emberi és közösségi katasztrófáiba, miközben a szereplők a legkülönbözőbb járműveken tartanak a történelem meghatározta sorsuk, végzetük felé: hintón, lovon, biciklin, automobilon, vonaton, meg harckocsin is. De akad, mint Arany Sámuel, Kollowitz grófné meg Árvay Gizella, aki a szél erejével, vagy angyalszárnyakon repül az égbe, pontosabban a holdra, mint a zsidó, akinek családtagjai és felekezeti társai ott vannak az Auschwitzba tartó szerelvényen is.

A legkülönlegesebb jármű, amely megjelenik az elbeszélésfolyamban, mégis a szekér, amellyel nemcsak a halászokkal kereskedő Szeva Danuma szállítja az árut és alkalmi utasait: a könnymutatványosok kék könnycsepp díszítette szekere is folyton feltűnik az idő 20. századi „nyomvonalán", igaz, jócskán megkopott a festése, rozogább is a hajdaninál, amikor még a mutatványosokat szállította téren is időn által, hogy ott legyenek mindenütt a történelemben, ahol lenni érdemes. Penetráns bűzt árasztanak, és sokkal titokzatosabbak, mint korábban, nem is láthatja őket mindenki, egyeseket viszont, például Arany Sámuelt, fel is vesznek a ponyva alá, és – miként a látványba beavatottak érzékelik – most is sírnak: követ, vért, tükördarabokat, mézet és jeget. A nevüket sem tudja már senki, kivéve azt az olvasót, aki *A könnymutatványosok legendájá*nak is „örökös" olvasója: Goran Dalmatinac, Feketekő Péter, Zorán Vukovics, Aaron Blumm és Franjo Mandebaba. Mindez arra mutat, hogy a „nagyregénynek" szánt *Neandervölgyiek* pretextusait sem máshol kell keresnünk, mint a saját opuson belül, *A könnymutatványosok legendája*, de a *Virágzabálók* és a *Taligás* helyszínei és (fő)szereplői is meg-megjelennek a narratívában. Nemcsak maga a gróf és a grófné (és utóbbi kedvese, a csak Lászlóként emlegetett, ízületi fájdalmakkal küszködő festő, akinek valóságos mintáját sem túl nehéz megfejteni), valamint – a legendák szerint legalábbis – a levegőben röpködő és a holdra szálló Arany Sámuel jelent kapcsolatot a mutatványosok misztikus világával, de a többi szereplő (a habókos Karolina kisasszony, Bézsé Gerzson, a félkezű sofőr, Sós Erna, a grófné komornája, Hirsch Judit, Arany Sámuel, majd Zalatnay Elek fényképész felesége, Jónás Imre gazdatiszt, Róka Mária szakácsnő, sőt Felhő Irén, a polgármester egzaltált neje) is archetipikus hős, beszélő nevek és furcsa magatartások hordozói, illetve megtestesítői. A Szélkiáltó madár hangja (mint Szélkiáltó Borbála éneke) is végestelen végig „kihallatszik" a történetből, amelyben a halálnemek és a szeretkezések is éppolyan változatosak, mint „odaát", a másik regényben. *A könnymutatványosok legendájá*nak Diótörő Irinája például a hüvelyével tud ölni, Jónás gazdatiszt a péniszével teszi „majdnem" ugyanezt.

A *Neandervölgyiek*, mint a pretextusként reflektált *Testvériség-trilógia*, a történeti elbeszélés mellett egy erős irodalmi metaszálat is mozgat; előbbiben a Menander-féle 18. századi *Kártigám*, utóbbiban – *A könnymutatványosok legendája* hangsúlyos jelentésadó szerepén túl – Mészöly Miklós *Sutting ezredes tündöklése* című kisregényének főhőse is folyton megjelenik, elporoszkál a történelmi események mellett, és lovát egy kocsányos tölgyhöz köti: „Szokása szerint kettőzött svéd csomót használt, amelyben az alsó hurok mindig kisebb, mint a fölső. Ha liezonja közben szíven lövik, a ló örökre a fához lesz kötve. Egy szót keresett egész életében, egyetlenegyet, s hogy megtalálta-e, arról nincs tudósítás." A Sutting-történet a '48-as regényhagyományt (például a Jókai-regényt, amelytől a török kort megjelenítő *A könnymutatványosok*… hagyománykeresése sem áll távol) hozza be a narratí-

vába, de a pusztuló múlt- és a hiányzó jövőkép miatti kiábrándultság a 19. századi dezillúziós romantika ismert szöveghelyeit is a szereplők beszédébe iktatja, így az „ember, aki fáj a földnek" gondolata kapcsán nem tudunk nem Vörösmarty Mihály ismert versére gondolni. Talán ezzel az irodalmi hagyománnyal szemben hódít tért magának az olvasó Kollowitz gróf és az irodalmi sikerekre is áhítozó tanár, Gál Endre befogadói tudatában a századforduló modernsége, mindenekelőtt Ady Endre költészete és személyisége; utóbbi egyszerre vonzó és taszító számukra: hordozója valamiféle ősi magyar lelkiállapotnak és a modern ember habitusának.

A térből és az időből nemcsak *A könnymutatványosok*… világában, hanem a *Neandervölgyiek*ben is „ki lehet esni": megtörténik ez a zsidó Arany Sámuellel, de a gróf világkertje és háza tája is alkalmas tér az elveszéshez; a mutatványosok is legtöbbször itt jelennek meg. Sós Erna, a történet egyik emblematikus nőalakja látja őket, és érzékeli az idő kimozdulását eredeti folyamából, amikor „összeviszsza kezdett folyni", néha – mint a népmesékben – „száz év egy nap": „Ma volt, ami tegnap lett, ami elmúlt már, csak lesz még". Ha metatörténete, *A könnymutatványosok*… szervező motívuma a szomorúság, a nevetés elvesztése, a *Sutting ezredes tündöklésé*é pedig a melankólia és az elégia, akkor a *Neandervölgyiek* narratívájának központi élménye az idő, méghozzá a maga „kifordult" mivoltában, amit a szereplők különböző módon értelmeznek, és fogalmazzák meg mondandójukat róla: „Jónás éjszaka kint maradt a kastélyudvaron, pipázva, borral bámult csillagot, szélrázta ágat, Erna vacogott a szobájában, hideg láza volt, a családjára gondolt. […] Bézsé beivott, az egyik autóban fészkelt el, ott aludt. Vadászok jöttek, kék tollú fácánokat hoztak, nyulat, mintha húsvét közelegne…" Lackó is mondani szeretne valami fontosat a grófnak, ha meg tudná fogalmazni, Karolina grófnő, ha hazalátogat a bécsi leányintézetből, világforradalomról beszél, és Marx Károly könyveit olvassa, Arany Sámuel a Monarchia pusztulását jósolja, a gróf pedig kertet épít(tet), amelyhez terveket a zsidó szerez számára, ki tudja honnan.

Létezik *világzene*. *A könnymutatványosok*… ismeri a *világkém* fogalmát. Kollowitz gróf *világkert*et épít. A *Testvériség-trilógiá*ban a folyton felbukkanó regénykézirat, a *Kártigám*-regény szimbolizálja az irodalom, a szöveg elpuszíthatatlanságát és folytonosságát, a *Neandervölgyiek*ben a világkert jelentené ugyanezt: az emberi kultúra megsemmisíthetetlen valóságát. Azt már nem látja a gróf, amikor a második világháború utáni új megszállók feldúlják és elpusztítják a közép-európai kultúraalkotás minden tárgyi letéteményét és vívmányát, amit a kastélyban és kertjében találnak. Legalábbis tárgyi mivoltukban. Az emlékezettel egészen más a helyzet.

1908-cal, Árvay Gizella grófnő temetésével (helyszíne egy konkrétan meg nem nevezett, de behatárolható alföldi kisváros) veszi kezdetét az elbeszélés, és egy 1957. május 2-án napvilágot látott, a budapesti munkásmozgalmi megemlékezés megzavarásáról szóló újsághír zárja le. A grófnő temetésén az „álláskövetelő" Bézsé Gerzson okoz botrányt, az ötvenhetes megemlékezésen két idősebb nő hangoskodása miatt támad skandalum. Az egyikük L. Józsefné, született Sós Erna. Ő az, aki mindkét temetői megemlékezésen jelen van, személye összekötő kapocs a múló időben és a folyamatos pusztulásban, amely háborútól háborúig, temetéstől temetésig vezet és tart, miközben „idejében bevégezni csaknem lehetetlen."

Bár számos referenciális mozzanata van a történetnek, valóságos eseményekről és személyekről szól (többre és többekre az író is hivatkozik, mi több, dokumentumok is megjelennek a harmadik könyv végén), a *Neandervölgyiek* mégsem történelmi regény, legalábbis nem a műfaj hagyományos szempontjai szerint az. Az elbeszélés nem megjeleníti a történelem valamely (válság)korszakát, nem állítja se jelentésadás szolgálatába, se nem kérdez rá válságaira a modellálás szándékával – miként a történelmi narratíva definiálható lenne –, inkább művelődéstörténeti regény, olyan kultúraolvasás, amelynek során az olvasó

az elbeszélő segítségével és vezetésével eszmék/eszmények térhódításának és katasztrófáinak történetét „olvassa”.

A *Neandervölgyiek* nagyregény. Prototípusát, felülmúlhatatlan mintáját *A könnymutatványosok legendájá*ban hozta létre írója. Egy ilyen típusú regény olvasása – megírásához hasonlóan – nemcsak időigényes, hanem szinte „végtelenített”. Egyetlen alkalommal, folyamatosan végigolvasni lehetetlen vállalkozás. *A könnymutatványosok legendájá*t (bár terjedelmi értelemben talán harmada az új regénynek) egy tantárgyi kurzus keretein belül már vagy két évtizede olvasom/olvassuk. A *Neandervölgyiek*et nem tudom, hogyan és milyen időn belül lehetne „bevégezni”.

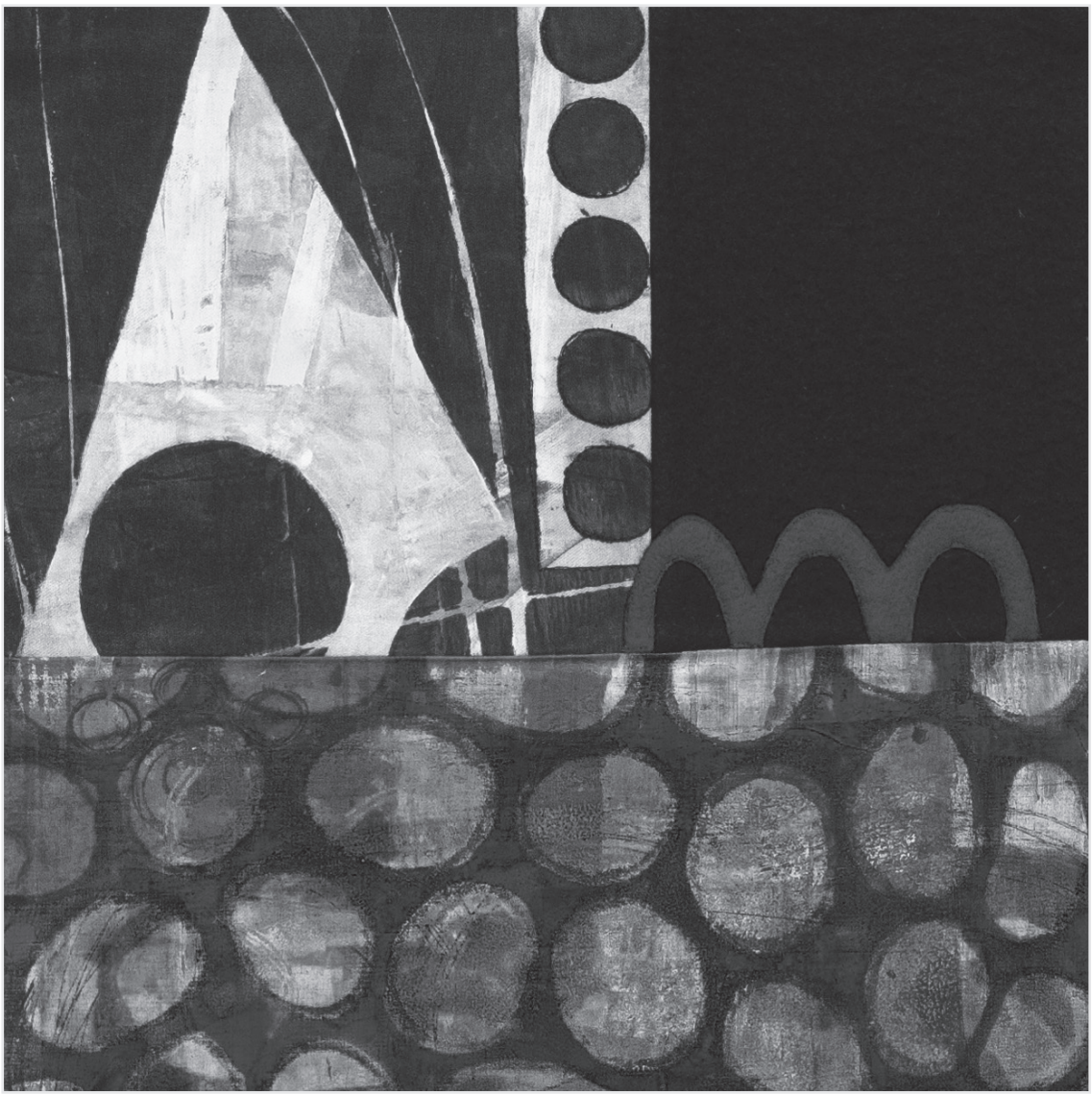

Formajáték I. (2019; vegyes technika, papír; 200×200 cm)

▶ BÖDECS LÁSZLÓ

BÖDECS LÁSZLÓ
(Szombathely, 1988) – Budapest

Az énkeresés körei

Győrffy Ákos: A csend körei

Győrffy Ákos 2023-ban megjelent könyve, *A csend körei* az első prózában írt mű volt a szerzőtől, amit olvastam. Erősen személyes hangvételű a könyv, olyannyira az alanyiság, az elbeszélő érzületei, gondolatai, magántörténetei dominálnak benne, hogy arra ösztönöz, a kritikám is személyes hangvételű legyen. Az alanyi próza kifejezés illenék rá, vannak benne novellisztikus, tárcanovellaszerű, vagyis újságírói szépprózás, aztán elmélkedő és költői részek is. De nincs elég nagy gonddal összedolgozva ez a sokféle irányultság, így bár nyomokban érezhető, nem születik meg egységes szépirodalmi nyelv sem, olyan, mintha egy jó költő kimunkált jegyzeteit olvasnánk egy el nem készült autofikciós regényhez, esetleg egy szabad tematikájú írói blog bejegyzéseit gyűjtötték volna egy csokorba, amelyekben néha megszólal egy-egy panel vagy történet erejéig a már kész anyag. Ha utánanézünk a szövegek eredeti megjelenési helyének, kiderül, hogy ez a könyv nagyrészt cikkek gyűjteménye, egy a költő által vitt rovat többéves termése. A belső ellentmondásosság, az én és az én történeteinek, a világról való megfigyeléseinek újra és újra megragadása a W. G. Sebaldtól vett mottóval persze indoklást nyer – „néhány elszórtan felragyogó fénypont a tudatlanság szakadékának fenekén" –, ugyanakkor rengeteg „tudás" kerül a szövegekbe, sokszor sablonos szentenciák, a szerző eszébe ötlő idézetek, rövid elemzések, szabad asszociációk viszik tovább a gondolatmenetet. A kötet másik lelke Hamvas Béla, a tőle vett mottóból való a cím is, ő pedig Aldous Huxley gondolatát idézi a csend köre szűkülésének tudományos elméletéről. A szövegek egy része ebből a jogos félelemből és a Győrffy saját tapasztalatából származó alapélményből táplálkozik, közülük kiemelkedők a Duna-menti vidéket leíró szociografikus, valamint a természet romlásáról alkotott börzsönyi írások, például a *Gyerekkori uszályok*, a *Reggel az uráliaknál* vagy a *Szellemgyerekek*.

A *Sacer Mons Pannoniae*, a kötet egyik központi darabja sok társához hasonlóan a *Mandiner*en jelent meg, a *Mindennapi*

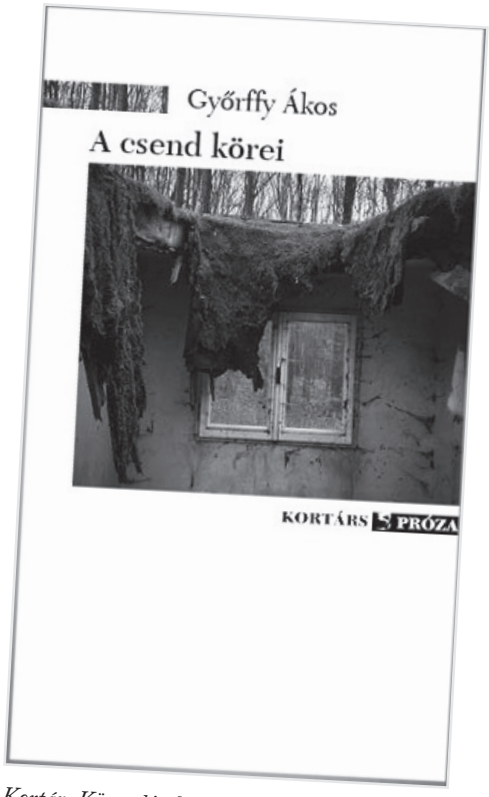

Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2023

metafizika rovatban, a könyv utolsó előtti szövege, az *Eszter kertje* pedig a *Jelenkor* 2022-es szeptemberi számában, ahol a regényrészlet műfaji megjelölést kapta. Ez a könyv nem válik regénnyé, de lehet egy készülő regény előtanulmánya, habár egyes szövegrészei nem újdonságok, hanem korábban már versekben, vagy a *Haza,* illetve *A hegyi füzet* darabjaiban megírt történetek, gondolatok. Azonban itt nem tökéletesítésről van szó, mint inkább az anyag újrahasznosításáról, a szerző régi ruhából kiszakít foltokat, és rávarrja egy másikra díszítésnek. A *Snorlax* vagy *TJ* (itt *A tengermorajlásban* és *Életátvitel*) esetében a leginkább szembetűnő ez az átcsoportosítás.

A szövegek egy részének központi motívuma a csend, a fény, a tükröződés és a séta. Lehetett volna ez egy lelkigyakorlatos könyv: az önismereti elmélyülés és az isteni szférába lépés kísérlete, a címből és az egyik leghosszabb szöveg, a pannonhalmi napló helyszínéből, kontextusából is következhetne ez. Az önkeresés többször ismétlődő körei, a feladatoktól, szerepektől, a társadalmi kötöttségektől való megszabadulás az egyik kifejeződő elbeszélői vágy, amit a szövegalkotás életvilágbeli kényszere, az újságírói munka és az ösztöndíjak (Térey, MMA) is gátolnak a lelki egyensúly felborulásán túl, ami talán konyhanyelven értett kapuzárási pánikban van jelen: „Lassan újra rám záródott a nevem." (32.) Sokszor az apátia vagy az eleve értelmetlen létezés ördögi köreiben járnak az elbeszélő gondolatai, olykor az anekdotákban szereplőként van jelen az alakja, miközben a múltjáról is sok mindent megtudhatunk: történeteit összeolvasva tehát egy töredékes élettörténet is kiválik.

Hamvas Bélán és Sebaldon túl Jung, Kierkegaard és más gondolkodók is feltűnnek a kötetben, Márai naplóit szintúgy olvassa az elbeszélő, és bár néhol érezhető, hogy példaként is szem előtt tartja őket a saját szövegek megalkotásánál, ezek azonban jóval magánjellegűbbek és szerteágazóbbak, mint Márai naplójegyzeteinek legismertebb részei, például amelyekben amerikai élményeit, az ottani világ társadalomrajzát írja meg. Ellentmondásosan egyszerre fejeződik ki a szándék, hogy az elbeszélő nem szeretne műveket elemezni, mégis megjelennek műértelmezések. A 67. oldalon olvasható „nem szeretnék itt műveket elemezni" kijelentés előtt Mészöly Miklós atmoszférikus világát emeli ki, majd Franz Kafka *Gracchus*át idézi, és elemzi a mondatok „tőkesúlyát", az emberen túli csendet. A szerzői kijelentésre rácáfolva tehát sokszor épp műelemzések gördítik tovább a szövegeket, azonban erre az önmaga teremtette ellentmondásra már nem érkezik reflexió, e szövegalkotói naivitás miatt pedig úgy érezhetjük, mintha véletlenszerűen alakulnának, gördülnének, a szerzői szándék ellenére folynának tovább a szövegek. Másutt hasonlóképpen: „Nem áll szándékomban senkit a magam családi ügyeivel, a rám szabott családi emlékezet bizonyos rétegeivel untatni […] Mégsem tehetek mást, ha egyszer foglalkoztat" – írja a 61. oldalon, és csakugyan, sokszor családi történetek, legfőképp a narrátor hozzájuk fűződő érzései állnak a középpontban. Mintha bocsánatot kérne az elbeszélő, hogy elbeszél, illetve nem szívesen tenné az író, hogy ír, mert nem önazonos ebben a szerepben vagy maszkban, ami a nevével együtt rázáródik, a témáit nem tartja feltétlenül megírandónak, mégsem tudja megkerülni őket.

Szintén ellentmondásos a hordozóval, a művészeti ággal kapcsolatos viszony: „Azt veszem észre, hogy jobban érdekelnek ezek a mixek – amelyekben saját zenéket is elrejtek –, mint az írás. Egyáltalán, a zene sokkal inkább foglalkoztat. Messzebbre látok benne, vagy inkább messzebbre érzek, hogy patetikusan pontos legyek." (65.) Győrffy valóban nagyon erős érzelmi amplitúdót szeretne adni szövegeinek, visszaadni a csönd és a zajok hatását, de ezt versekben inkább meg tudja tenni, mint a sokfelé kalandozó elmélkedő prózájában, itt kevésbé működnek a lírai betétek. Azt gondolom, ez nem Győrffy prózaírói tehetségének hiánya, de mintha még keresné a megfelelő kifejezésmódot ebben az újságírói, blogolós prózavilágban. Ez a keresés abban is megmutatkozik, hogy a szerző *Sacer Mons Pannonie* címmel az úton felvett hangokból

álló meditatív zenét is készített, amely képes elmondani, amit a szöveg nem.

Győrffy Ákos számomra elsősorban a Szent Márton-legenda költője. A *Havazás Amiensben* című kötetét tartom fő művének. A 2010 utáni időszak a kisprózák írásáról szólt (*Haza*, 2012; *A hegyi füzet*, 2016), és tizenegy évet kellett várni újabb verseskötetére (*A távolodásban*, 2021). 2017-ben a Mária Rádión egy hosszú, több mint kétórás Szent Márton-rádiójátékot készítettek nagyszerű színészek tolmácsolásában, Győrffy írta a művet, és amikor véletlenül rátaláltam, első meghallgatásra meghatározó művé vált számomra. Mélyen benne van a dolgokra rácsodálkozni képes, Istent mindenben meglátó természeti költő: a szöveg sok hasonlóságot mutat Győrffy lírai versvilágával, magát is beleírta Szent Márton legendájába, megtörténik az átlényegülés, valóban hitelesen képes a költő megszólaltatni a szülővárosomhoz, Szombathelyhez, az ókori Savarián épült városhoz kötődő, ott született szentet. *A csend köreit*ől ezért is vártam egy jól megszerkesztett, átszellemült szövegegyüttest, de ebben részben csalódnom kellett.

Győrffy Ákos valóban metafizikus költő, aki a létezést természeti képekkel felsőbb síkon tudja megragadni, mindehhez egyszerű költői nyelvet használ, szinte prózaszerű versmondatokban ír, ugyanakkor prózájában az őszinteség és a naivitás nyelvi direktséggel, erős kijelentésekkel társul, nem emelkedik el a szöveg, és mivel a prózapoétika nem kiérlelt ebben a blog és tárcanovella között mozgó szövegegyüttesben, a költői novellisztikus, máskor naivan naplószerű részek gyakran gyengítik egymást. Győrffynél a természet létezői anyagi valóságuk mellett szimbolikus jelek is, kevésbé plasztikusak mint nyelvi-fogalmi struktúrák, a próza terében feldúsítva hajlamosak akár ezotériába fordulni, zavarossá válni. Bár a remetelétből fakadó önmagára záródásban Győrffy prózája talán túlbeszéltté válik, érdemes olvasmány ez a kötet, mert költőien öntörvényű, elégedetlen a nyelv adta lehetőségekkel, keresi a megfelelő kifejezést a határtalanság elmondására. Kitárulkozó szövegvilág, amely még nincsen nyugvóponton, de sok része így is megkapó, és értékes megfigyelésekkel, szövegrészekkel teli.

Győrffy Ákos énregénye azonban még várat magára. Elbeszélő költemény lesz, lírai próza vagy prózaversekből írt verseskötet? Kíváncsian várjuk.

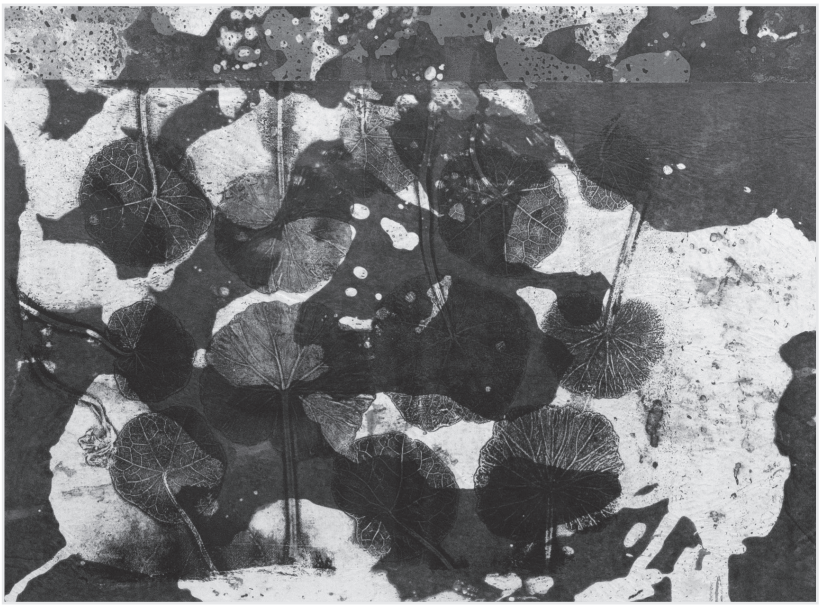

Áttetsző világ (2024; vegyes technika, papír; 290×380 mm)

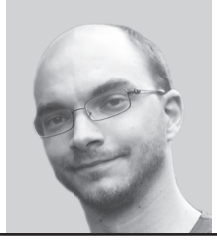

Versek hálózata

Győri László: Láncra vert eső

Ha egy költő ismert és díjakkal elismert, régóta meghatározó tagja az irodalmi közösségnek, és megjelentet egy olyan kötetet, amelyben több mint százhúsz vers található, felmerül az olvasóban, hogy ez a viszonylag nagyméretű verstömeg valamiféle összefoglaló jelleggel, számadásokokból vagy szintéziscéllal került sajtó alá. Ilyen sejtelmek környékezhetnek minket Győri László *Láncra vert eső* című kötetével kapcsolatban. A könyv hátoldalán olvasható *Párhuzamok* című vers ráerősít erre a megérzésre, hiszen egyre magasabb számú életkorokat felsorakoztató költeményt olvashatunk jelen időben („Tizenkilenc éves vagyok…", „Huszonhat esztendős vagyok…"), mintha öregedésről és visszatekintésről lenne szó, mindezt a páros rímek kérlelhetetlen bizonyosságai közé szorítva. Persze nem ez a vers legfontosabb kérdése – inkább a versben beszélő és az olvasó viszonyára fut ki a költemény –, sőt a kötetnek sem az a tétje leginkább, hogy mennyire tud számot vetni, szintézist, összefoglalást nyújtani. Hogy mi, arra talán a kritika végére választ kapunk.

Az *Iniciálé* című kötetindító is kétségeit fogalmazza meg a szintézissel, számadással kapcsolatban: „s nem tudom, hogy kész-e, // vagy töredék, mely úgy tör az egészre, / versről versre, mint hálós szerkezet, / melyet a pók egy zugban öltöget / oda-vissza a szögletek közé." Megfogalmazódik tehát az éppen olvasandó kötet fragmentumszerűsége, lezáratlansága, amelyre frappánsan erősít rá a szonettnek induló vers a végére széteső formája, és az, hogy a zárlatra még a lírai én identitása is megkérdőjeleződik: „A légy vagyok inkább a pók helyett". A pók mint költő, a pókháló mint befejezésre, egészre szövődő kötet, és az alkotás folyamatának végső vesztese, a légy különös ellentmondásban és egyben sajátos összhangban mutatkoznak együtt az *Iniciálé*ban.

A könyv „pókhálója" is különös ellentmondásba és sajátos összhangba szervezi a verseket tematikusan, forma szerint, és motívumok alapján is. Bár nem ad fogódzót a ciklusokba szervezés, hiszen a versek minden megjelölt rendezés nélkül követik egymást, azért a „pókháló" csomópontjai kirajzolnak bizonyos tematikus „sűrűsödéseket". Így élednek meg együtt az ötvenhat körüli gyermekkori emlékek, a közélettel kapcsolatos szövegek, a háború és

Napkút Kiadó, 2024

a járvány költeményei, a holokausztról szólók, a kertmotívumot előtérbe helyező alkotások, vagy a szexualitással foglalkozó írások. Ilyen csomópontjai a szövegkorpusznak az elődökről szóló hommage-ok, amelyek feltárják azt a hagyományt, amelyből Győri László költészete is táplálkozik. Olvashatunk itt Csokonai ébresztéséről, Petőfi szabadságvágyáról, Babits „meglátó, nagy szeméről", Kosztolányiról, Rilkéről és József Attiláról. A *Láncra vert eső* azonban nemcsak témában idézi meg az irodalmi hagyományt, de annál sokszínűbb módon, formában is visszanyúl az elődökhöz: a *Születésnapomra* virtuóz páros rímes formájával, Csokonai által kedvelt tizenkét szótagos soraival, vagy Babitsnak *A lírikus epilógja*ban is használt szonettformájával. Ugyanakkor utalások szintjén is kapcsolódnak egymáshoz a költemények, ahogy a pókháló csomópontjai. Az *Oszlop és háló* elmúlást és a „benső világ" elérhetetlenségét tematizáló szövege például több ponton is utal Babits költészetére. Egyrészt szöveg szerint az Ősz és tavasz között című költeményére („asszonyi jóság"), megidézve az értékvesztett létállapotban lévő lírai én utolsó támaszát, másrészt az imént említett *A lírikus epilógja* ellenpontjaként is kezelhető a vers, hiszen – míg Babits beszélője kizárólag a lelkében játszódó folyamatokról képes írni – az *Oszlop és háló* lírai énjének a legfontosabb lenne megtalálni a láthatatlan, benső világ szilárdságát (oszlop) és összefüggéseit (háló). Ugyanakkor a zárlat „miért az oszlop, minek a szögesdrót" mondata az *Esti kérdés*t juttathatja eszünkbe, persze jelentősen átértelmezve a babitsi kérdéseket, hiszen Győri László versében felkiáltójel áll az idézet mondat után. Ennek a kritikának nem feladata, hogy feltérképezze a kötet minden összefonódó csomópontját, arra viszont felhívja a figyelmet, hogy milyen sokszínű hálózattal épül fel ez a verseskönyv.

Visszatérve az elődökhöz kapcsolódó versekhez, ezek nem csupán tisztelgések a kánon meghatározó tagjai előtt, de értékítéletet, követendő irodalmi hagyományt is bemutatnak. Így lesz jelentős érték a Győri László-versekben a „világ eszmélése", a körülöttünk lévőre való ráeszmélés vagy rácsodálkozás (több filozofikus témájú versben, így a kötetcímadó költeményben is), a szabadság (nemegyszer az 1956-os forradalomhoz kapcsolódóan) és hazaszeretet, a József Attila-féle erkölcsi kiállás. Más jellemzőiben is a klasszikus-*nyugat*os-József Attila-i líra folytatása a *Láncra vert eső*. A dicsérendő formaérzékenység, az esztétikus szöveg, a körültekintő versszerkesztés, a hagyományos toposzok alkalmazása (nem feltétlenül hagyományos módon), a művészetnek mint megkérdőjelezhetetlen értéknek a felmutatása talán mind-mind erre a hagyományra vezethető vissza. Vannak olyan képzettársítások, erős, expresszív képek, ahol azért megfigyelhető a neoavantgárd hatás, az allúziók, intertextek kreatív használata, a versek közötti hálózatosság pedig akár posztmodern örökségként is felfogható. Ahelyett azonban, hogy hatásokat, stílusirányzatokat, izmusokat kérnénk számon vagy húznánk rá jól-roszszul a kötetre, mint valami rá nem illő kabátot, inkább arra kell felhívni a figyelmet, hogy Győri László sokszínű könyve mindvégig megmarad egységesnek és összetartónak, köszönhetően a már említett „pókháló-szerkesztésnek".

Érdemes megvizsgálni közelebbről azokat a költeményeket, amelyek magáról a költészetről is közölnek értékes megnyilvánulásokat. Ilyen ars poeticus vers a *Hajnali fény*, amelyben a hálómotívum szintén szerepel, noha itt éppen védőhálóként, nem a pók halálos vadászfegyvereként. A szöveg a hajnal érzékletes leírását adja, de megjelenik a jelenetet rögzítő kéz is: „A toll megmozdul, / örökíteni, amit meglátott a szem". Később újból meglátjuk a verset író tárgyat: „A toll ír, látomás nem fakad belőle, / csak a látványt rögzíti". Ennek alapján a költészet valamilyen objektív, a fényképezőgéphez vagy a kamerához hasonló eszköz, ráadásul a tollat fogó személyiség sincs jelen a költeményben, kizárva, hogy a hajnalt figyelő szem, még inkább a szemhez tartozó személyiség szubjektivitása bekerüljön a vers keretei közé. A száraz, fényképszerű objektivitás nem feltétlenül jellemző a kötetre, hiszen már szó volt arról, milyen értékeket közvetít nagyon is szubjektíven a *Láncra vert eső*, az ars poetica inkább a látás kiemelé-

sét jelenti („örökíteni, amit meglátott a szem"), amely több versben is központi jelentőségű lesz, így azoknak a motívumoknak a sorát gazdagítja, amelyek változó-változatlan jelentéssel pókhálóként szövik át a könyvet. A *Két nagy óra*ban például a bagoly állandóan bámuló, örökké néző szeme az idő szimbólumává válik; nem véletlen kötődik a ragadozó madárhoz a zárlatban felbukkanó „gyilkos tőrvetés", az idő múlásának elkerülhetetlensége. A *Szakadozás*, ez a végletekig pesszimista szöveg, amely az értékek számbavételével indul, és reflektál „szakadozásukra", eltűnésükre, leomlásukra („A haza mind alacsonyabb. / A jó, az igaz, a szép / mind-mind csak törmelék, / lehámló, ijedt vakolat"), szintén fontos motívumként kezeli a látást. „Nézz körül tárgyilagosan, / meredt szemmel" – szól az olvasóhoz, hozzátéve: „Kiürült, / közös tekintetünk / olyan száraz és hontalan!" A látás itt valamilyen közös érzékeléssé válik, amely meglátja a világ értékektől való megfosztottságát. *A látó* című verset is meg lehet említeni, ezt a Babitsról szóló szonettet, amely a nagy elődről így beszél: „nézd, s látod, hogy milyen mélyekbe lát / egy méltó szem, amely annyira tág, / nagyra nő benne minden kicsiség". A látás mint különösen lényeges képesség jelenik meg e sorokban, amely előfeltételezi a magas szintű irodalmi alkotások létrehozását. Ide kapcsolódva végül csak idézet formájában érdemes megemlíteni az *Irigység* című vers egyik versszakát: „Uralom még most is a szavakat, / rajtuk lépkedek, / vagy velük, csak el ne hagyjanak / ameddig lehet! / Kézen fogva járunk mint látó meg a vak, / a kettő egyre megy."

Ha már kiemeltük – némiképp megfosztva másféle összefonódásaiktól – a látáshoz kapcsolódó verseket, essen szó a *Láncra vert eső*-ben gyakran előforduló kertmotívumról is. Az olvasó ezt érezheti a kötet egyik legerősebb csomópontot képező jellemzőjének, ráadásul az ide sorolható versek más-más hálózatokhoz is csatlakoznak valamilyen módon. A kert hagyományosan az idilli létezésnek (Éden), a vadon zűrzavarával szembeni rendezettségnek, és szintén a vadonnal szembeállítva az emberi civilizációnak a szimbóluma, de felmerülhet bennünk a kert szó hatására a termékenység, a nyugalom, a világ romlottságától, bűneitől elzárt kicsiny tér képe is. Ezt a szerteágazó értelemmel bíró motívumot alkalmazza például *A szarvasok dala*, a kötet egyik kiemelkedő darabja, ahol többes szám első személyben beszél a lírai én a szarvasokról, akik túlszaporodva, éhezve bolyonganak, és megpróbálnak beszökni a kertbe – „Isten édenébe" –, azonban a drótkerítés hálója (megint egy háló) útjukat állja, sőt elveszítik agancsukat is, amely fennakad rajta. A kert itt az áhított boldogság szimbóluma, de más alkalmazását is látjuk a kötetben. A teljesség igénye nélkül, a *Virágszeretők* című verset említve láthatjuk, milyen különböző a csupán a kertben és az erdőben is megélő növények szeretete (egyikük kényes, törődést igényel, de „csak magában mosolyog", míg másikuk, a páfrány virágtalan és illattalan, szertelenül szép és egyszerű). Itt már az erdővel való összevetésben szerepel a kert, nem véletlenül, hiszen az erdő is lényeges motívum, például a *Két út* című remek versben, amelyben Dante *Isteni színjáték*át megidézve szól a versben beszélő a lehetséges utakról, amelyek mások ugyan, de ugyanoda vezetnek: „Találkozunk az erdő közepén".

A kötetet záró *Epilógus* megpróbálja összefogni a háló- és a kertmotívumokat egy önmegszólító költeményben, ami számadásnak vagy szintézisnek vehető, hiszen a lírai én egyes szám első személyre váltva megfogalmazza: „Csak most tudom, mostanság, / hogy mi a szálakról leszakadt szabadság, / a hálóról most, hogy leszakadtam, / azt a hálót most, hogy szétszaggattam", illetve később: „összebékültem már a kerti sötéttel". A verset és a kötetet is lezáró mondat: „A végén azt se mondom, hogy talán megérte" pesszimizmusa azonban megkérdőjelezi a számadás, a visszatekintés, az értékelés lehetőségét.

A *Láncra vert eső* irodalmi igényességét mutatja, hogy kevés hozzá egy ilyen kritika, érdemes lenne egy tudományosabb igényű, a kötetben lévő hálózatokat részletesen megvizsgáló tanulmány, amely még inkább igazolná a kritikusnak azt a véleményét, miszerint Győri László kötetét megéri elolvasni.

Az előző számunk tartalmából

Egressy Zoltán, Gergely Ágnes, Tompa Gábor, Győri László, Tőzsér Árpád, Szabó T. Anna, Dávid Ádám, Sütő Csaba András versei

Oravecz Imre, Lackfi János, Grecsó Krisztián prózái

Tanulmányok száz évvel ezelőtti művekről, a posztmodern irodalomról, illetve Cserna-Szabó András regényéről

Képzőművészeti írások holó Hóbel László és Mengyán András műveiről

Kritikák Oravecz Imre, Egressy Zoltán és Háy János könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház
Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.
Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: http://www.barkaonline.hu
Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László
Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba
Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 5.100 Ft.
Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg.